

**KIRIMLI YAZAR CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE
ESERLERİNDEKİ İSLAMİ MOTİFLER**

Burcu DEMİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**KIRIMLI YAZAR CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE
ESERLERİNDEKİ İSLAMİ MOTİFLER**

Burcu DEMİR

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü**

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2019

T.C.

**ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Burcu DEMİR tarafından hazırlanan Kııımlı Yazar Cengiz Dağı'nın Hayatı ve Eserlerindeki İslami Motifler başlıklı bu çalışma 12.09.2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez DanıŐmanı)

Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Üye

Doç. Dr. Adnan ADİGÜZEL

Üye

Doç. Dr. Mehmet Topal

ONAY

.../ .../ 2019

Prof. Dr. Mesut ERŐAN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlâki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Burcu DEMİR

ÖZET

KIRIMLI YAZAR CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE ESERLERİNDEKİ İSLAMİ MOTİFLER

DEMİR, Burcu

Yüksek Lisans-2019

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Bu çalışmanın konusu 20. yüzyılda yaşamış Kırimlı bir yazar olan Cengiz Dağcı'nın hayatı ve eserlerinde geçen İslamî motiflerdir. Cengiz Dağcı II. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda Almanlara karşı savaşmış, bu sırada Alman ordusuna esir düşmüştür. Savaştan sonra Londra'ya yerleşen Dağcı kendi başından geçenleri ve Kırim halkının yaşadıklarını konu alan eserler yazmıştır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Cengiz Dağcı'nın hayatı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Cengiz Dağcı'nın eserlerinde geçen İslamî motifler kategorize edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cengiz Dağcı, Kırim Tatarları, Rus Müslümanları, İslamî Motifler

ABSTRACT
CRIMEAN WRITER CENGİZ DAĞCI'S LIFE AND ISLAMIC MOTIFS IN
HIS WORKS

DEMİR, Burcu

Master of Arts-2019

Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Assist Professor Erşahin Ahmet AYHÜN

The subjects of this study are the life of Cengiz Dağcı, a Crimean writer who lived in the 20th century and Islamic motifs in his works. Cengiz Dageci fought against the Germans in the Russian army in World War II, during this time he was captured by the German army. After the war, he settled in London and wrote works on what happened to his life and the lives of the people of Crimea.

This study consists of two parts. In the first chapter, Cengiz Dağcı's life is examined. In the second chapter, Islamic motifs in Cengiz Dağcı's works were categorized and commented.

Keywords: Cengiz Dageci, Crimean Tatars, Russian Muslims, Islamic Motifs

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, METODU, ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	2
III. KIRIM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI	16
1.1.1. Çocukluğu ve Ailesi.....	16
1.1.2. Eğitim Hayatı	21
1.1.3. Savaş Yılları	24
1.1.4. Savaş Sonrası Yıllar	29
1.2. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİ.....	34
1.2.1. Kırım'da İlk Çalışmalar	34
1.2.2. Eserlerinin Türkiye'de Basılması.....	37
1.2.3. Eserlerinin Kısaca İncelenmesi	39

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDEKİ İSLAMÎ MOTİFLER

2.1. ALLAH(CC) LAFZI	54
2.1.1. Allah'a İman.....	54
2.1.2. Şükür ve Dualarda Geçen Allah(cc) Lafzı.....	55
2.2. HZ. MUHAMMED(SAV)	56
2.3. KUR'ÂN-I KERÎM VE ARAPÇA İFADELER.....	58

2.3.1. Kuran-ı Kerim	58
2.3.2. Yasin-i Şerif	61
2.3.3. Arapça İfadeler.....	62
2.3.4. Besmele	64
2.4. İBADETLERLE İLGİLİ MOTİFLER	65
2.4.1. Namaz	65
2.4.2. Oruç.....	68
2.4.3. Hacc.....	69
2.4.4. Kurban.....	69
2.5. İSLAM MİMARİSİ İLE İLGİLİ MOTİFLER	70
2.5.1. Camiler.....	70
2.5.2. Hansaray.....	75
2.6. İSLAM AHLÂKI VE TOPLUMSAL HAYAT İLE İLGİLİ MOTİFLER	76
2.6.1. Sünnet Olmak.....	77
2.6.2. Nikâh.....	78
2.6.3. Ölüm ve Cenaze Merasimi.....	79
2.6.4. Ezan.....	83
2.6.5. Türk-Müslüman Kimliği	83
2.6.6. İslam ve Toplum İlişkisi.....	87
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	106
EK-1. KRONOLOJİK TABLO.....	106
EK-2. HARİTALAR	115
EK-3. FOTOGRAFLAR	117

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Yayına hazırlayan
KSSC	: Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KTMH	: Kırım Tatar Milli Hareketi
MSSC	: Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
NEP	: Yeni Ekonomik Politika
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları, yayınevi

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar, başlarından geçen iyi ya da kötü olayları, zaferleri, fetihleri, savaşları, felaketleri, yıkımları yazarak ölümsüzleştirmişlerdir. Geçmişte yaşamış bir milletin yaşadıklarını öğrenmeyi amaçlıyorsak başvuracağımız ilk kaynaklar tabii ki tarihi metinlerdir. Ancak amacımız araştırdığımız toplumun başından geçenlerin sadece kronolojik bilgilerini ve sebep sonuçlarını öğrenmek değilse; tarihî olayların toplum kimliğine nasıl yansındığını anlamayı ve bu süreçte o toplumu daha içsel bir bağla tanımayı da istiyorsak tarihî kaynaklar bizim için yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda ikincil olarak başvuracağımız yer edebiyattır. Edebî eserler toplumsal belleğin tarihî olmayan kaynakları olarak bizi okuduğumuz dönemin duygusal, fikrî ve ideolojik dinamikleri konusunda bilgilendiren, toplumun aynası görevi gören metinlerdir.

İşte bu çalışmada biz, 20.yy'da yaşamış Kırmılı yazar Cengiz Dağcı'nın hem kendi hazin hayat hikâyesini hem de onun eserleri doğrultusunda yüzlerce yıl Türk ve Müslüman kimlikleriyle yaşamış Kırm Tatarlarının son yüzyılın en kanlı zamanlarında başlarından geçenleri, bu dönemdeki dinî hayatlarını anlamaya çalıştık. Çalışmamız esnasında Dağcı'nın eserlerinde İslamî motiflerin izini sürerken aynı zamanda Kırm Tatarlarına devlet elinden uygulanan dinsizleştirme politikalarının yansımalarını ve halkın bunlar karşısında nasıl davrandığını da görme fırsatı bulduk. Tez okumalarım sırasında dahi defalarca gözlerimin dolmasına sebep olmuş bu süreci çalışmak benim için kolay olmasa da bu çalışmayı, eserlerini Türkiye Türkçesi'yle yazarak biz Türk okuruyla buluşturan merhum Cengiz Dağcı'ya ve Türkiye'ye *Ak Topraklar* diyen soydaşlarımız Kırm Tatarlarına bir vefa borcu olarak gördüğümü en içten duygularla belirtmek isterim.

Ayrıca bu süreçte yanımda olan ailem ve arkadaşlarıma, çalışmam boyunca hiçbir yardımdan kaçınmayan ve Kırm halkı ile aramda kalıcı bir gönül köprüsü kurmuş kıymetli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet Ayhün'e ve İslam Tarihi ve Sanatları eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen ve beni bu branşta her daim motive eden bölüm başkanım sayın Doç. Dr. Adnan Adıgüzel'e ve diğer hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Metodu, Önemi

Çalışmamız Kııımlı bir yazar olan Cengiz Dağcı'nın Kııım'da başlayan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında askerlik ve esaretle geçen ve Londra'da son bulan hayat hikâyesi ve Dağcı'nın kaleme aldığı eserlerinde bulunan İslamî motiflerin incelenmesi kapsamında iki ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca çalışmamızın giriş bölümüne hem Cengiz Dağcı'nın hayatının hem de eserlerine yansıyan Kııım halkının XX. yüzyılda yaşadıkları olayların daha iyi anlaşılabilmesi adına Kııım Tarihine Kııa Bir Bakış bölümü de eklenmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Cengiz Dağcı'nın Kııım'da geçen çocukluk ve ilk gençlik yılları, ailesi, aldığı eğitimler sonrasında İkinci Dünya Savaşı sırasında başından geçenler, Almanlar tarafından esir alınışı ve en nihayetinde Londra'ya yerleşip yazarlık serüveninin nasıl ilerlediği anlatılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Cengiz Dağcı'nın yazdığı eserlerinde geçen İslamî motifler derlenmiş, kategorize edilerek değerlendirilmiştir. Böylece Dağcı'nın eserleri yeni bir açıdan ele alınmış hem de Dağcı'nın eserleri doğrultusunda 20.yy Kııım coğrafyasında yaşamış Tatar halkının İslamî hayatı hakkında değerlendirme yapma fırsatı elde edilmiştir.

Cengiz Dağcı'nın Türkiye'de fazla tanınmış bir yazar olmayışı ve hakkında yapılmış akademik çalışmaların edebiyat, halk bilimi, tarih gibi birbirinden farklı branşlarda oluşu hayatı ile ilgili bölümü çalışırken ulaşabildiğimiz kaynakların konumuzla ilgisini kısıtlamıştır. Kullandığımız en kıymetli kaynaklar Dağcı'nın kendi elinden çıkan otobiyografik eserleridir. Ayrıca Cengiz Dağcı ile yapılmış röportajlar, gazete ve dergi makaleleri taranmış, hakkında ve eserleriyle ilgili yazılmış kitaplar değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki İslamî motifler ise Dağcı'nın çeşitleri türlerde yazdığı yayınlanmış 25 eserinin taranması sonucu hazırlanmıştır. Daha önce Cengiz Dağcı'nın eserleri edebiyat ve halk bilimleri ve tarih bölümlerinde farklı başlıklar altında çalışılmış olsa da İslamî motifler başlığında yapılmış örnek bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Cengiz Dağcı'nın

hayatı, 1992 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doktora tezi olarak çalışılmıştır.¹ 2018 yılında Tarih Bölümü'nde bir yüksek lisans tezinde ise Dağcı'nın eserlerdeki XX. yüzyıl Kırım tarihinde dair yansımaları çalışılmıştır.²

Cengiz Dağcı'nın yaşadığı yıllar Çarlık Rusya'nın yıkıldığı ve Bolşevik İhtilâli'nin ardından Sovyetler Birliği'nin kurulduğu yıllardır.³ Bu dönemde tüm Rusya topraklarında yaşayan azınlık halklar gibi Kırım Tatarları da toplumsal olarak önemli değişimlere maruz kaldıklarından çalışmamız, Dağcı'nın hayatını ele alırken Kırım Tatarlarının yaşadıklarını da takip etmemizi sağlaması adına önemlidir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ele aldığımız Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki İslamî motiflerin değerlendirilmesi İslam Sanatları ve İslam Edebiyatı adına kıymetli veriler sağlamıştır. Türk ve Müslüman kimliğini Türkiye'de basılan ilk eserinde “*Elhamdülillah Türk'üm, Müslüman'ım ve bu notlarımda yazdıklarımın hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim.*”⁴ Şeklinde dile getiren Dağcı'nın eserlerinin muhteviyatında yapılan bu motif araştırması sadece bir tema taraması değil, eserlerin geçtiği yıllarda yaşamış Kırım Tatarlarının dini hayatları hakkında yorum yapılabilmesini de sağlayan yeni bir bakış açısıdır.

II. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada öncelikli olarak kullanılan kaynaklar Cengiz Dağcı'nın yazmış olduğu, yayınlanmış eserleridir. Cengiz Dağcı'nın 1956 yılından 2001 yılına kadar geçen 45 yıllık süreçte 25 eseri yayınlanmıştır. Dağcı'nın külliyatının 18 tanesi roman, 6 tanesi hatıra ve günlükler, 1 tanesi de hikâye-mektup türündedir.⁵

¹ İbrahim Şahin, *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1992)

² Buket Kemiksiz, *Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde XX. yüzyıl Kırım Tarihine Dair Yansımalar* (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018)

³ Kemal Beydilli, “Rusya-II. Tarih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35: 258.

⁴ Yaşar Nabi Nayır, “Önsöz”, *Korkunç Yıllar-Sadık Turan'ın Hatıraları 1*, Cengiz Dağcı (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1956), 5.

⁵ İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*, 2. Baskı (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012), 76.

Çalışmamızın ilk bölümünde Dağcı'nın kendi hayatını anlattığı *Hatıralarda Cengiz Dağcı*⁶ kitabı ilk kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bölümde ayrıca Dağcı'nın 1988-1993 yılları arasında kaleme aldığı 4 kitaptan oluşan *Yansılar*⁷ serisi, devamında yayınlanan *Ben ve İçimdeki Ben- Yansılardan Kalanlar*⁸ ve *Haluk'un Defterinden ve Londra Mektupları*⁹ ve eşinin ölümünden sonra onunla ilgili hatıralarını topladığı *Regina*¹⁰ kitapları da kaynak değeri taşımaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde ayrıca Cengiz Dağcı'nın hayatıyla ilgili yapılmış akademik çalışmalar, yazılmış kitaplar, makaleler, röportajlar da kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda İbrahim Şahin'in *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*¹¹ kitabı 1992 yılında Şahin'in hazırladığı doktora tezinin baskısıdır. Bu eser Dağcı'nın eserleri konusunda derinlemesine fikir edinmemizi sağlamıştır. İsa Kocakaplan'ın önceki yıllarda yazdığı *Cengiz Dağcı'nın Dört Romani*¹² ve *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*¹³ kitaplarının geliştirilmiş bir baskısı olan *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*¹⁴ kitapları Dağcı'nın hayatı konusunda hatıralarına yansımamış bazı verileri edinmemizi sağlamıştır. Abdulvahap Kara'nın *Gamalı Yıldız ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar: Cengiz Dağcı*¹⁵ kitabı ise Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düştüğü yıllarda Türkistan Lejyonu faaliyetleri kapsamında yaşadıkları konusunda bizi aydınlatmıştır. Ayrıca Cengiz Dağcı ile ilgili çeşitli akademisyen ve yazarların makalelerinden derlenen iki kitap da çalışmamızda kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlardan ilki Emel Kefeli ve Nesrin Sarıahmetoğlu'nun hazırladığı *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*¹⁶ kitabı diğeri ise

⁶ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998).

⁷ Cengiz Dağcı, *Yansılar I-II- III-IV* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, sırası ile 1988-1990-1991-1993).

⁸ Cengiz Dağcı, *Ben ve İçimdeki Ben- Yansılardan Kalanlar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994).

⁹ Cengiz Dağcı, *Haluk'un Defterinden- Londra Mektupları* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996).

¹⁰ Cengiz Dağcı, *Regina* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000).

¹¹ İbrahim Şahin, *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996).

¹² İsa Kocakaplan, *Cengiz Dağcı'nın Dört Romani* (İstanbul: MEB Yayınları, 1992).

¹³ İsa Kocakaplan, *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998).

¹⁴ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*, 2. Baskı (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012).

¹⁵ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012)

¹⁶ Emel Kefeli - Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011)

İbrahim Şahin ve Salim Çonoğlu'nun hazırladığı *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*¹⁷ dir.

Bu yazılı metinlerin yanı sıra Cengiz Dağcı'nın hayatını konu alan ve Zafer Karatay tarafından hazırlanmış bir belgesel film ve Dağcı'nın Korkunç Yıllar romanından esinlenilerek yapılmış Kırimlı adından bir de sinema filmi vardır. Türkiye'de çekilen, yönetmenliğini Burak Cem Arlıer'in yaptığı film 12 Aralık 2014'de gösterime girmiştir.¹⁸

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan Cengiz Dağcı'nın eserlerinde İslamî motiflerin incelendiği kısımda ise ana materyallerimiz Dağcı'nın kaleminden çıkmış eserleridir. Ancak çalışmamız sırasında Dağcı'nın eserlerinde Kırim'da geçen yahut Kırimlı bir karakteri konu alan kitaplarını ayırmamız gerekmiştir. Zira Dağcı'nın mekân olarak Londra'yı ve İngiliz karakterleri seçtiği bazı eserleri bizim çalışmamız adına kaynak oluşturacak İslamî motifleri içermemektedir. Bu bağlamda Dağcı'nın eserlerinden *Ölüm ve Korku Günleri*¹⁹, *Bay Markus Burton'un köpeği*²⁰, *Bay John Murple'in Son Yolculuğu*²¹, *Oy Markus Oy*²² ve *Benim Gibi Biri*²³ romanları Kırim dışında geçtiğinden ve İslamî motiflere rastlanmadığından çalışmamız sırasında kaynak oluşturmamıştır.

Bu tez kapsamında ayrıca dini motiflerle ilgili yapılmış bazı akademik çalışmalar da yöntem ve kısıtlılıkların tespiti açısından değerlendirilmiştir. Yüksek Öğretim Kurumu'nun Ulusal Tez Merkezi'nde "İslamî motifler" başlığıyla hazırlanmış *Türk Korku Filmlerinde İslamî motifler*²⁴, *Türk Ninnilerinde İslamî*

¹⁷ İbrahim Şahin-Salim Çonoğlu, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017)

¹⁸International Movies Data Bases, "Kirimli", erişim: 2 Eylül 2019, <https://www.imdb.com/title/tt3521192/>; Mustafa Çetin, "Korkunç Yıllar'dan Kırimlı'ya, Yazardan Yönetmene", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs-2017) ,168.

¹⁹ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri* (İstanbul: Varlık Yayınları, 1962).

²⁰ Cengiz Dağcı, *Bay Markus Burton'un Köpeği* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998).

²¹ Cengiz Dağcı, *Bay John Murple'in Son Yolculuğu*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat,1998).

²² Cengiz Dağcı, *Oy Markus Oy*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000).

²³ Cengiz Dağcı, *Benim Gibi Biri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988).

²⁴ Tuğba Görgülü, *Türk Korku Filmlerinde İslamî motifler* (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2015).

*motifler*²⁵ ve *Muhadram Şairlerin Şiirlerinde İslamî Motifler*²⁶ isimli 3 yüksek lisans tezi vardır. Ayrıca İslam dini belirtilmemek kaydıyla “dinî motifler” başlığında da çeşitli alanlarda ve branşlarda çalışılmış yüksek lisans ve doktora tezleri mevcuttur. Bunlardan *Elazığ Masallarında İslam Öncesi ve İslam Sonrası Dini Motiflerin Tespit ve Tahlili*²⁷, *Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sindeki Dini Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*²⁸ ve *Tolstoy'un Hikâyelerinde Dini Motifler*²⁹ başlıklı yüksek lisans tezleri çeşitli Sosyal Bilimler Enstitülerinde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı öğrencileri tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca *Türk Ninnilerinde İslamî Motifler*³⁰ ve *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet ve Ahlâk ile İlgili Dini Motifler*³¹ başlıklı iki çalışma da İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı bölümlerinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Çalışmamız sırasında adı geçen diğer Kırımlı edebi ve tarihi şahsiyetlerin hayatlarına dair genel bilgiler ve Kırım tarihiyle ilgili önemli süreçlerin hatırlatılması kapsamında *Diyanet İslam Ansiklopedisi'ne*, tezin yazımında gerekli imla ve noktalama bilgileri için TDK'nin Yazım Kılavuzu'na başvurulmuştur.

III. Kırım Tarihine Kısa Bir Bakış

Kırım Karadeniz'in kuzeyinde, Karadeniz ile Azak Denizi tarafından çevrilmiş 26.140 km² yüzölçümünde bir yarımadadır. Orkapı adı verilen 9 km

²⁵ Ayşe Farsakoğlu, *Türk Ninnilerinde İslamî motifler* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005).

²⁶ Mahmut Yavuz, *Muhadram Şairlerin Şiirlerinde İslamî motifler* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998).

²⁷ Mehmet Halim Güneş, *Elazığ Masallarında İslam Öncesi ve İslam Sonrası Dini Motiflerin Tespit ve Tahlili* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005).

²⁸ Gül Özer, *Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sindeki Dini Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2002).

²⁹ Sabina Maylıba, (Yüksek *Tolstoy'un Hikâyelerinde Dini Motifler* Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016).

³⁰ Farsakoğlu, *Türk Ninnilerinde İslamî Motifler*, Erzurum.

³¹ Dilek Kırılmaz, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet ve Ahlâk ile İlgili Dini Motifler* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007).

genişliğinde bir geçitle ana karaya bağlı olan Kırım, Karadeniz'deki konumu sebebiyle tarih boyunca jeopolitik anlamda kıymetli bir toprak parçası olmuştur.³²

Tarihte özellikle Asya'dan göçen kavimlerin yurt edindikleri Kırım, Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengizhan'ın torunu Batu Han (1227-1256) zamanında Altın Orda Devleti'ne katılmıştır. Altın Orda Devleti'nin hâkimiyeti altında geçen bu yıllar Kırım topraklarında İslâmiyet'in yerleşmeye başladığı yıllardır.³³

14.yy'da Altın Orda Devleti'nin hanedanlığında çıkan iç karışıklıklar Kırım'da bağımsız bir devlet kurmanın yolunu açmış, Kırım bu dönemde Altın Orda tahtında hak iddia edenlerin sığındığı bir yer haline gelmiştir. Bağımsız Kırım Hanlığı'nın ilk resmi kurucusu 1441 tarihinde adına basılmış sikkeleri bulunan Hacı Giray Han'dır.³⁴

Osmanlı Devleti bu yıllarda İstanbul'u fethetmiş (1453), Karadeniz'in güney sahillerindeki Bizans hâkimiyetine son vererek kuvvetli bir konum elde etmiştir. Kırım Hanı Hacı Giray, Osmanlı'nın bu durumundan destek alarak Karadeniz'in ticareti ve güvenliğinde hem Kırım hem Osmanlı için tehdit oluşturan Cenevizlilere karşı Osmanlı hanedanlığıyla irtibata geçmiş ve birlikte hareket etmek isteğinde bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in kabulüyle Osmanlı ve Kırım orduları 1454'de Kefe'yi kuşatarak Cenevizlileri vergiye bağlamışlardır.³⁵ Birlikte yapılan bu kuşatma hem Karadeniz'deki Ceneviz etkisinin kontrol edilmesi sağlamış hem de Müslüman Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti himayesine girişinin önünü açmıştır.³⁶

Kefe'deki Cenevizlilerin ve kuzeydeki Altın Orda Devleti'nin Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını tehditlerinin devam etmesi ve Osmanlı'nın Karadeniz'de daha köklü bir çözüm elde edip tam anlamıyla söz sahibi olmayı istemesi üzerine 1475'te Kefe ve kıyıda bulunan diğer Ceneviz şehirleri Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir. Güneyde Amasra, Sinop ve

³² DİA (muellifler), "Kırım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25: 447.

³³ Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları Dünü-Bugünü-Yarını* (İstanbul: Baha Matbaası, 1980) 9-11.

³⁴ O. Cûdi, *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Târîhi* (İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1327) 11; Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 25.

³⁵ Halil İnalçık, "Kırım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25: 450.

³⁶ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 26.

Trabzon'un, kuzeyde ise Kefe'nin fethiyle Karadeniz'deki Cenevizlilerin tehdidi ortadan kaldırılmış ve Karadeniz Osmanlı'nın bir iç denizi haline gelmiştir. Bu fetih aynı zamanda bağımsızlığını sağlamakta yeterli güce sahip olmayan ve girayların iç karışıklıklarıyla bölgede tek başına tutunmada kuvvetsiz kalan Kırım Hanlığı'nın da askeri güç kullanılmadan Osmanlı Devleti'ne bağlanmasını sağlamıştır. 1475'te Osmanlı himayesi altına giren Kırım Hanlığı, Rus ilhakına kadar Osmanlı'nın iç işlerinde bağımsız bir vilayeti olarak hüküm sürecektir.³⁷

Kırım bu yıllarda Osmanlı için hem Karadeniz üzerindeki ticaret güvenliğinin hâkimi olmasını, hem de üretilen tahıl, yağ, bal, tuz, balık, et vs. sayesinde İstanbul'un halkının ihtiyaçları sağlamıştır.³⁸

Osmanlı Devleti'nin 18.yy da iç karışıklıklardan kurtulamamasının etkileri Kırım Hanlığı'nda da hissedilmiştir. Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun 1683'te II. Viyana Kuşatması'nda başarısız olması bu süreçte Kırım'ın Osmanlı'dan kopuşunun başlangıç noktası olarak kabul edilir.³⁹ II. Viyana Kuşatması için ayrıca bazı kaynaklarda Kırım Hanı Murad Giray'ın Kara Mustafa Paşa'nın emirlerini yerine getirmemesi ve düşmanla işbirliği yapması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlandığı yorumu yapılmaktadır.⁴⁰ Ancak bu yorum bazı açılardan yetersizdir. Kırım Hanı Murad Giray Viyana Kuşatması'na ordusuyla katılmış olsa da bazı stratejiler konusunda ordudaki diğer ileri gelen komutanlarla birlikte Kara Mustafa Paşa ile itilafa düşmüştür. Kendisinden tutmasının istendiği köprü savunması konusunda Kara Mustafa Paşa'dan mühimmat desteği istemiş, askerlerini bu şartlarda ileri sürmeyeceğini söylemiştir. Bu durum bazı kaynaklarda II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının sebebi olarak gösterilse tarihçilerin farklı görüşlerde yorumladığı bir konudur. Kuşatmanın başarısızlıkla

³⁷ M. Akif Kireççi - Selim Tezcan, *Kırım'ın Kısa Tarihi* (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, SFN Televizyon Tanıtım Yayıncılık, 2015), 13.

³⁸ Kireççi-Tezcan. *Kırım'ın Kısa Tarihi*, 13.

³⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018) 258.

⁴⁰ Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), XXXVIII.

sonuçlanmasının ardından Kara Mustafa Paşa idam edilmiş, Kırım Hanı Murad Giray ise tahttan alınmıştır.⁴¹

II. Viyana Kuşatması'nın sonra Rusya Doğu Avrupa'da giderek daha güçlü bir hale gelirken 26 Aralık 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı'nın bölgedeki dengesi değişmiştir. 1768-1774'de Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşları'ndan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ise Osmanlı'nın Kırım üzerindeki söz hakkını geri dönüşsüz kaybettiği antlaşmadır.⁴²

Bu süreçten sonra antlaşma maddeleri uyarınca Kırım bağımsız olacak, iç ve dış işlerinde Osmanlı'nın müdahalesi olmayacak şeklinde gösterilse de Kırım'ın bağımsızlığı sadece 9 yıl sürmüştür. 9 yıllık bağımsızlıktan sonra Kırım 1783'te iç karışıklıklar bahane edilerek Rusya tarafından işgal edilmiştir.⁴³

1783'te Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden sonra Kırım'da hem askeri hem mahalli bir idare sistemi kuruldu. Kırım'ın iktisadi kaynaklarını, sosyal yapısını, hayat tarzını belirlemek ve kontrol etmek amacıyla kurulan bu mahalli idare; 1784'te resmen Kırım'a yerleşerek yönetimi kontrol altına aldı. Rusya'nın Kırım'ı işgalinden sonraki politikasının öncelikli amacı Kırım'ı Rus kültürüne yaklaştırmak ve halkın sahip olduğu Müslüman Tatar kimliğini törpülemektir. 13 Şubat 1784'te Kırım bölgesinin adı eski Rum ismine yakın olan Tavrida olarak değiştirildi ve sınırları genişletilerek bir Tavrida eyaleti oluşturuldu. Bu eyalet, yönetim yöntemi ve şeklinde bazı değişiklikler olsa da 1917'ye kadar devam etmiştir.⁴⁴

1783'deki Kırım ilhakından sonra Kırım'ın Müslüman Tatar kimliğini silmeye yönelik yapılan ilk hareket şehrin yerleşim yerlerinin, köylerin, kasabaların isimlerinin değiştirilmesi oldu. Akmesic'te Simperopol, Gözlev'e Kızlev, Kefe'ye

⁴¹ Erşahin Ahmet Ayhün, *Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 108-109; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-IV* 3. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 3:453-456.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-IV* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995) 3:1.; İnalçık, "Kırım", 25: 451.

⁴³ Nadir Devlet, "Cengiz Dağcı'nın Yetiştirdiği Çevre ve 20.yüzyılda Kırım Tatarları", *Bellek-İnsan-Eser-Cengiz Dağcı*, Haz. Emel Kefeli, Nesrin Sariahmetoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 17.

⁴⁴ Hakan Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25:465.

Feodasiya isimleri verildi.⁴⁵ Bunun dışında Rusya'nın Kırım'la ilgili diğer en ciddi politikası da bölgede Tatar nüfusunu azınlık haline getirmektir. Bu amaçla Slav kökenli gayrimüslim unsurların Kırım'a yerleşmeleri konusunda teşvik edilmişlerdir.⁴⁶

Rusya'nın Kırım üzerindeki diğer bir önemli politikası da Kırım'daki dinî hayatı kontrol altına almak istemesiydi. Bu amaçla 1794'te Tavrida Müslüman İdare-i Ruhaniyesi'ni kurmuş, kendi seçtiği müftüsünü atamış ve tamamen hükümet emrinde olan bu birimin bilgisi dışında herhangi bir dini faaliyet gösterilmesi yasaklamıştı.⁴⁷ Halkın dinî hayatı bu şekilde kontrol edilip sınırlandırılırken ibadetlerine saygısızlık camilerdeki kubbelerin kurşunlarının Rus askerleri tarafından sökülüp satılması raddesine gelmişti.⁴⁸

Bu olumsuz ortam Kırımlıların kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç etmeleri sonucunu doğurmuştur. 19. yy'da başlayan ve devam eden bu göçler özellikle Osmanlı-Rus savaşlarından sonra gerçekleşiyor; savaşlar sonrası giderek güç kazanan Rusya, Kırım Tatarlarına duyduğu güvensizlikle daha büyük baskı uyguluyordu. 1860 yılına gelindiğinde 200.000'e yakın Kırımlı Osmanlı toprağına göç etmek zorunda kaldı.⁴⁹ 1783 ilhakından 1922 yılına kadar en az 1.800.000 Kırım Tatarının Osmanlı Devleti'ne göç ettiği tahmin edilmektedir.⁵⁰

Bu yıllarda dünyada ve Osmanlı'da yayılmakta olan milliyetçilik akımı Kırım'da da yankılarını bulmuştur. Bu milliyetçilik akımının Kırım'daki ilk fikir adamı İsmail Gaspıralı'dır.⁵¹ Rus topraklarındaki diğer Türk milletlerini de kapsayan reformist fikirleriyle İsmail Gaspıralı'nın yaktığı ışık uzun yıllar Kırım Tatarlarını

⁴⁵ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Hareketler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 7; Erşahin, *Kırım Hanlığı*, 209.

⁴⁶ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Hareketler*, 10.

⁴⁷ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1905-1917*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 129.

⁴⁸ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 130.

⁴⁹ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 133-136.

⁵⁰ Hakan Kırımlı, "Rus İdaresi", 25:465.

⁵¹ İsmail Gaspıralı: 21 Mart 1851 Bahçesaray doğumlu bir Kırım Tatar Türküdür. Kırım Tatarları arasında millileşme ve eğitim konularında öne çıkan fikirleriyle "Usûl-ü Cedîd" akımını oluşturan Gaspıralı Rus topraklarında yaşayan Türk milletleri tek bir dil altında toplama çalışmaları yapmıştır. Kırım Tatarları adına önemli eğitim reformlarına imza atan Gaspıralı 24 Eylül 1914'de Bahçesaray'da vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Hakan Kırımlı, "Gaspıralı İsmail Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 8: 392-395.

aydınlatmıştır. Gaspıralı Türkçe'nin yaygınlaşması, edebî ve eğitim dili haline gelmesini savunmuş bu fikirlerini *Usul-i Cedid* olarak adlandırmıştır. 1883'te Bahçesaray'da çıkardığı *Tercüman* gazetesi Gaspıralı akımının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.⁵² Gaspıralı'nın yaydığı fikirler sonrası oluşan milliyetçi grupların öncülüğünde 1905 Rus Devrimi'nden sonra Ağustos 1905'de Bütün Rusya Müslümanları Kongresi toplanmıştır. Bu kongreyi Kırım'da Rus idaresi altındaki Müslüman halkların katılımıyla gelişen başka kongreler de takip etmiştir.⁵³

Kırım'da yükselen bu milliyetçilik faaliyetleri Mart 1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilâli'nin yaşanmasının ardından hız kazandı. 25 Mart 1917'de Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi, Numan Çelebi Cihan'ın⁵⁴ başkanlığıyla kuruldu.⁵⁵ Komite Kırım'a milli ve bağımsız bir kimlik kazandırabilmek için faaliyetlerde bulundu. Bahçesaray'da Hansaray milli bir müzeye dönüştürüldü, Kırım Tatar Parlamentosu seçimle oluşturuldu ve 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Kanun-i Esasisi kabul edilerek yine Numan Çelebi Cihan'ın başkanlığında Kırım Ahali Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Ancak kuvvetlenen ve sistemli örgütlenmesini geliştiren Bolşevik irade Kırım'daki bu bağımsız oluşuma 26 Ocak 1918'de son verdi. Bu müdahaleyle Kırım'da yıkılan Çarlık Rusya'nın ardından Tavrida Sovyet Cumhuriyeti adıyla ilk komünist idare kuruldu.⁵⁶

Kurulan bu yeni idari yapının ilk kurbanları başta Numan Çelebi Cihan olmak üzere Kırım'ın bağımsızlığı için uğraşan milliyetçi Kırımlılar oldu. Ancak Kırım'da bu müdahaleden sonra da sakin bir ortam olamadı. Bolşeviklerin bu harekâtından rahatsız olan Almanlar 1918'de önce Ukrayna'yı sonra Kırım'ı işgal ettiler.⁵⁷ Alman ordusunun bu müdahalesine Kırım Tatar grupları arasından da destek verenler oldu. Almanların Kırım'daki komünist idareyi sonlandırması Tatarlar için yeni bir bağımsızlık ışığı olsa da sonuç umdukları gibi olmadı. Kırımdaki Tatarların hükümet

⁵² Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, 37-41.

⁵³ İnalçık, *Araştırmalar- IV*, 315.

⁵⁴ Numan Çelebi Cihan: 1885-1918 yılları arasında yaşamış Kırımlı fikir ve siyaset adamı. Kırım Tatar Milli Hareketi kapsamında eylemlerde bulunmuş, 1917'de bu hareketin öncüleri tarafından kurulan Kırım Halk Cumhuriyeti'nde başbakanlık yapmıştır. 1918'de Sivastopol'de barış görüşmeleri vaadiyle bir araya geldiği Bolşevikler tarafından şehit edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Mustafa S. Kaçalın, "Numan Çelebi Cihan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33:234-235.

⁵⁵ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 169.

⁵⁶ Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi", 25: 459.

⁵⁷ Mehmet Maksudoğlu, *Kırım Türkleri*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 107.

kurma girişimlerini engelleyen Almanlar Nisan 1919'da Kırım'a tekrar bir saldırıda bulunan Bolşevik Rus güçlerine karşı direnemediler ve Kırım'da ikinci bir komünist idaresi olarak Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu.⁵⁸

Kırım'da kurulan KSSC yönetimi I. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bu gergin ortamda Kırım halkı için daha ılımlı bir politika izlese de bu durum kalıcı olmadı. Kurulan bu yeni yapının muhalifi bazı unsurlar bölgede giderek güç kazanmaya başladı. Muhaliflere karşı çok sert önlemler alınmış, kanlı bir süreç sürmekte olsa da direnişçiler geri adım atmadı ve Sovyet hükümeti Kırım Tatarlarına bazı ayrıcalıklar tanımak zorunda kaldı. 18 Ekim 1921'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Tutuklu Kırım Tatar Milli Hareketi öncüleri için af çıkarıldı ve yönetimde Tatarların da bulunmasına izin verildi.⁵⁹

Aynı yıllarda Kırım'da ağır bir kıtlık felaketi yaşandı. Bu zorlu günleri binlerce insanın ölümüyle atlatan Kırımlılar için yaşananlar ne yazık ki gelecek daha zor günlerin başlangıcıydı.

Kanlı Bolşevik devriminden sonra Rusya genelinde bir yumuşama dönemi olarak anılan NEP (Yeni Ekonomik Politika) yılları Kırım için de bir miktar sakin geçmişti.⁶⁰ Muhtar Cumhuriyetinin Merkezi İcra Komitesi'nin başına getirilen Eski Milli Fırka üyelerinden Veli İbrahim, Kırım'da önemli faaliyetlere imza atmıştır. Eğitimde Kırım Tatar okullarını çok kısa sürede kalkındırmış, Tatar nüfusunun azalmasını engellemek için son yıllarda göç edenleri geri döndürmek için adımlar atmıştır. Kırım Tatar birliği adına önemli bir ilerleme kaydeden Veli İbrahim Moskova'nın durumdan rahatsız olması üzerine 9 Mayıs 1928'de devlet eliyle öldürülmüştür.⁶¹

Veli İbrahim'in idamı Kırım'daki olumlu havayı sonlandırmış, Sovyet yönetiminin Stalin ile başlayan baskıcı devlet yönetimi Kırım'ı da olumsuz etkiledi. Değişen ekonomi sistemiyle toprak mülkiyeti kaldırılmış, binlerce Kırımlı toprak ağası oldukları iddiasıyla Sibiryaya sürülmüştü. Kolhozlaşma öncesi bu yeni

⁵⁸ Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi", 25: 460.

⁵⁹ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 228.

⁶⁰ E.H.Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, Çev. Levent Cinemre, (İstanbul: Mer Yayınları, 1992), 40-41.

⁶¹ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 234.

ekonomi sistemiyle toprağın işlenememesi sonucu Rusya genelinde büyük bir kıtlık daha yaşanmış ve yaklaşık 14 milyon insan açlıktan ölmüştür.⁶²

Bu dönemde Sovyet yönetimi sadece ekonomik değişimlerle değil kurdukları yeni sisteme karşıt olanlara karşı yürüttükleri sert politikalarla da büyük kayıplara sebep olmuştur. Bilinçli yürütülen politikalar sonucu 1936-1938 yıllarında Kırım'da aydın kesimden ne kadar insan varsa sürülmüş, öldürülmüş, tutuklanmıştır.⁶³

Bu rejim Kırım Tatar kültürünü de büyük kayıplara uğratmıştır. Kiril'e değiştirilen alfabe, milli kültür miraslarının ortadan kaldırılması, tarihi, camii-medreselerin kullanıma kapatılıp tahrip edilmesi Kırım halkının manevi değerlerine yapılmış büyük katliamlardı. Camilerin minareleri yıkılmış, binalar din dışı kurumlar olarak kullanılmıştı. Ayrıca Müslüman halkın namaz, oruç, sünnet gibi ibadetleri, dinî nikâh kıymaları, diğer dinî adetleri kesinlikle yasaklanmıştı. Halk bu şartlar altında ibadetini gizliden yapmak zorunda bırakılmıştı.⁶⁴

II. Dünya Savaşı'nın başladığı bu yıllarda on binlerce Kırım Tatarı Rus ordusunda askere alındı. Ekim 1941'de Kırım'a girmeye başlayan Alman ordusu Kırım'ı ele geçirdi. Bu işgalin ardından ilerleyen zamanlarda Rus ve Alman orduları Kırım'ı ele geçirmek için karşılıklı taarruzlarda bulundular. Almanlar Kırım'daki Yahudileri katletmiş, Kırım Tatarlarına ise herhangi bir özerklik verilmesine müsaade etmemişlerdi. Verilen tek belirgin izin Kırımlıların dinî hayatlarını daha özgür yaşamaları ve Müslüman komiteleri kurmalarından ibaretti. Kırım Tatarlarının bir kısmı bu süreçte Almanları Rusya'dan kurtuluş için bir fırsat olarak görse de Alman yönetimi de Kırım için daha faydalı olmamıştır.⁶⁵

Savaş sürerken Almanya'nın güç kaybedişi ve Rus ilerleyişi sonucu Kızıl Ordu 11 Nisan 1944'te hâlâ Alman idaresinde bulunan Kırım'a girdi. 9 Mayıs 1944'de Akyar'ın da Kızıl Ordu'nun eline geçmesinin ardından Rusya Kırım

⁶² Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi ", 25: 461.

⁶³ Ünver Sel, *Kırım ve Kırım Türkleri*, (Ankara: Kırım Dergisi, 1997), 119.

⁶⁴ Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi ", 25: .461.

⁶⁵ Sel, *Kırım ve Kırım Türkleri*, 119.

Tatarlarını Almanların yanında olmaktan ve vatana ihanet suçundan sürgün etme emrini çıkardı.⁶⁶

18 Mayıs 1944’de Stalin’in emriyle Kızıl Ordu Kırım’a sürgünü ifa etmeye girdi. Binlerce Kırım Tatarı yataklarından çıkarılarak, toparlanmalarına dahi müsaade edilmeden trene, yük taşımak için kullanılan vagonlara zorla bindirildi. Sürgünde hiçbir Kırımlı’ya ayrıcalık verilmedi. Sovyet rejimine yakın olan Tatarlar, Komünist Parti üyesi olanlar, aydın kesimden olanlar, yüksek eğitilmiş olanlar dahi ayırt edilmeden aynı şartlar altında sürgüne zorlandı. Bu sırada Rus cephelerinde savaşıyan Kırım Tatarları süreçten habersiz askerlik yapmaktaydı.⁶⁷

İnsanların ancak ayakta durabilecekleri kadar dolu olan ve dışarıdan mühürlenmiş vagonlarda ve Kırım Tatarlarının üç dört hafta sürecek acı yolculuk başladı. Yolculuk boyunca Kırım Tatarlarına yiyecek ve su verilmedi. Hastalananlara herhangi bir tıbbi müdahale yapılmadı. Bu ağır şartlarda açlık, susuzluk ve havasızlıktan binlerce insan daha yolculuk bitmeden vefat etti. Ölülerin dışarı çıkarılmasına dahi izin verilmediği bu yolculuk Özbekistan, Urallar-Sibirya’ya kadar sürdü. Kırımlılar sürgün yerlerinde bir çeşit toplama kampı yönetiminde ve çok ağır işlerde çalışarak hayatta kalmaya çalıştılar. Bu süreçte sürgünle yer değiştirilen Tatarların yarısına yakınının hayatını kaybettiği ve bu rakamın 100.000 den az olmadığı kabul edilmektedir.

Sürgünle birlikte Kırım’da Türk ve Müslüman kimliğine ait ne varsa çok az istisna bırakılarak yerle bir edildi. Tarihi binalar, abideler, camiler, hatta Müslüman mezarlıkları bile yağmalandı. Bahçesaray ve Canköy hariç Kırım’da bütün Türkçe yer isimleri değiştirildi. Kırım Tatar Türkçesi’nde yazılmış kitaplar kütüphanelerden toplanarak imha edildi. Öyle ki bu süreç bittiğinde Rus tarihinde Kırım’da Tatar bir halk hiç yaşamamış gibi bir ortam oluşturulmuştu.⁶⁸

⁶⁶ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 313.

⁶⁷ Kırımlı, “Kırım-Rus İdaresi”, 25: 462; Erşahin Ahmet Ayhün, “Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 / 2 (Haziran 2015): 91-112.

⁶⁸ Kırımlı, “Kırım-Rus İdaresi ”, 25: 462.

Sürgünden sonra 28 Temmuz 1946'da SSCB hükümeti Kırım'daki Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kapattı ve Kırım özerk bir bölge olmaktan çıkarıldı.⁶⁹

1956 yılında Komünist Partisi'nin 20.yıl kongresinde Stalin Dönemi'nde yapılan bazı zulümler gün yüzüne çıkarıldığında Rusya halen daha Kırım Tatarlarını tanımıyordu. Bu yıllarda sürgündeki Kırım Tatarları devlet ve parti idarelerine toplu dilekçeler göndermeye başladı. 1960 yılının başlarından itibaren Kırım Tatar Milli Hareketi olarak anılmaya başlayacak olan bu mücadelelere SSCB yönetimi başta sert tepkiler gösterdi. Ancak mücadeleler yayılarak tüm dünyada dikkat çekmeye başlayınca 5 Eylül 1967'de Kırım halkına sürgünle haksızlık yapıldığını beyan eden bir açıklama yapıldı. Bu açıklamadan sonra Kırım Tatarlarının geri dönüş mücadelesi devam etti. KTMH'nin başını çeken Mustafa Cemilev⁷⁰ ve arkadaşları dünya kamuoyunun dikkatini çeken propaganda ve açıklamalarla SSCB hükümetinin Kırım Tatarları ile ilgili daha somut adımlar atmaya zorladı.⁷¹

Kırım'a dönen Tatarların sayısı 1989'da 40.000'e ulaştı. Ancak dönenlerin eski topraklarına ve evlerine yerleşmelerinde Rus hükümeti yine zorluk çıkarmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırım Ukrayna'ya bağlı bir Muhtar Cumhuriyet oldu.

Günümüzde Kırım topraklarında 300.000'e yakın Kırım Tatarı'nın yaşadığı ve henüz Kırım'a dönememiş 500.000'e yakın Kırımlı'nın çoğunluğu Özbekistan'da olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ikamet ettiği tahmin edilmektedir. Kırım halen daha bir nihayete ermemiş politikalarla Rusya ve Ukrayna arasında gerilim sebebi olarak dünya gündemine yansırken Kırım Tatarlarının milli dilde eğitim, dini

⁶⁹ Sel, *Kırım ve Kırım Türkleri*, 127.

⁷⁰ Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu:13 Kasım 1943 doğumlu Kırımlı siyaset ve fikir adamı. 1944 sürgününde ailesiyle birlikte Özbekistan'a gitmiş, 1961'de Kırım Tatar Milli Gençlik Teşkilatı'nı kurmuştur. Sovyetler Birliği aleyhtarı çalışmaları sebebiyle defalarca sürgün edilmiş ve tutuklanmış olan Cemilev 1987'de Kızıl Meydan'da öncülük ettiği propagandalar ve açlık grevleri sonucu Kırımlılara sürgünden dönüş yolunu açan süreci başlatmıştır. Ukrayna Parlamentosunda Kırım Türklerini temsilen milletvekilliği yapan Cemilev'in 2013'deki referandum ve ardından gelen Rus müdahalesinden sonra Kırım'a girişi yasaklanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Muhammed Furkan Engin, "Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu: Hayatı- Fikirleri", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

⁷¹ Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi", 25: 463.

hayatlarını yaşayamamak, işsizlik gibi ekonomik ve sosyal sorunları devam
etmektedir.⁷²

⁷² Kırım, “Kırım-Rus İdaresi”, 25: 465.

BİRİNCİ BÖLÜM

CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI

1.1.1. Çocukluğu ve Ailesi

Cengiz Dağcı Kırım'ın Yalta şehrinin Gurzuf kasabasında, 9 Mart 1919'da dünyaya gelmiş bir Kırım Tatar Türkü'dür. Cengiz Dağcı'nın doğduğu gün annesi Kur'ân-ı Kerîm'in iç kapağına “9 Mart, karlı ve rüzgârlı bir gecenin sonunda” diye not almıştır.⁷³

Cengiz Dağcı'nın babası çiftçilikle ve berberlikle uğraşan Kızıлтаşlı Emir Hüseyin Dağcı'dır. Annesi ise Gurzuf lu Emir Salih Bey'in kızı Fatma Hanımdır. Yedi kardeşin ortanca oğlu olan Cengiz Dağcı'nın babası Emir Hüseyin Dağcı, babasının isteği üzerine berberlik zanaatını öğrenmek için Kızıлтаş'tan Gurzuf'a gitmiş ve bu sırada Dağcı'nın annesi Fatma Hanım ile tanışmıştır.

Emir Hüseyin Bey ile Fatma Hanım'ın nikâhları Gurzuf'ta kıyılmış, aile 1923'e kadar yine Gurzuf'ta, Demirliçeşme üstündeki bir evde oturmuşlardır. Evliliklerinin ilk yılında Emir Hüseyin Gurzuf'ta bir berber dükkânı sahibi olmuş ve bu dükkânda Dağcı'nın en büyük kardeşi Midhat da 1931'e kadar berberlik yapmıştır.⁷⁴

Cengiz Dağcı'nın ailesi onun doğumundan bir süre sonra 1925 yılında Gurzuf'tan Kızıлтаş'a taşınırlar.⁷⁵ Kızıлтаş'taki bu yeni evin Cengiz Dağcı'nın Kırım'a dair anılarında yeri ve önemi büyüktür. Kızıлтаş'ın Ayı Dağı'na ve Soğuksu bağlarına, Adalar'a ve Karadeniz'e bakan bu ev; Cengiz Dağcı'nın hayal dünyasında

⁷³ Dağcı, *Hatıralarda*, 12. Cengiz Dağcı *Hatıralarda CD* eserinde doğum gününün 9 Mart olduğuna annesinin bu notundan dolayı emin olduğunu ancak doğum yılını çok net bilmediğini söyler. Yine annesinden aldığı bilgiye göre Dağcı I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kırım'ı işgal eden Almanlar'ın Gurzuf'tan geri çekilmelerinden bir yıl sonra dünyaya gelmiştir. Bu da Dağcı'nın hesabına göre 1919 senesine denk gelmektedir.

⁷⁴ Dağcı, *Hatıralarda*, 19.

⁷⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 23.

Kırım'la ve ailesiyle kurduğu bir köprü olarak kalacak ve eserlerinde de sıkça hatırladığı bir mekân olacaktır.⁷⁶

Cengiz Dağcı hatıralarında ve romanlarında Kızıltaş'ta yaşadığı evin çevresinin tasvirine çokça başvurur. Daha 20'li yaşlarda ayrılıp bir daha dönemediğı Kırım'a ait bu detaylar, yıllar sonra yazdığı eserlerinde dahi aynı canlılıkla anlatılmaktadır. Bunda Cengiz Dağcı'nın hem vatan sevgisinin hem de köklerine olan bağlılığının etkisi büyüktür. Dağcı, Kırım'dan ayrılışından yıllar sonra kaleme aldığı kitaplarında Kızıltaş'ın Gelinkayasına çıkıp oturduğunda önünde uzanan baş döndürücü yüksekliğı, Gurfuz ve Soğuksu kıyılarını, Ayı Dağı'nı ve Adalar'ı kapsayan deniz panoramasını adeta bir fotoğrafı anlatır gibi tarif etmektedir.⁷⁷

Cengiz Dağcı'nın 7 kardeşi vardır. Bunlar yaş sırası ile Midat(Midhat) Dağcı, Zeynep ve Hatice Hanımlar, Timur Dağcı, Tevide (Tevhide), Ayşe ve Halit Dağcı'dır.

Cengiz Dağcı'nın ağabeyi Midat Dağcı 1934'de askere alınmış, askerden dönünce evlenmiş, bir müddet babaları Emir Hüseyin'in berber dükkânını işletmiş, Dağcı'nın aktardığına göre de sürgünde vefat etmiştir.

Zeynep ve Hatice Dağcı hanımlar Cengiz Dağcı Kırım'dan ayrılmadan evvel teknik okul eğitimlerini bitirmiş ve Gözleve otoyolu inşasında çalışmışlardır. Hati (Hatice) Dağcı sürgünde vefat etmiş, Zeynep Dağcı ise Kırım'a dönebilmiş ve ömrünün son iki yılını Kırım'da geçirmiştir.

Cengiz Dağcı'nın kendinden bir küçük kardeşi olan Timur Dağcı Almanlar'ın zoruyla Kırım'dan çıkarılmış ve Polonya'da orman işlerinde çalıştırılırken kendisinden haber kesilmiştir.

Cengiz Dağcı'nın daha küçük kardeşleri Tevide (Tevhide), Ayşe ve Halit Dağcı ise Dağcı askere çağrılana dek Akmesit'de ailelerinin yanında kalmış, Halit

⁷⁶ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 3-4.

⁷⁷ Cengiz Dağcı, *Yansılar-1*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988), 22.

Dağcı sürgünde vefat etmiş; Tevide ve Ayşe Dağcı ise sürgünden Kırım'a dönebilmişlerdir.⁷⁸

Dağcı ve ailesinin Kızıлтаş'a yerleştiği yıllar Kırım ekonomisinin yeni dinamiklerle şekillendiği yıllardır. Lenin'in 1921 yılında uygulamaya koyduğu NEP (Yeni Ekonomik Politika) sayesinde Kırım halkı ürettiği tarım ürünlerini serbest piyasada satabilmekte, şirketler kurarak ticari faaliyetlerini sürdürebilmektedirler.⁷⁹

Dağcı'nın babası ve amcaları da bu dönemde bağcılık ve bağ ürünleriyle ilgili Topkayacılar Şirketi'ni kurmuşlardır.⁸⁰ Cengiz Dağcı özellikle 1926-29 yılları arasındaki dönemi Kırım ekonomisinin en iyi dönem olarak belirtir.⁸¹ Bu yıllarda Rus halkı ekonomik refahın yanı sıra toprağını kendi gönlünce işleme, üretme ve ürettiklerini satma hakkına da sahip olmuşlardır.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde de çeşitli izleklerine rastlayabileceğimiz amcaları 5 tanedir. Seyd-Ali Dağcı ve Osman Dağcı sürgünden önce Kızıлтаş'ta vefat etmişlerdir. Seyt-Ömer Dağcı savaş sonrası Romanya'da ölmüştür. Dağcı'nın diğer amcaları Mustafa, Hasan, Bekir Dağcı ve babası Emir-Hüseyin Dağcı ise sürgünde ölmüşlerdir.⁸² Dağcı yıllar sonra Londra'da bir okurundan aldığı bir mektupla babasının 1954'de sürgünde öldüğünü öğrenir. Mektupta babasının eski bir fotoğrafı da vardır.⁸³

Lenin'in NEP sistemiyle Kırımlıların kavuştuğu serbest ekonomi düzenine Ocak 1924'de Sovyet Rusya'nın başına geçen Stalin 1929'da son verir. Köylerde büyük toprak sahipleri dağıtılır ve Kırım halkı ilk sürgünü bu yıllarda yaşar.⁸⁴ Uzun açlık yılları sonrası kendi toprağını işleme ve üretme hakkına sahip olan Rus halkı NEP sistemi ile zengin toprak sahiplerinin kölesi olmaktan kurtulmuşken Stalin'in bu sistemi sonlandırması sonucu bu sefer devletin kölesi haline gelmiştir.⁸⁵

⁷⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, 31-32.

⁷⁹ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 24.

⁸⁰ Dağcı, *Yansılar-1*, 56

⁸¹ Dağcı, *Hatıralarda*, 26.

⁸² Dağcı, *Yansılar-1*, 219.

⁸³ Cengiz Dağcı, *Yansılar-3*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 203.

⁸⁴ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 24.

⁸⁵ Dağcı, *Yansılar-1*, 61.

1929’da Kırım halkı yeni düzenin ilk sürgünü yaşamıştır. Değişen ekonomi sistemine ve uygulanmaya başlayan kolhoz yönetimine karşı çıkanlar çeşitli yerlere sürülmüş ya da tutuklanmışlardır. Cengiz Dağcı *Hatıralarda* eserinde nereye ve niçin götürüldükleri bilinmeyen bu insanları Yalta limanında uğurlamak için Kızılaştılırla birlikte saatlerce beklediklerini, vapur hareket ettiğinde ise sürgün edilen kimselerin hep birlikte bir Kırım marşı olan *Ant Etkemen*’i⁸⁶ söylediklerini nakleder.⁸⁷ Demokratik Kırım Cumhuriyeti meclis başkanı Numan Çelebi Cihan’ın yazdığı bu marş adeta Kırım halkını bekleyen zorlu günlerin hissiyatını yansıtmaktadır.⁸⁸

Dağcı her ne kadar bu sürgün için sebebini bilmiyorduk dese de aslında sebebi basittir, değişen sisteme ve yeni yönetime karşı gelenler tutuklanmış, böyle bir

⁸⁶ Marşın Türkiye Türkçesi’ne çevrilmiş hali şu şekildedir;

ANT ETMİŞİM

*Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarlıklar gelir beni gömmeye!*

*Ant etmişim Tatarların yarasını sarmaya,
Nasıl olsun bu zavallı kardeşlerim çürüsün!
Onlar için üzülmezsem, kaygılanmazsam, yanmazsam,
Yüreğimde kara kanlar kaynamasın, kurusun!*

*Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarlıklar gelir beni gömmeye!*

*Ant etmişim şu karanlık yurda ışık saçmaya,
Nasıl olur da, iki kardeş birbirini görmesin?
Bunu görüp bunalmazsam, üzülmezsem, yanmazsam,
Gözlerimden akan yaşlar derya deniz kan dolsun!*

*Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarlıklar gelir beni gömmeye.*

⁸⁷ Dağcı, *Hatıralarda*, 25.

⁸⁸ Kocakaplan, *Kırım’ın Ebedi Sesi*, 25.

şüphe taşıyanlar ise sürülmüştür. Yalta'dan sürülen bu ailelerin evleri bir müddet sonra devlet tarafından boşaltılır, eşyalarına el konur.⁸⁹

1931-32 yıllarında Kırım'da *kolhozlaşma* başlamıştır. Bu sistemle köylülerin kendi mal varlıkları ellerinden alınmış ve devletin vereceği temel ihtiyaçlar karşılığında kendi topraklarında devlet için çalıştırılmışlardır. Stalin rejimiyle gelen baskı ortamında toplumsal ilişkiler değişmiş, halkın arasındaki sosyal bağlar zedelenmeye başlamıştır. Kıırımlılar kendi toprağını işleyip, üretip satma hakkında mahrum kalmış, birkaç kilo un karşılığında çalışmak zorunda bırakılmışlardır.⁹⁰

1931-33 yılları Kırım köylülerinin hayatlarını yıkıma uğrattırken 1933-39 yılları da Kırım'da aydın sınıfın katledildiği yıllar olmuştur. Yeni düzene karşı çıkan fikirlere sahip doktorlar, öğretmenler, yazar ve şairler, gazeteciler anayurtlarından koparılıp tutuklanmış, kamplara sürülmüşlerdir.⁹¹

Bu ekonomik değişikliklerden Cengiz Dağcı'nın ailesi de yakından etkilenmiştir. Dağcı'nın amcası Osman Dağcı'nın hanı, fırını ve demirhanesi kapatılmış, bu zor durumun ardından Cengiz Dağcı'nın amcası kalbinden rahatsızlanarak vefat etmiştir. Dağcı'nın diğer amcası Mustafa Bey ise Stalin rejiminin askerlerince ailesiyle birlikte Kırım'dan sürgün edilmiş ve evine el konulmuştur.⁹²

Aynı dönemde Cengiz Dağcı'nın babası Emir Hüseyin Bey 1931 yılının kışında tutuklanır.⁹³ Kızıлтаş'ta çoğu ailenin başına gelen bu durum Dağcı ailesinin de evine uğramıştır. Cengiz Dağcı babasının tutuklanma sebebini öğrenmek üzere teşebbüste bulunsa da bir sonuç elde edemez.⁹⁴ Birkaç ay sonra Emir Hüseyin Dağcı serbest bırakılır. Ama bu tutukluluktan sonra Emir Hüseyin Bey köyüne geri dönecek gücü kendinde bulamaz ve Akmescit'e yerleşmeye karar verir.⁹⁵

⁸⁹ Dağcı, *Yansılar-1*, 145.

⁹⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 29

⁹¹ Dağcı, *Yansılar-3*, 142.

⁹² Dağcı, *Hatıralarda* s.28.

⁹³ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 26.

⁹⁴ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 11

⁹⁵ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 26.

Cengiz Dağcı babasının tutuklanma sebebini daha sonra annesinden öğrenecektir; gösterişsiz, fizikçe zayıf, uysal ve tatlı dilli bir adam olan Emir Hüseyin Dağcı, kolhoz sistemi için bağda çalışırken kendi bağının asmalarını tutup öptüğü ve ağladığı için tutuklanmıştır.⁹⁶

Cengiz Dağcı ilkokul eğitimini Kızıлтаş'ta bitirir. Bu yıllar Kırım'da İsmail Gaspıralı ile başlayan eğitim fikriyatının yoğun hissedildiği yıllardır. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Kırımlılar çocuklarının eğitimi konusunda daha dikkatli ve özverili olmuşlardır. Halk, kız erkek ayırmadan çocukların gerekli eğitimi almaları ve toplum hayatında aktif rol almaları için bilinçlenmiştir.⁹⁷ Ne yazık ki gelecek yıllarda Kırım çocukları için eğitim bir lükse dönüşecektir.

1.1.2. Eğitim Hayatı

1931 yılında Emir Hüseyin Dağcı hapisten çıktıktan sonra Akmescit'te bir ev tutar ve burada berberlik icra etmeye başlar. 1932 yılının baharında ise bir mektupla oğlu Cengiz Dağcı'yı Akmescit'e çağırır. Cengiz Dağcı burada babasının kendisini diğer kardeşlerinden daha farklı gördüğünü ve onun eğitimini önemseydiğini düşünmüştür.⁹⁸

Kızıлтаş'tan bu ayrılış Cengiz Dağcı için dönüşü olmayan bir kopuş olmuştur. İleriki yıllarda hayatın akışıyla Dağcı çocukluğunun Kızıлтаş'ını artık sadece hafızasında kalan silüetlerle yaşamak zorunda kalacaktır.

Cengiz Dağcı Akmescit'e taşındığı bu ilk günlerde oturdukları sokağın yukarılarında bir cami minaresini gördüğünde kendini Kızıлтаş'tan da hayattan da henüz kopmamış addetmiştir. Bu minare motifi Cengiz Dağcı'nın ilerleyen yıllarda kaleme alacağı romanlarında da bir varlık ve hayatta kalış sembolü olarak işlenmiş, Dağcı minareleri insanların ruhen bağlı kaldıkları bir birlik noktası olarak görmüştür.

⁹⁶ Dağcı, *Hatıralarda*, .29.

⁹⁷ Dağcı, *Hatıralarda*, 30.

⁹⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, 37.

Cengiz Dağcı Akmescit'e geldikten bir hafta sonra ilkokulu bitiren öğrencilerin devam ettiği On İkinci Numune Mektebi'ne kaydolar ve 3 yıllık ortaokul eğitimine başlar.⁹⁹ Bu yıllar Cengiz Dağcı'nın Akmescit'e alışmaya başladığı ve Kırım'ın da giderek çehre değiştirdiği yıllardır. Okulun çevresindeki yerlere ise Dağcı romanlarında Akmescit'i tasvir ederken sıklıkla başvuracaktır.

Dağcı'nın ortaokul yılları Kırım'da sosyal hayatta Rusların asimilasyon baskılarının arttığı yıllardı. Dağcı Türk ve Müslüman toplumuna dayatılan değişim sürecini hatıralarında aktarırken ortaokul yıllarında sınıflarının penceresinden görünen cami minaresi için *“On İkinci Numune Mektebi'nin havası o caminin minaresiyle büyüldü. Minaresiyle diyorum çünkü cami eski işlevini yitirmişti zamanımızda. Dualar okunmuyordu, namazlar kılınmıyordu camide. Mihrabı kaybolmuş, vaazlar işitilmez olmuştu”* diyecektir.¹⁰⁰ Yine de bu minarenin Dağcı'nın maneviyatına kattığı bütünlük hissi romanlarında dini motif olarak sıklıkla karşımıza çıkmıştır.

1933-34 yılları arasında Kırım ikinci bir kıtlık, açlık zamanı yaşar. Dağcı babasıyla birlikte yaşadığı bu kıtlık yıllarında babasının öfkeli, kendi talihine lanetler okuyan bir adama dönüştüğünü görür. Bu yıllarda yaşanan kıtlık Akmescit'in Ruslarını Türklerden daha kötü etkilemiştir. Ruslar bu dönemde büyük yokluklar ve sıkıntılarla uğraşırken, Kırım Tatarları kendi aralarında yardımlaşmayla, ellerindekileri paylaşmayla kıtlık zamanda daha azametli olabilmişlerdir.

2 yıl süren bu kıtlık yıllarında Cengiz Dağcı insanların açlıktan, yoksulluktan birer birer öldüklerini, şehrin sokaklarının kenarlarında bu cansız bedenlerin yığıldığını nakleder. 1934 yılının yaz aylarında kıtlık sonlanırken ekmek serbest piyasada satışla çıkar. Cengiz Dağcı babasının verdiği 3 ruble ile onlarca insanın yığıldığı bir ekmek kuyruğundan 500 gr ekmek alır. Bu yokluk günlerinin ardından yedikleri o 500 gr ekmek Dağcı'nın onlarca yıl sonra kaleme alacağı hatıralarında kendine yer bulacak kadar değerli olmuştur.¹⁰¹

⁹⁹ Dağcı, *Hatıralarda*, 47.

¹⁰⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 48.

¹⁰¹ Dağcı, *Hatıralarda*, 49-50.

1936'da Cengiz Dağcı'nın kardeşi Midhat askerliği bitirmiş, Akmescit'e gelerek şoförlüğe başlamıştır. Dağcı da bu sırada On İkinci Numune Mektebi'ni tamamlamış On Üçüncü Tam Orta Mektep'de 8. sınıfa devam etmektedir.

Bu yıllarda Kırım değişmeye çalışan Rus ekonomik düzeniyle biraz olsun toparlanmaya başlamıştı. Şehirde halkın çalışabileceği yeni fabrikalar açılmış, kıtlık zamanının zor günleri geride kalmıştı. Dağcı ve ailesi de bu yıllarda kendi aile ekonomilerini toparlayabilmiş, Akmescit'teki eve çeşitli tadilatlar yapılmış ve Emir Hüseyin Dağcı o yıl *en münevver berber* ödülünü kazanmıştır.

Dağcı ailesinin geri kalan bireylerinin de Akmescit'e taşınmaları 1936 yılının yaz ayında gerçekleşecektir. Kızıлтаş'taki evlerinin eşyalarının bir kısmını da yanlarına alarak gelen annesi Fatma Dağcı, Malo-Fontannaya'daki bu ufak eve girdiğinde yaşlı gözlerini tutamamış ama eşine bu konuyla ilgili tek bir sitem etmemiştir.¹⁰²

Cengiz Dağcı ortaokulu bitirdikten sonra 1937 yılında Akmescit Pedagoji Enstitüsü'nde Tarih Fakültesinde eğitimine devam eder.¹⁰³ Dağcı *Hatıralarda* eserinde neden tarih bölümü okumak istediğiyle ilgili kendisinin de çok net sebeplerinin olmadığını, ancak geçmişte kalmış şeyleri görüp anlamının kendisini mutlu ettiğini söyler.¹⁰⁴

Cengiz Dağcı için Pedagoji Enstitüsü'nün en kıymetli yanı kütüphanesidir. Burada çok çeşitli yazarları okuma fırsatı bulan Dağcı aynı zamanda Kırım tarihiyle ilgili de araştırmalar yapar. Ancak Enstitü'nün kütüphanesindeki tarihi kaynaklarda Kırım'ın tarihinden bahseden eserlerde Kırım Yunanca ismi olan *Tavrida* olarak geçmekte ve bu eserler 19.yy öncesi Hanlık döneminden söz etmemektedir. Dağcı Sovyetler'in tarih kitaplarında Bahçesaray'ın *haydutlar yuvası* olarak anıldığını nakleder. Bu durum muhakkak Rusların Kırım halkını kimliksizleştirme politikalarıyla ilgilidir. Dağcı bu yıllarda tarihle ilgili merakını Rusya'nın ortaçağını konu alan, Moğol-Tatar istilasını ve Altın Orda yıllarını anlatan eserleri okuyarak

¹⁰² Dağcı, *Hatıralarda*, 51-52.

¹⁰³ Dağcı, *Yansılar-3*, 86.

¹⁰⁴ Dağcı, *Hatıralarda*, 59.

dindirmeye çalışır. Bu yıllarda okuduğu tarihi eserler ileride Cengiz Dağcı'nın *Genç Timuçin*¹⁰⁵ romanını yazmasına zemin oluşturmuştur.¹⁰⁶

Cengiz Dağcı'nın fakültede tarih eğitimi devam ederken babası rahatsızlanır ve Dağcı ailesine destek olmak için haftanın üç günü Akmescit'te çıkan *Komsomolets (Genç Komünistler Birliği)* gazetesinde çalışmaya başlar.¹⁰⁷ Dağcı burada Rusça haberleri Tatarca'ya çevirerek ve bazı ufak röportaj işlerinde görev alarak babasının berberlikten kazandığından daha fazla para kazanabilmiştir.¹⁰⁸ Bu gazetecilik işi sayesinde Dağcı Akmescit'in edebi şahsiyetleriyle tanışma fırsatı bulmuş ve kendi edebi hayatının temellerini atmıştır.

Gazetecilik yıllarında Dağcı Kırım çevresinde bazı seyahatler etmiş ve bunlardan çok etkilenmiştir. 1939 yılının yazında ilk kez Bahçesaray'a gitmiş ve orada ziyaret ettiği Hansaray'dan etkilenerek hanlık tarihine özlem hisleri içeren *Söyleyin Duvarlar* isimli şiirini yazmıştır.¹⁰⁹ Ayrıca bir halk şairiyle röportaj yapmak için Kefe'ye ve Eylül 1939'da son kez Kızıлтаş'a gitmiştir. Bu Dağcı'nın ölmeden önce Kızıлтаş'ı son görüşüdür.¹¹⁰

1.1.3. Savaş Yılları

Cengiz Dağcı II. Dünya Savaşı başladıktan bir yıl sonra, 1940 yılının Aralık ayında askere çağrılır.¹¹¹ Sağlık kontrollerinden geçtikten sonra cepheye asker nakleden trenlerle Odessa'ya ulaşan Cengiz Dağcı ve yanındaki diğer askerler burada bir eğitime tabi tutulurlar. 1941 yılının Mart ayında Odessa'dan Kışinev'e nakledilen Dağcı burada subay üniforması giyer ve çeşitli askeri talimlere katılır. Dağcı bu karargâhta 6 ay kadar tank eğitimi alır.¹¹²

¹⁰⁵ Cengiz Dağcı, *Genç Timuçin*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1969)

¹⁰⁶ Dağcı, *Hatıralarda*, 60.

¹⁰⁷ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 30.

¹⁰⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, 64-65.

¹⁰⁹ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 33.

¹¹⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 69.

¹¹¹ Dağcı, *Hatıralarda*, 76.

¹¹² Dağcı, *Hatıralarda*, 89-90.

Cengiz Dağcı 1941 yılının Haziran ayında aldığı eğitimlerden sonra cepheye nakledilir. Prut, Bug, Dinyester nehirleri, Aleksandrovka, Balta, İvanovka, Petrovka şehirleri geride kalır.¹¹³ Dağcı cephede geçen iki ayın sonunda Rus ordusu ve Alman kuvvetleri arasında Ukrayna topraklarındaki ilk çarpışmalarda, Bug Nehri'ni savunurken 9 Ağustos 1941 günü Alman askerleri tarafından esir alınır.¹¹⁴

Dağcı esir düştükten iki gün sonra sayıları 200'e yakın diğer esirlerle birlikte Kirovograd esir kampına gönderilir. Bu kampta iki ay kaldıktan sonra Kasım ayının ilk haftasında aralarında Dağcı'nın da bulunduğu binlerce esir Uman esir kampına götürülür.¹¹⁵ Sayıları 30.000'e ulaşan esirlerin hava şartlarına uygun olmayan kıyafetlerle, açlık susuzlukları, yorgunlukları önemsenmeden çıkarıldıkları bu yolculuğu ancak üçte biri tamamlayabilmiştir.¹¹⁶

Cengiz Dağcı ve beraberindeki diğer esirleri bu zorlu yolculuğun sonunda ulaştıkları Uman kampında çok ağır günler beklemektedir. Açlık, yorgunluk, soğuk ve hastalıklar öyle bir raddeye ulaşmıştır ki Dağcı aralarındaki ölümleri kokmaya başlamadan ayırt edemediklerini, yaşayanların da zaten yarı baygın halde bulduklarını ifade eder.¹¹⁷

Dağcı *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde Uman esir kampındaki esaret sürecinde başından geçenleri birebir anlatmaktansa okurlarını *Korkunç Yıllar*¹¹⁸ ve *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*¹¹⁹ romanlarına yönlendirir. Cengiz Dağcı her ne kadar eserlerinin kendi hayat hikâyesi olduğunu kabul etmese de bu iki romanında Sadık Turan ve İsmail Tavlı karakterlerinin esirlik sırasında başlarından geçenlerin bizzat kendi yaşadığı gerçekler olduğunu dile getirmiştir.¹²⁰

Cengiz Dağcı Uman esir kampında kendisinden başka Kırimlılar daha olduğu ilerleyen günlerde öğrenecektir. Bunların arasından *Komsomelets* gazetesinde birlikte çalıştıkları Seyit Ömer'in kampta Almanlarla bağlantısı daha iyidir ve Dağcı Uman

¹¹³ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 31.

¹¹⁴ Dağcı, *Hatıralarda*, 107.

¹¹⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 109.

¹¹⁶ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 31

¹¹⁷ Cengiz Dağcı, *Yansılar-4*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1993), 38.

¹¹⁸ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1956).

¹¹⁹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996).

¹²⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 109.

Kampındaki zor günlerinde bu Kırimlı arkadaşının çok yardımını görecektir. Seyit Ömer ilerleyen günlerde bir grup arkadaşıyla Uman Kampından kaçacak ve Dağcı'yı beraberinde götürmeyecektir. Cengiz Dağcı Yansılar'da Seyit Ömer'in kendisini götürmeme mazeretini arkadaşının cümleleriyle şu şekilde nakleder: *"Ben ölürsem ne bir insan ne bir it ağlar ardından. Ama sen... Sen şairsin. Senin soyundan kimselere ihtiyacı var halkımızın. Sen kal!"*¹²¹

Cengiz Dağcı 1942 yılının nisan ayında Almanlar tarafından Uman kampından çıkarılan bir grup askerle birlikte Varşova'nın 30 km güneydoğusundaki Legionova kasabasına nakledilir. Burada Dağcı'nın Türkistan lejyonu günleri başlayacaktır.¹²² Almanlar II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bu yıllarda esir kamplarında bulunan farklı milletlerden Rus askerlerini gruplara ayırarak lejyonlar kurarlar. 1941 yılının sonunda başladıkları bu uygulama kapsamında kamplardaki esirleri milletlerine göre Kafkas, Türkistan, Gürcü ve Ermeni olarak 4 lejyona ayırırlar. Daha sonra bunlara Tatar ve Kuzey Kafkasya lejyonları da eklenecektir.¹²³ Almanların bu lejyonları kurmaktaki amaçları esirleri istedikleri fikri yapı ve askeri eğitimle donatarak savaşta Rusya'ya karşı kullanmaktır.

Rus ordusundan esir düşen Türk asıllı askerler burada üniformalarını çıkararak Alman üniforması giyerler. Üniformalarının kol yenlerinde üç beyaz minareli Semerkant Camii resmi, etrafında da "Allah bizimledir" yazısı vardır.¹²⁴ Lejyon yapısı esirler için bir kurtuluş ve onurlu bir hareket olarak görünse de Dağcı arkadaşlarıyla bu hisleri paylaşamayacaktır. O bu konuda Alman yönetimini samimi bulmuyor ve kendilerini kullandıklarını düşünüyordu.¹²⁵

Cengiz Dağcı Türkistan lejyonunda aldığı altı haftalık acil subay yetiştirme kursunu tamamladıktan sonra 1942 yılının yaz aylarında yeni gelen esirlerin eğitimiyle ilgilenmiş, altı aya yakın bir sürenin sonunda da lejyon komutanlığından aldığı iki haftalık izinle Kırim'a gitmiştir.¹²⁶ Dağcı Akmesic'te bıraktığı ailesinin yanına vardığında ne ailesini ne Kırim'ı bıraktığı gibi bulur. Kırim bu süreçte Alman

¹²¹ Dağcı, *Yansılar-4*, 45-48.

¹²² Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 51.

¹²³ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 39-40.

¹²⁴ Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 52.

¹²⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 125.

¹²⁶ Dağcı, *Hatıralarda*, 132.

işgali altında, geçmişle bağları kopmuş ve gelecekte bir umudu kalmamış haldedir. Cengiz Dağcı'nın ailesi de Kırım'ın genel havasından bir farkı yoktur. Kardeşlerinin bazıları evde değildir, anne ve babası ise bıraktığına göre çok daha yorgun ve yaşlıdır. Dağcı *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde bu ziyaretinde babasının uzunca bir sessizlikten sonra Kırım'daki durumu özetleyen şu cümlesini nakleder: “*Bunlar zalim bir millet.*” Cengiz Dağcı 1942 yılının Eylül ayında yaptığı ziyaretten planladığından daha erken bir tarihte lejyona döner. Dağcı'nın bu ziyareti hem Kırım'ı hem ailesini son görüşü olacaktır.¹²⁷

1943 yılının sonlarına doğru Legionova'daki Türkistan lejyonu Fransa'nın güneybatısındaki Albi kasabasına nakledilir. Dağcı burada askerlik ve lejyon fikriyatıyla ilgili ağır bir buhran sürecine girer ve Kırım'a temelli dönüş için lejyon komutanlığından izin ister. 3 sayfalık, uzun bir dilekçenin sonucunda Dağcı'ya geri dönüşü için resmi izin verilir. Gerekli evraklar düzenlendikten sonra Dağcı Albi'den yola çıkar ancak savaş halen sürdüğünden Kırım'a Avrupa'dan gidiş yolu kapalıdır. Cengiz Dağcı bu süreçte Varşova'da yolun açılmasını beklemek üzerine konaklamak zorunda kalır.¹²⁸

1944 yılının bahar aylarında Cengiz Dağcı hâlâ Varşova'dadır. Savaş sürmekte ve doğuda Kırım yolu halen kapalıdır. Cengiz Dağcı bu yılın baharında Varşova'da gittiği bir kafeteryada 52 yıllık evliliğinin yol arkadaşı olacak kadınla, Regina Barbara Klezsko'yla tanışır. Bu tanışma Dağcı'nın hayatının ve beklentilerinin yeni bir seyir kazanmasına sebep olacaktır.¹²⁹

Savaşın Polonya'nın doğusunda giderek sertleştiği 1944 yılının ilerleyen aylarında Cengiz Dağcı Kırım yolunun kısa bir sürede açılmayacağından emin olur. Elindeki evraklarla Albi Türkistan lejyoner kampına dönebilecek olsa da bunu istemez ancak Varşova'ya yaklaşan Kızıl Ordu Dağcı için tehlike arz etmektedir.¹³⁰ Stalin yönetimi için Almanlara esir düşüp lejyon faaliyetlerine katılan ve Rus olmayan tüm askerler vatan haini ilan edilmiş, öldürülmeleri emredilmiştir.¹³¹ Bu

¹²⁷ Dağcı, *Hatıralarda*, 137.

¹²⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, 140.

¹²⁹ Dağcı, *Hatıralarda*, 144.

¹³⁰ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 32.

¹³¹ Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 84.

sebeple Dağcı Regina'nın da yardımıyla Varşova'nın 150 km güneyindeki Çeştahova kentinde bir ay kadar saklanır.¹³²

Dağcı Varşova'ya döndükten sonra Regina'nın kendisine bir mektup bırakarak şehirden ayrıldığını öğrenir. Cengiz Dağcı Varşova'dan Almanya Frankfurt'da olduğunu duyduğu Tatar Milli Komitesine gider, burada askeri üniformasını çıkarır ve kendisine bir kimlik verilir. Dağcı bir müddet bu komitede çalışsa da diğer üyelerle bazı sıkıntılar yaşar ve 1 Ağustos 1944'de Frankfurt'tan ayrılarak Berlin'e geçer. Berlin'de yine Tatarlarla bağlantılı bir gazete olan *Yaş Türkistan* gazetesinde çalışmaya başlar.¹³³

Dağcı Berlin'e gittikten bir süre sonra Regina da Berlin'e gelir. Ancak Kızıl Ordu Berlin'e doğru yaklaşmakta olduğundan burası da artık Dağcı için tehlike arz etmektedir. 2 Şubat 1945'te Rus uçakları Berlin'i bombalamaya başladığında Cengiz Dağcı ve Regina birlikte Viyana'ya gitmek üzere yola çıkarlar.¹³⁴ Bu yolculukta karşılaştıkları bir grup Kırimli kadın mülteciye rastlarlar. Dağcı onları daha güvenli bir yere taşıyabilmek için tekrar Alman üniformasını giyer ve Viyana istasyonundaki görevlilere kadınları mülteci kampına götürmekle görevli olduğunu söyler. Yanlarında elliye yakın Kırimli kadınla Viyana'dan İnsbruck'a gitmek üzere bindikleri tren Alman uçakları tarafından bombalanır ve bir müddet Piller köyünde kalmak zorunda kalırlar.¹³⁵

Cengiz Dağcı ve Regina bir müddet kaldıkları Avustralya'nın Melk bölgesindeki bu köyden İsviçre'ye gitmek üzere Nisan 1945'de ayrılırlar ve bu seyahatte rastladıkları Amerikan askerleri tarafından Landeck mülteci kampına götürülürler. Cengiz Dağcı ve Regina kampa alındıktan sonra evlenirler. Cengiz Dağcı hatıralarında Regina'nın kilisede evlenmek istediğini, kendisinin buna itiraz ettiğini söylediğini nakleder. Sonrasında bu durumu Landeck kampındaki bir papaza

¹³² Dağcı, *Hatıralarda*, 159.

¹³³ Dağcı, *Hatıralarda*, 165. Dağcı hatıralarında gazetenin adını *Yaş Türkistan* olarak nakletse de Albulvahap Kara Dağcı'nın Berlin'de çalıştığı gazetenin *Yaş Türkistan* olamayacağını çünkü gazetenin o yıllarda Berlin'de çıkmadığını söylemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 88.

¹³⁴ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 33.

¹³⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 183.

danışır ve onun aracılığıyla Vatikan'dan temin ettikleri izinden sonra din değiştirmeden önce Müslüman nikâhı sonra kilise nikâhları kıyılır.¹³⁶

1945 yılının sonbaharında Cengiz Dağcı ve Regina'nın kızları Arzu-Ursula dünyaya gelir. Birkaç ay sonra Landeck kampından İtalya'daki Barletta kampında, burada 10 ay kadar bulunduktan sonra da İngiltere'ye nakledilirler. Kasım 1946'da Edinburg şehri yakınlarındaki McMerry'de bulunan eski ordu barakalarına yerleşirler.¹³⁷

Ocak 1947'de Cengiz Dağcı kamptan ayrılarak iş bulmak ümidiyle Londra'ya gelir. Geldikten 3 ay sonra da eşi Regina ve kızları Arzu'yu yanlarına aldırır ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı sürecinde asker, esir ve mülteci olarak değişen kimliği artık savaştan muaf Londra'da yaşamaya çalışan hür bir Kıırlı haline bürünmüştür.¹³⁸

1.1.4. Savaş Sonrası Yıllar

Cengiz Dağcı Edinburg'deki mülteci kampından Ocak 1947'de iş bulmak için ayrılıp Londra'ya geçer. Londra'da ilk iş olarak Türkiye konsolosluğuna gider. Kıırlı'a dönemeyeceğini bilse de Türkiye'ye geçmek fikri Dağcı için kuvvetle tutunduğu bir daldır. Dağcı Türkiye ile ilgili hislerini *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde “varlığı tehlikeye düştüğü zaman ecdadım kurtuluşu Hak(ak) Toprak'da¹³⁹ aradı. Gurzuf ve Kızıtaş nasıl benim yerim olduysa, Aktoprak da benim yerim olacaktı.” Şeklinde ifade eder.¹⁴⁰ Buradan Dağcı'nın Türkiye'ye duyduğu hürmet ve muhabbeti anlamak mümkündür.

Ne yazık ki Cengiz Dağcı'nın Türkiye'ye gitme planı umduğu gibi sonuçlanmayacaktır. Konsoloslukta kendisine Türkiye'de oturan bir hısımlı akrabası yoksa Türkiye'ye gitmesine izin verilmeyeceğini, varsa onlardan bir mektup talep

¹³⁶ Dağcı, *Hatıralarda*, 183.

¹³⁷ Kocakaplan, *Kıırlı'nın Ebedi Sesi*, 34.

¹³⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, 195.

¹³⁹ Kıırlı Tatarları Türkiye'den bahsederken *Ak Toprak* tabirini kullanırlar.

¹⁴⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 195.

etmesi gerektiğini söylerler. Dağcı böyle bir tavrı beklemiyordur. Onun için hayatının en çetin anlarında dahi tutunduğu bir umut olan bu fikir bu şekilde suya düşmüştür. Ancak Dağcı her ne kadar vatani gibi hissedeceği bir memlekette yaşama umudunu kaybetse de Türkiye'ye küsmeyecek, ilerleyen yıllarda eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazıp yine Türkiye'de bastıracaktır. Dağcı o gün hissettiklerini “*yarı aç ve yarı çıplak olmama rağmen, Türkiye konsolosluğundan aldığı yanıtın Türklüğüme zerre kadara ziyarı dokunmadığının burada altını çizmek isterim*” şeklinde ifade edecektir. ¹⁴¹

Cengiz Dağcı'nın Londra'da Türk konsolosluğunda yaşadığı bu olayla ilgili Abdulvahap Kara *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar: Cengiz Dağcı* kitabında dönemin siyasi kriterleri sebebiyle 1945-47 yılları arasında Türkiye'nin Avrupa'da bulunan tüm elçiliklerinin benzer bir tavır takındığını nakleder. Bu muhakkak ki Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na “karışmama” politikasının bir yansımasıdır. Yalnız Avrupa elçiliklerinde Türk soylu mültecilerin Türkiye'ye geçişi konusunda kolaylık sağlayan tek istisna İsviçre idi, dönemin İsviçre konsolosu Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu konuda hem mültecilere yardımcı olmuş hem de konuyla ilgili bir rapor hazırlayarak mevcut politikanın değiştirilmesi yönünde aktif rol oynamıştır. ¹⁴²

Cengiz Dağcı Londra'da konsolosluktan olumlu bir cevap alamayınca Kıbrıslı bir Türk'ün işlettiği Soho lokantasında bulaşıkçı olarak işe başlar. İşe başladıktan iki ay sonra da Regina ve kızını yanına aldırır. Böylece Dağcı ailesinin Londra günleri başlayacaktır.

Cengiz Dağcı'nın bulaşıkçı olarak başladığı lokantacılıktan sonra 1957'de borçla Londra'da Fulham Road'da yıkık dökük bir ev satın alır. Dağcı ve Regina bu evi adam edecek ve giriş katına Annabelle isiminde kendi lokantalarını açacaklardır. 1974 yılına kadar burada oturan Dağcı ailesi Southfields'de ömrünün kalanını sürecekleri evlerine taşınırlar. ¹⁴³

¹⁴¹ Dağcı, *Hatıralarda*, 196.

¹⁴² Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 114.

¹⁴³ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 34.

Cengiz Dağcı ile Regina'nın kızları Arzu-Ursula Frank Posner ile evlidir. Bu evliliklerinden 1971 yılında Anabel isminde bir kızları olur. Dağcı'nın torunu Anabel ise halen İngiltere'de Londra belediyesinde çalışmakta iki çocuk annesi evli bir kadındır.¹⁴⁴

Cengiz Dağcı'nın eşi Regina 1988'de bir kalp ameliyatı olur. Bu Dağcı ailesinin hayatını büyük ölçüde etkileyen sonuçlar doğurur.¹⁴⁵ Cengiz Dağcı Regina'nın rahatsızlığı sebebiyle hem onu kaybetme korkusunu derinden yaşayacak ve bu eserlerine yansiyacak hem de Regina ile sürekli ilgilenmesi gerektiğinden yazarlığının ilerleyen yıllarında Kırım'dan ve Türkiye'den gelen davetleri geri çevirmek zorunda kalacaktır.¹⁴⁶

Cengiz Dağcı'nın Londra'da sürdürdüğü hayatının büyük bir kısmı kurdukları lokantada çalışarak geçmişse de onu esas üreticiliği adını edebiyat dünyasına kazandırdığı eserleriyle olmuştur. Bu yıllar Dağcı'nın hem yazdığı hem de Kırım'a muhakkak ki büyük bir özlem duyduğu yıllardır. Hiçbir zaman ideolojik olarak despot bir milliyetçiliği benimsemese de Kırım, Dağcı için bir ömür özlemini çektiği vatanı, yurdu, yuvasıdır. 25'e yakın eseri kaleme aldığı Londra yıllarında vatanına ve ailesine duyduğu özlemi de sağaltmaya çalışmıştır.

Cengiz Dağcı 13 Ocak 1998'de 53 yıllık evliliklerinden sonra eşi Regina'yı kaybeder. Cengiz Dağcı'nın eşi Regina, Dağcı'nın hayatında hep çok yoğun bir anlam ifade etmiştir. Dağcı ailesini ve vatanını kaybettikten birkaç yıl sonra Regina ile 53 yıllık bir yuva kurmuş ve onu ailesinin ve vatanının yerine koyarak sevmiştir. Ayrıca Regina Dağcı'yı hem savaş yıllarında yaşadıkları mülteci hayatında, hem Londra'da kurmaya çalıştıkları iş hayatında hem de bir yazar olarak edebi çalışmalarında içtenlikle desteklemiştir. Bu anlamda Regina'nın Cengiz Dağcı'nın hayatı üzerindeki rolü atlanmaması gereken bir kıymete sahiptir. Nitekim Dağcı eşinin vefatından sonra büyük bir buhrana düşmüş ve hislerini eşine ithâfen yazdığı Regina kitabında dile getirmiştir.

¹⁴⁴ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 35.

¹⁴⁵ Cengiz Dağcı, *Yansılar-2*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1990), 111-113.

¹⁴⁶ Dağcı, *Yansılar-2*, 118.

Cengiz Dağcı'nın eşi Regina, Dağcı'nın Türk ve Müslüman kimliğine her zaman saygı göstermiştir. Regina, Dağcı ile birlikte hiç görmediği Kırım'ı tanımış, Kırım'ın sürgün acısını hissetmiş, Kırım Tatarlarının özgürlük mücadelesini takip etmiştir. 1988 Ağustos ayında Cengiz Dağcı bacak damarı tıkanıklığından dolayı bir ameliyat geçirdiğinde Regina Londra'daki yaşayan ve ailecek tanıştıkları Türk gazeteci Mustafa Köker'e ulaşmış, Cengiz Dağcı'ya bir şey olursa cenazesini İslamî kurallara göre defnetmek istediğini ve bu konuda kendisine yardım edip edemeyeceğini sormuştur.¹⁴⁷ Dağcı *Yansılar'da* Regina'nın kendisi için Türk kilimleri desenlerini içeren yastıklar işlediğini,¹⁴⁸ evlerinin bahçesinde Türkiye'den gelen çiçek tohumlarını büyütüp onlara *Türk çiçekleri* dediğini nakleder.¹⁴⁹

Cengiz Dağcı eşi Regina'nın vefatından sonra sağlığının izin verdiği sürece yalnız yaşamaya ve hatıralarını kaleme almaya devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye'den ve Kırım'dan kendisine gösterilen ilgi artmış, Dağcı ilerleyen yaşına rağmen Londra'ya kendisini ziyarete gelen misafirlerini ağırlamış, çeşitli röportajlar vermiştir. 2010 yılında genel durumunun kötülemesi sebebiyle hastaneye kaldırılmasının ardından kendisiyle direkt irtibat kurmak imkânsızlaşmış, kızı ve damadı ile görüşmek ve kendisi hakkında bilgi almak ancak mümkün olmuştur.¹⁵⁰

31 Mart 2011'de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü "Türk Dünyasında Zirve Şahsiyetler: Cengiz Dağcı" başlıklı bir sempozyum düzenlemiştir. Ayrıca yapımcı yönetmen Zafer Karatay Cengiz Dağcı ile Londra'daki görüşmeleri sonucu bir belgesel hazırlamıştır. *Cengiz Dağcı Belgeseli* ilk kez Marmara Üniversitesi'nin bu sempozyumunda, ardından 10 Nisan 2011'de TRT Haber Kanalında yayınlanmıştır. Bu belgesel ne yazık ki Cengiz Dağcı'nın tek profesyonel çekimli belgeselidir.¹⁵¹

¹⁴⁷ İsa Kocakaplan, "Londra'da Cengiz Dağcı ile Bir Ömrün Muhasebesi", *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*, Emel Kefeli; Nesrin Sarıahmetoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 81.

¹⁴⁸ Dağcı, *Yansılar-2*, 8.

¹⁴⁹ Dağcı, *Yansılar-1*, 16.

¹⁵⁰ Kocakaplan, "Londra'da Cengiz Dağcı ile Bir Ömrün Muhasebesi", 84.

¹⁵¹ Zafer Karatay, "Cengiz Dağcı ile Kesişen Hayat Yolculuğum", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz: İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 219.

Cengiz Dağcı 22 Eylül 2011 Perşembe günü saat 12.30'da Southfields'ta vefat etti.¹⁵² Cenazesi vefatından 11 gün sonra Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın, Londra Büyükelçiliği'nin, Emel Kırım Vakfı Londra temsilciliğinin ve Kırım Tatar Milli Meclisi'nin çabalarıyla ve dönemin Ukrayna yönetiminin de ılımlı yaklaşımıyla 2 Ekim 2011 Pazar günü Kırım'a getirilmiş ve Akmescit'teki Kebir Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Yalta kasabasına bağlı Kızıltaş köyündeki Müslüman mezarlığına defnedilmiştir.

Cengiz Dağcı'nın cenazesini başlangıçta Londra'ya defnedip sonradan Kırım'a nakli düşünülse de dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ukrayna ile gerekli bağlantıları bizzat ve olabilecek en kısa sürede sağlaması sayesinde cenaze Kırım'a defnedilebilmiştir. Bu süreçte Emel Kırım Vakfı Londra temsilcisi Melek Maksudoğlu, Dağcı'nın cenazesine Londra'dan Kırım'a kadar eşlik etmiş, Mustafa Köker, Zafer Karatay, İsa Kocakaplan gibi isimler süreci hızlandırmak için bizzat çaba harcamışlardır.¹⁵³

Cengiz Dağcı Kırım'dan 24 Aralık 1940'da savaşa katılmak için ayrıldıktan sonraki ömrü Kırım'ı özlemek, Kırım'ı anlatmak, Kırım'ı yazmak ile geçmiştir. Bu süreçte ortaya koyduğu eserlerinde dahi yoğun bir memleket hasreti ve sevgisi vardır. Hatıralarında sıklıkla andığı Memiş'in Bayırı, Yeşil Bağlar, Ayı Dağı ve Adalar manzarasını yeniden göremese de cenazesi tam bu bölgeye defnedilmiştir. Bu belki de Cengiz Dağcı'nın aziz hatırası için yapılmış en anlamlı şeydir.¹⁵⁴

¹⁵² Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 35

¹⁵³ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 36; Zafer Karatay, "Cengiz Dağcı, Belgeseli'ni Vatan Kırım'a Kavuşunca Tamamladı", *Emel Dergisi* 238/243(Ocak-Aralık 2012): 24-31.

¹⁵⁴ Neşe Sarısoy Karatay, "Cengiz Dağcı'nın Zamanı Durdurduğu Evi: Anılar, Hayaller ve Gerçeklik", *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Haz: Nurcan Ankay, Deniz Depe, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016), 209-212.

1.2. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİ

1.2.1. Kırım'da İlk Çalışmalar

On ikinci ve On üçüncü mekteplerde geçen ortaokul yılları Cengiz Dağcı'nın bir yazar olma yolunda ilk adımlarını attığı yıllarıdır. Dağcı dönemin Rus ve Tatar edebiyatının önde gelen isimlerini okuma fırsatını bu yıllarda bulmuştur.¹⁵⁵

Dağcı hatıralarında bu dönemde oluşan edebi temelden bahsederken Rıdvan isminde bir arkadaşını anar. Cengiz Dağcı kendisinden bir yaş büyük olan Rıdvan'la okul bahçesinde Bekir Çobanzade¹⁵⁶ okurken tanışır.¹⁵⁷ Çobanzade o yıllarda Bolşevik rejime karşı fikirleriyle tanınan bir şairdir. Rıdvan Cengiz Dağcı'yı yeni yazarlar ve şairlerle tanıştırır ve okuma hayatının derinleşmesini, çeşitlenmesini sağlar.¹⁵⁸

Cengiz Dağcı 1936'da ortaokul öğrencisiyken *Kış* adında bir şiir yazar. Bu şiir Dağcı'nın bilinen ilk edebi ürünüdür. Bir süre okulun duvar gazetesinde yayınlanan *Kış* şiiri Dağcı'nın edebiyat öğretmeninden çok tarih öğretmenin dikkatini çekmiştir. Tarih öğretmeni Cengiz Dağcı'yı şiirinden dolayı tebrik etmiş ve şiirini 1936'da Akmesic'te çıkan *Gençlik* dergisine yollamıştır.¹⁵⁹ Şiir dergide yayınlanır ve Dağcı'nın *Kış* ile başlayan edebiyat yolculuğu *Kantar'dan Geçen Tramvay*, *Kartanay ve Eçkisi (İhtiyar Nine ve Keçisi)*, *Gül ve Bülbül*, *Çadırdaki* isimli şiirlerle devam eder.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 15

¹⁵⁶ Bekir Çobanzade 15 Mayıs 1893 doğumlu Kırımlı şair, yazar ve fikir adamı. Türk milletlerinin ortak bir dil kullanması çalışmalarında aktif görev almış, İstanbul, Macaristan, Azerbaycan'da bulunmuş, çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. 28 Ocak 1937'de SSCB karşıtı görüş ve eylemleri, Azerbaycan'ı SSCB'den ayırma çalışmaları gibi suçlar gereğince tutuklandı. Tutukluluk sürecinde ağır işkenceler gördü ve Ekim 1937'de 20 dakikalık bir mahkemenin sonra infazına karar verildi ve kurşuna dizilerek öldürüldü. SSCB hükümeti yüksek mahkemeleri 6 Haziran 1957'de Bekir Sıtkı Çobanzade'nin suçsuz yere infaz edildiğini kabul etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: İsmail Türkoğlu, "Bekir Sıtkı Çobanzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1: 296-297.

¹⁵⁷ Dağcı, *Yansılar-3*, 32-33.

¹⁵⁸ Dağcı, *Yansılar-3*, 36

¹⁵⁹ Dağcı, *Haluk'un Defterinden ve Londra Mektupları*, (İstanbul: Meb Yayınları, 1996), 162; Alim Kahraman, "Cengiz Dağcı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1: 302.

¹⁶⁰ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 18.

Dağcı 1938 yılında Pedagoji Enstitüsü'ne girdikten sonra edebiyatla daha yoğun şekilde ilgilenme fırsatı bulacaktır. 1939'da, henüz 20 yaşındayken yazarlar birliğinin yıllık toplantısına katılır. Bu toplantıda Dağcı Kırım'ın en kıymetli şairlerinden Eşref Şemizade (1908-1978) ile tanışma fırsatı bulur. Yalnız bu toplantıda Eşref Şemizade Dağcı'nın şiirlerini dönemin komünist-sosyalist Rusya'sının edebi yönelimlerinin yanında zayıf, duygusuz bulur.¹⁶¹

Bu yıllarda Dağcı'nın şiirleri Sovyet gerçekleriyle örtüşmemesi ve Sovyet insanıyla ilgisiz olmaları yönünde eleştirilir.¹⁶² Muhakkak ki bunun sebebi Dağcı'nın edebiyat dünyasında önceliğinin mesaj veren, didaktik, sistem övücüsü eserler ortaya koymak olmamasıdır. Dağcı bu duruma başlarda üzülür hatta sosyalist gerçeklere uygun zorlama bir marş dahi yazar. Ancak şiirlerine yapılan bu eleştiri onu roman-öykü yazmaya yaklaştırmıştır.

Cengiz Dağcı Kırım'dan ayrıldıktan yıllar sonra kaleme aldığı *Londra Mektupları* eserinde Eşref Şemizade'yi yeniden anacaktır. Dağcı 1978'de Londra'da Şemizade'nin vefat ettiğini ve cenazesinin vasiyeti üzerine Kırım'a defnedildiğini öğrenir. Rus yönetiminden ancak özel izinler alınarak yapılan bu cenaze törenine binlerce Kırımlı'nın yanında şair ve yazarlar da katılmıştır. Dağcı kendi cenazesinin de Kırım'a defnedileceğinden habersiz Eşref Şemizade'yi dualarla anarken; “*ne mutlu sana Kırımlı şair Eşref Şemizade, nur içinde yat!*” der.¹⁶³

Cengiz Dağcı'nın 1939'da çalıştığı *Komsomelets* gazetesi için bir röportaj yapmak amacıyla Bahçesaray'a gider. Orada Hansaray'ı gördükten sonra çok etkilenen Dağcı dönüşte en önemli şiirlerinden biri olan *Söyleyin Duvarlar'ı* yazar.¹⁶⁴ Şiirde Hansaray'ın tarihi geçmişi anmış, orada yaşamış giraylardan, hanlardan bahsetmiş ve o izlerin artık kalmadığını lirik bir dille ifade etmiştir. Ancak bu şiir bu yıllarda Kırım'da hâkim olan sosyalist komünist fikirlerle örtüşmediğinden edebiyat camiası tarafından eleştiri alır. Yine *Edebiyat Mecmuası*'na şiiri götürdüğünde dergini redaktörü şiiri uzun bir süre inceler ve *Edebiyat Mecmuası*'nda bu haliyle

¹⁶¹ Dağcı, *Haluk'un Defterinden*, 162-163.

¹⁶² Dağcı, *Yansılar-1*, 31.

¹⁶³ Dağcı, *Haluk'un Defterinden*, 164.

¹⁶⁴ Dağcı, *Yansılar-1*, 103-104.

basamayacaklarını söyler. Çeşitli değişikliklerden sonra şiir basılır ancak değişiklikler o kadar fazladır ki Dağcı kendi şiirini gördüğünde tanıyamayacaktır.¹⁶⁵

Dağcı'nın şiirine konu olan Bahçesaray'daki Hansaray Kırım'ın geçmişinden kalmış birkaç parçasından biridir. Sovyet yönetimi Hansaray'ı kapatmamış ancak çeşitli değişikliklerle İslami izlerini silmiştir. Sarayı ziyaret edenleri bir Rus kontunun fotoğrafı karşılamaktadır.¹⁶⁶

Cengiz Dağcı'nın ilk edebi eserleriyle ilgili naklettiği bu anılar Kırım'da 1930lu yıllarda Sovyet Yönetimi'nin izlediği emperyalist politikayı anlamamız adına anlamlıdır. Rusya'ya ait olmayan her türlü tarihi, dini, kültürel unsuru reddeden SSCB yönetimi, Kırım halkının yüzyıllarca süregelen geçmişinin izlerini edebiyatta dahi görmeye tahammül edememektedir.

Cengiz Dağcı ilk kısa romanını 1939 kışında yazar. Elli sayfa kadar, *Yangın* isminde bu romanı Kırım Pedagoji Enstitüsü'nde görevli olan ve amcakızlarından Aslıhan Dağcı ile evli olan şair Ziyaeddin Cavtöbeli'ye okutur.¹⁶⁷ Cavtöbeli romanı okuduktan sonra başka kimselere daha göstermesini söyler ve “*bana kalırsa sen şiir yazma, öykü yaz*” der. Cavtöbeli bu buluşmadan birkaç hafta sonra Sovyet Gizli Polis Servisi NKDV tarafından tutuklanacak ve kendisinden haber alınamayacaktır.¹⁶⁸

Dağcı *Yangın* adlı bu romanını *Edebiyat Mecmuası*'ndan isimlere gösterdiğinde ise “*bu tarz bir metin yazabilmek için daha kaç fırın ekmek yemesi gerektiği*” ithamıyla karşılaşır.¹⁶⁹ Dağcı'nın *Londra Mektupları*'nda Bay A. Olarak bahsettiği bu şahıs *Yangın*'ı realizmden uzak, psikolojik unsurları zayıf olarak değerlendirir. O gün o odadan hayal kırıklığı ve başarısızlık hissiyle çıkan Cengiz Dağcı bu olaydan birkaç yıl sonra yüzyılın en ağır, en gerçek acılarını yaşayacak ve eserlerini yoğun psikolojik buhranlar ve ürperten bir realizm içinde kaleme alacaktır.

¹⁶⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, .57.

¹⁶⁶ Dağcı, *Yansılar-1*, 107.

¹⁶⁷ Dağcı, *Yansılar-1*, 114.

¹⁶⁸ Dağcı, *Yansılar-1*, 117.

¹⁶⁹ Dağcı, *Haluk'un Defterinden*, 178.

1.2.2. Eserlerinin Türkiye’de Basılması

Cengiz Dağcı’nın savaş yıllarından başlayarak Londra’da tamamladığı ve Tatar Türkçesi ile kaleme aldığı ilk eseri *Sadık Turan’ın Hatıraları*’dır. Dağcı’nın Türkiye Türkçesi kullanmaya başlaması Türkiye’den Zöhre Karabaş (Zehra Uygurer)¹⁷⁰ adında bir arkadaşından aldığı bir mektup vesilesiyle olur. Zöhre Hanım mektubunun yanı sıra Dağcı’ya Türkiye’den iki kitap da göndermiştir. Dağcı hatıralarında bu kitapları tekrar tekrar okuduğunu ve okudukça Sadık Turan’dan uzaklaştığını, çocukluk yıllarında amcası Seyit Ömer Dağcı’dan dinlediği Ömer Seyfettin öykülerine yaklaştığını hisseder. Bu süreç Cengiz Dağcı için eserlerine hangi Türkçe ile devam edeceğinin netleştiği dönüm noktasıdır ve nihayetinde uzun süredir üzerinde çalıştığı *Sadık Turan’ın Hatıraları’nı* Türkiye Türkçesi ile yeniden yazmaya karar verir.¹⁷¹

Cengiz Dağcı bu kadar hacimli bir romanı yazıp bitirdikten sonra yazdıklarını başkalarına okutmak, sesini duyurmak, daha fazla insana ulaşmak isteyecektir. Ancak *Sadık Turan’ın Hatıraları’nın* ilk adım için uygun olmadığını düşünür ve *Arkadaşım Maksut* isiminde kısa bir öyküyü kaleme alıp birkaç kopyasını Türkiye’den bazı gazete ve yayınevlerine gönderir.

Cengiz Dağcı’nın Türkiye’ye yolladığı postalarına bir tek Varlık Yayınevi’nden cevap gelir. Varlık Yayınevi’nin kurucusu ve yazı işleri müdürü olan Yaşar Nabi Nayır, Dağcı’nın anlattıklarından ve üslubundan etkilendiklerini ve *Arkadaşım Maksut’u* biraz daha uzatması halinde yayınevlerinde basmak istediklerini söyler. Cengiz Dağcı’nın 1956 yılında aldığı bu mektup yazarlık serüveninin başlangıcı olacaktır.¹⁷²

Yaşar Nabi Nayır bu mektubunda Dağcı’nın kendilerine yolladığı *Arkadaşım Maksut* isimli eseri biraz daha uzatması halinde yayınevlerinde basabileceklerini

¹⁷⁰ Zehra Uygurer: (1920-) Dağcı’nın mülteci kampından tanıştığı bir arkadaşısıdır. Savaş sonrası Türkiye’ye yerleşmiş, bir Uygur Türkü ile evlenmiş ve Uygurer soyadını almıştır. Bkz: Kocakaplan, “Londra’da Cengiz Dağcı ile Bir Ömrün Muhasebesi”, 74.

¹⁷¹ Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, s.242; Dağcı, *Yansılar-1*, s.56-57; Recai Özcan, “Günlükleri Işığında Cengiz Dağcı’nın Kimlik Algısı Üzerine Düşünceler”, *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Haz: Nurcan Ankay, Deniz Depe, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016), 304.

¹⁷² Dağcı, *Haluk’un Defterinden*, 180; Dağcı, *Yansılar-1*, 97.

Dağcı'ya bildirmektedir. Bunun üzerine Dağcı bu öykünün sadece bir deneme olduğunu ve elinde daha kapsamlı ve önemli bulduğu *Sadık Turan'ın Hatıraları* adlı bir roman bulunduğunu söyler ve romanı Varlık Yayınevi'ne postalar. Yaşar Nabi Nayır dil konusunda bazı düzeltmeler yaptıktan sonra eseri basabileceklerini, yalnız hacim olarak uzun olduğundan *Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam* olarak iki ayrı bölüme ayırmak istediklerini söyler. Dağcı teklifi kabul eder, gerekli prosedürler mektup yoluyla imzalandıktan sonra *Korkunç Yıllar* 1956 yılının Aralık ayında, *Yurdunu Kaybeden Adam* ise 3 ay sonra Türkiye'de yayınlanır. Eserin dille ilgili düzeltmeleri Ziya Osman Saba tarafından yapılır. Cengiz Dağcı her ne kadar düzeltmeler konusunda çok fazla iş çıkacağından endişelense de Ziya Osman Saba Dağcı'nın beklediğine göre çok az düzeltme yapmayı gerek duymuştur.¹⁷³

Cengiz Dağcı'nın 1956 yılında *Korkunç Yıllar* ile başlayan yazarlık hayatı Yaşar Nabi Nayır'ın 15 Mart 1981 tarihinde vefatı üzerine sekteye uğrar. Cengiz Dağcı bu süreç boyunca samimiyetlerinin ilerlediği ve kendisini Londra'da ziyarete dahi gelen dostunu kaybetmenin ardından büyük bir üzüntü yaşar. Öyle ki bu kayıp Dağcı'nın yeniden yazı yazabilmesini dahi aylarca engelleyecektir. Dağcı, Yaşar Nabi'nin ölüm haberini aldığı anda *Anneme Mektuplar* eserini icra etmektedir. Türkiye'yle ve eserleriyle somut bir köprü görevi gören Yaşar Nabi'ye Dağcı'nın bağlılığı öyle gönülden ve kuvvetlidir ki vefat haberinden sonra aylarca yazı masasına geri dönemez, altı ay boyunca masada yazısı aynı noktada kalır.¹⁷⁴ Ayrıca Varlık Yayınevi Yaşar Nabi'nin vefatından sonra Cengiz Dağcı'nın eserlerinin basımını durduracak, evine her ay düzenli gelen *Varlık Dergisi* de gönderilmeyecektir.¹⁷⁵

Cengiz Dağcı'nın eserlerinin ilk baskılarının yapıldığı 60-70li yıllar Türkiye'de entelektüellerin büyük bir kısmının Sovyet rejimi taraftarı olduğu yıllardır. Dağcı'nın eserleri bu süreçte her ne kadar tarihi gerçekleri yansıtmaktan öteye giden bir SSCB eleştirisi barındırmasa da Türk aydınları tarafından gerekli ilgiyi görmemiştir.¹⁷⁶ Dağcı'nın eserlerinin ilk baskılarını yapan Varlık Yayınevi

¹⁷³ Dağcı, *Hatıralarda*, 244; Dağcı, *Yansılar-1*, 92-93.

¹⁷⁴ Dağcı, *Yansılar-2*, 83; Dağcı, *Yansılar-1*, 12.

¹⁷⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 246.

¹⁷⁶ İbrahim Şahin, "Düşünerek Anlatmak, Dağcı'nın Edebi Dili Üzerine", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs-2017), 242.

dahi Yaşar Nabi Nayır'ın vefatından sonra Dağcı ile aralarındaki bağlantıyı kesmelerinin sebebi muhakkak dönemin ideolojik dinamikleri ve yayınevi yöneticilerinin siyasi bakış açılarıdır.¹⁷⁷

Bu yıllarda Varlık Yayınevi ile bağı kopan Cengiz Dağcı Türkiye'de eserlerinin basımına devam edebilmek için yeni bir yayınevi arayışına girmek zorunda kalır. Emel Dergisi yazı işleri müdür Serdar Karatay'ın da çabalarıyla Dağcı'nın eserlerinin basımı Ötüken Neşriyat'a geçer ve halen daha yeni baskıları Ötüken Neşriyat'da devam etmektedir.¹⁷⁸

1.2.3. Eserlerinin Kısaca İncelenmesi

Cengiz Dağcı'nın 1956-2001 yılları arasında 25 eseri yayınlanmıştır. Eserlerinin tamamını Türkiye Türkçesi ile kaleme alan Dağcı, Londra'dan posta yoluyla Türkiye'deki yayınevleri ile bağlantı kurmuş ve yazarlığını bu şekilde sürdürmüştür.

Cengiz Dağcı'nın yazdığı 25 eserin 17'si roman, 7'si hatıra ve günlükler, 1 tanesi ise hikâye ve mektup türündedir. Bu eserler ilk basım tarihlerine göre sıralanmış ve kategorize edilmiş olarak şu şekildedir;

Roman: *Korkunç Yıllar* (1956), *Yurdunu Kaybeden Adam* (1957), *Onlar da İnsandı* (1958), *Ölüm ve Korku Günleri* (1962), *Topraklar Bizimdi* (1966), *Dönüş* (1968), *Genç Temuçin* (1969), *Badem Dalına Asılı Bebekler* (1970), *Üşüyen Sokak* (1972), *Anneme Mektuplar* (1988), *Benim Gibi Biri* (1988), *Yoldaşlar* (1991), *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* (1996), *Bay Markus Burton'un Köpeği* (1998), *Bay John Marple'in Son Yolculuğu* (1998), *Oy Markus Oy* (2000), *Rüyalarda Ana ve Küçük Alimcan (Bir Kıırım Öyküsü)* (2001), *İhtiyar Savaşçı* (2005, Bu eser *Yansılar* serisinin sonlarındaki hikâyelerin birleştirilmesi ile yayınevi tarafından oluşturulmuştur.)

Hikâye ve Mektup: *Haluk'un Defterinden ve Londra Mektupları* (1996)

¹⁷⁷ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, IX.

¹⁷⁸ Karatay, "Cengiz Dağcı İle Kesişen Hayat Yolculuğum", 217; Dağcı, *Hatıralarda*, 264.

Hatıra: *Yansılar-1* (1988), *Yansılar-2* (1990), *Yansılar-3* (1991), *Yansılar-4* (1993), *Ben ve İçimdeki Ben (Yansılardan Kalanlar-5)* (1994), *Hatıralarda Cengiz Dağcı* (1998), *Regina* (2000)¹⁷⁹.

1.2.3.1. Roman ve Hikâyeleri

Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam

Cengiz Dağcı'nın ilk eserleri *Sadık Turan'ın Hatıraları* adı altında iki ayrı cilt olarak basılan *Korkunç Yıllar*¹⁸⁰ ve *Yurdunu Kaybeden Adam*¹⁸¹'dir. *Korkunç Yıllar* 1956 yılı Aralık ayında, *Yurdunu Kaybeden Adam* ise ondan birkaç ay sonra basılır.¹⁸²

Bir bütün olarak bakıldığında bu eserde Kırimlı bir karakter olan Sadık Turan'ın II. Dünya Savaşı yıllarında başından geçenler anlatılmaktadır. Bu anlamda Sadık Turan'ın başından geçenler Cengiz Dağcı'nın hayat öyküsüyle örtüşmektedir. Romanda Sadık Turan Almanlara esir düştükten sonra Alman kamplarında yaşam mücadelesi verir. Sonrasında ise esir alınan diğer Türklerle birlikte Almanlar tarafından oluşturulan Türkistan lejyonerliği bünyesinde askeri eğitim görür. Almanlar bu lejyon askerlerini Rusya'ya karışı savaştırmak amacıyla ve Türkistan ülkesiyle yetiştirirler. Ancak süreç ve savaşın seyri planladıkları gibi işlemeyince lejyonlar dağılır. Esirlerin bir kısmı Rusya'ya geri döner ve Rus hükümeti tarafından ihanetle suçlanıp öldürülürler. Bir kısmı ise Avrupa'da mülteci hayatı sürer. Sadık Turan işte Avrupa'da kalan bu gruptadır.¹⁸³

Cengiz Dağcı eserlerini oluştururken ilk yıllarda kuvvetle kendi hafızasında henüz çok canlı olan Kırim ve II. Dünya Savaşı anılarıyla beslenmiştir. Bu bağlamda birbirinin devamı niteliğinde yayınlanan bu eserlerindeki Dağcı'nın ana karakteri

¹⁷⁹ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 77.

¹⁸⁰ Dağcı, *Korkunç Yıllar* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1956).

¹⁸¹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 21.basım (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016).

¹⁸² Dağcı, *Hatıralarda*, 244; Dağcı, *Yansılar-1*, 92-93.

¹⁸³ Fazıl Gökçek, "Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam'da Gayri Türkler", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 91.

Sadık Turan'ın ismi muhakkak ki tesadüf değildir.¹⁸⁴ Adı Türklük kimliğine vurgu yapmak amacıyla seçilmiş bu karakterin başından geçenler aynı zamanda büyük çoğunlukla Dağcı'nın hayatının II. Dünya Savaşı yılları ile de örtüşmektedir. Hatta bu konuda romanların yayınlandığı ilk yıllarda yapılan otobiyografik roman yorumlarına Dağcı açıklama yapmak zorunda kalmış, her ne kadar benzese de Sadık Turan'ın başından geçenlerin tamamen kendi hayatı olmadığını hatıralarında belirtmiştir.¹⁸⁵

Cengiz Dağcı'nın *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* romanlarını sadece tarihi roman kategorisinde birer edebi eser olarak değerlendirmek yetersiz olacaktır. Bu romanlar aynı zamanda Cengiz Dağcı'nın gerçeklik kaygısıyla kaleme aldığı tarihi kaynaklardır.¹⁸⁶ Edebi metinleri tarihi çalışmalara kaynak olarak göstermek her ne kadar literatürde çok doğru bulunmasa da Cengiz Dağcı'nın bu eserleri II. Dünya Savaşı'nı yaşamış, Alman esir kamplarında ve lejyon faaliyetlerinde bulunmuş bir yazarın elinden çıkmaları adına tarih ilmi için ayrı bir kıymet arz etmektedir. Nitekim Cengiz Dağcı'nın eserleri tarihi gerçeklikleri açısından yüksek lisans tezi olarak da çalışılmıştır.¹⁸⁷

Ayrıca *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* romanları çalışmamızın ikinci bölümü adına İslami motif muhteviyatı açısından da önemlidir. Sadık Turan ve çevresinde bulunan Kırımlı Müslüman askerlerin savaş yıllarında dahi İslami yaşayışlarıyla ilgili motifler bir sonraki bölümde değerlendirilmiştir.

Onlar da İnsandı ve O Topraklar Bizimdi

Cengiz Dağcı'nın bu iki romanı birbirinin devamı niteliğinde kaleme alınmış, tamamen Kırım'ın Kızıldaş ve Çukurca köylerinde geçen ve köy halkının 20.yy'ın ilk yarısında yaşadıklarını konu alan romanlardır.

¹⁸⁴ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 65.

¹⁸⁵ Dağcı, *Hatıralarda*, 8.

¹⁸⁶ Hayrettin Orhanoğlu, "Yurdunu Kaybeden Adam'da Anlatmanın Gerçeklik Kaygısı", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs-2017), 50-52.

¹⁸⁷ Kemiksiz, "Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde XX. Yüzyıl Kırım Tarihine Dair Yansımalar", (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018)

*Onlar da İnsandı*¹⁸⁸ romanında Kızıлтаş köylülerinin kolhoz sistemi ile tanışması konu alınmıştır. SSCB'nin 1930'lu yıllarda Rusya'da uygulamaya başladığı bu yeni ekonomi sistemi romandaki köylülerin hayatını da etkilemeye başlar. Köy halkı bu durumu kabullenmekte zorlanacak, itiraz edenler ise kolhoz yönetimi tarafından tutuklanıp sürülecektir. Ayrıca bu dönem SSCB'nin Kırım bölgesini Ruslaştırma politikası sürdüğü dönemdir. Kolhoza itiraz edip sürülenlerin yerleri başka bölgelerden gelen Rus ailelere verilecektir. Cengiz Dağcı bu romanında Kırım halkının yaşadığı yalın gerçekliği herhangi bir siyasi politikaya girmeden olduğu gibi anlatma çabası içindedir. Edebi yönü kuvvetli olduğu kadar geçtiği dönem bakımından SSCB coğrafyasında yaşayan azınlık Türklerin yaşadıkları sıkıntıları anlatmasına adına kıymetli bir eserdir.¹⁸⁹

Onlar da İnsandı romanının devamı niteliğinde olan *O Topraklar Bizimdi*¹⁹⁰ eseri ise kolhoz sonrası yıllarda Çukurca köyünde geçer. Köy halkı kolhoz sistemine alışmış, Rus baskısı karşısında pasif bir hale gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bu yılları konu alan romanda ayrıca Kırım'a Alman işgalinin etkileri ve sonrasında Kırım Tatarlarının 18 Mayıs 1944'de yaşadıkları sürgünü de anlatılır. Cengiz Dağcı *O Topraklar Bizimdi*'de SSCB hükümetinin kolhozlaştırma sistemi adı altında Kırım halkının dini değerlerine, İslam'ı yaşayış şekillerine nasıl müdahale ettiğini de anlatmıştır. Bu bağlamda eser Rus yönetiminin Kırım Tatarları üzerinde sürgün öncesinde izlediği politikayı gözlemlemek adına da kıymetlidir.¹⁹¹

Cengiz Dağcı'nın tarihe ve gerçeklere sadık kalarak kaleme almaya çalıştığı bu eserler 20. yüzyılın ilk yarısında sürgün öncesi Kırım'da yaşayan Tatar halkın dinî hayatları hakkında da kaynak niteliğindedir. *Onlarda İnsandı* ve *O Topraklar Bizimdi* romanları Müslüman Kırım Tatarlarının hem günlük hayatta dini yaşayış şekilleri hakkında bilgi edinmek hem de Rus politikaları sonrası yaşadıkları sıkıntıları gözlemlemek adına bizim de çalışmamızda kullandığımız en önemli kaynaklar olmuşlardır.

¹⁸⁸ Cengiz Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 24.basım (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017).

¹⁸⁹ Buket Kemiksiz, *Sürgün Cengiz Dağcı*, (İstanbul:Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2019), 29; Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 93; Mehmet Aça, "Onlar da İnsandı'da Zorunlu Kültür Değişmeleri ve Kolhoz", *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Nurcan Anka, Deniz Depe, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016), 28-29.

¹⁹⁰ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1972).

¹⁹¹ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 99.

Ölüm ve Korku Günleri

Cengiz Dağcı'nın 1962 yılında basılan bu romanı eşi Regina Keszko'ya ithaf edilmiştir. Roman II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altındaki Polonya'da geçer. Cengiz Dağcı'nın kendi milleti dışında karakterleri kaleme aldığı ilk romanı olan *Ölüm ve Korku Günleri*¹⁹² savaşın soğuk yüzünü, açlığı, korkuyu, güvensizliği anlatan çarpıcı bir romandır. Aynı zamanda bireyin yalnızlığını, iç huzursuzluğunu da başarılı bir şekilde işleyen *Ölüm ve Korku Günleri* karakterleri ve mekânı açısından Dağcı'nın diğer eserlerinden farklı bir kimliktedir.¹⁹³

Dönüş

*Dönüş*¹⁹⁴ Cengiz Dağcı'nın 1968 yılında basılan ve Kırım'da geçen romanlarından biridir. Dağcı bu romanında I. Dünya Savaşı, 1917 Bolşevik Devrimi ve değişen Rus yönetimi hakkında Niyazi ve arkadaşı Veli karakterlerinin fikirleri tartışmıştır.¹⁹⁵ Türk milliyetçiliği, dini hayat, Rus politikaları hakkında münazara şeklinde diyaloglar barındıran bu eserde Dağcı bir yazar olarak iki karakteri de eşit tutmuş, birini diğerinin önüne çıkarmamış bu vesileyle de sadece ideolojik yorum yapmıştır.¹⁹⁶

Genç Temuçin

Moğol İmparatoru Cengizhan'ın gençlik yıllarını anlatan *Genç Temuçin*¹⁹⁷ Cengiz Dağcı'nın diğer eserlerinden farklı bir tür ve tarzdadır. Dağcı bu eserini Kırım'da tarih fakültesi yıllarında okuduğu tarihi metinlerden etkilenerek yazmıştır. Kitap Varlık Yayınları'nın "*Türkiye'de böyle bir eserin ilgi uyandırmayacağı*" cevabıyla basılmasa da daha sonra 1969'da Ötüken Neşriyat tarafından basılacaktır.¹⁹⁸ Eser Kırım'dan uzakta, Moğol topraklarında geçer ve Cengizhan'ın

¹⁹² Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995).

¹⁹³ Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 178; Kemiksiz, *Arafta*, 31.

¹⁹⁴ Cengiz Dağcı, *Dönüş*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997).

¹⁹⁵ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 101-103; Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 269.

¹⁹⁶ Soner Akpınar, "Sahih Bir Milliyetçilik Anlayışı: Dönüş", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı* Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs-2017), 100.

¹⁹⁷ Dağcı, *Genç Temuçin*, 296.

¹⁹⁸ Dağcı, *Hatıralarda*, .60-61.

yaşadığı dönemi konu alır. Bu sebeple İslamiyet'e dair motifler bazı yerlerde Hz. Muhammed'in yeni bir dini tanıttığını ifade edecek şekilde geçer.¹⁹⁹

Badem Dalına Asılı Bebekler

1930'lu yıllarda Kırım'ın bir köyünde geçen ve bir çocuk kahraman üzerinden anlatılan bu roman Cengiz Dağcı'nın Sadık Turan'dan sonra bir diğer önemli karakteri Haluk'un doğduğu romandır. *Badem Dalına Asılı Bebekler*²⁰⁰ de Haluk henüz bir çocuktur. Stalin'in kolhoz yönetimi karşısında direnen Kırımlıların yaşadıkları ilk sürgünü izlerini bir çocuğun gözünden anlatan roman Dağcı'nın çocukluğu ile de yakın öğeler içerir. Romanın adı Haluk'un evlerinin önündeki badem ağacının her yıl yeni filizler vererek yeniden doğduğu temasının Kırım halkının da bir gün bu şekilde yeniden doğacağı özlemi ile bağdaştırmasından gelmektedir. Kırımlıların vatanlarına olan sevgilerini ve bağlılıklarını okumak için başarılı bir örnek olan *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanı çalışmamızın ikinci kısmında kullandığımız İslami motif içeren eserlerden biridir.²⁰¹

Üşüyen Sokak

*Üşüyen Sokak*²⁰² Cengiz Dağcı'nın bir diğer romanı *Badem Dalına Asılı Bebekler*'in devamı niteliğindedir. *Badem Dalına Asılı Bebekler*'de henüz bir çocuk olan Haluk *Üşüyen Sokak*'ta tarih eğitimi alan bir üniversite öğrencisidir. İki roman arasında aynı karakterlerin kullanılması ve badem ağacı, mezarlık gibi mekânların ortak olması romanlar arasında devam niteliğinde bir bağ kurmamızı sağlar.²⁰³

Üşüyen Sokak'ta Haluk'un II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda sığındığı bir apartmanda geçirdiği 3 gün anlatılmaktadır. SSCB yönetiminin Kırım Tatarlarına karşı yürüttüğü ayrıştırıcı, kısıtlayıcı politikalara bir eleştiri olan roman aynı zaman da Haluk'un iç dünyasını derinlemesine yansıtmaktadır. Haluk'un bundan sonraki hayatı ile ilgili hikâyeler dizi halinde Varlık dergisinde yayınlanmış ve 1996 yılında

¹⁹⁹ Dağcı, *Yansılar-3*, 91; Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 105-107.

²⁰⁰ Cengiz Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017).

²⁰¹ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 111-113.

²⁰² Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016).

²⁰³ Sabahattin Çağın, "Badem Dalına Asılı Bebekler ve Üşüyen Sokak'ta Teknik", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs-2017), 81.

Haluk'un Defterinden ve Londra Günlükleri adlı bir kitapta MEB Yayınları tarafından basılmıştır.²⁰⁴

Anneme Mektuplar

Cengiz Dağcı'nın bir diğer önemli eseri 1988'de basılan *Anneme Mektuplar*²⁰⁵ romanıdır. Akmesic'te II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesi yıllarda geçen romanın anlatıcı karakteri Topkayacı'nın başından geçenler Dağcı'nın gençlik yıllarıyla paralellik göstermektedir.²⁰⁶

Anneme Mektuplar 1989 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi roman ödülünü alır. Bu haberi aldığı an Dağcı için edebi hayatının en kıymetli anıdır. Bu hislerini Dağcı *Yansılar-3*'de şöyle ifade edecektir: “*Otuz üç yıl gibi uzun biz zaman dilimi geçti ilk romanım yayınlanalı. Otuz üç yıl! Ailenin üvey bir çocuğu gibi yaşadım; üvey bir çocuk gibi yazdım romanlarımı. İlgilenen olmadı. Şimdiyse... Otuz üç yıl sonra Yazarlar Birliği'nden mektup!*”²⁰⁷

Türkiye Yazarlar Birliği Dağcı'yı ödülünü vermek üzere Türkiye'ye davet etmiş olsalar da Dağcı gidemez. Eşi Regina'nın sağlık sorunları, uçağa binme korkusu, resmi işlemler gibi çekinceleri yüzünden Dağcı'nın en iyi roman ödülü Ankara'daki Kırım Türkleri Derneği tarafından alınır.²⁰⁸

Benim Gibi Biri

Cengiz Dağcı'nın 1988 yılında basılan *Benim Gibi Biri* romanında anlatıcı kahraman yazarın kendisidir. Romanda Dağcı ismi de geçmektedir. Londra'daki anlatıcı karakter Dağcı kendisine çok benzettiği Joseph Tucknell isimdeki diğer kahramanın hayatını kendi yaşam öyküsü ile kıyaslayarak okuyucuya aktarır. Joseph Vatanlarından uzak ve sürgün hayatı yaşayan bu iki karakterler arasında geçen

²⁰⁴ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 115.

²⁰⁵ Cengiz Dağcı, *Anneme Mektuplar*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996)

²⁰⁶ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 116; Şahin, *Hayatı ve Eserleri*, 157.

²⁰⁷ Dağcı, *Yansılar-3*, 41.

²⁰⁸ Dağcı, *Yansılar-3*, 42-43.

gerilimle Dağcı'nın iç dünyasındaki vatanından ayrı yaşama suçluluğunu hissetmek mümkündür.²⁰⁹

Benim Gibi Biri Dağcı'nın Londra'da geçen bir romanı olduğundan İslami motif adına bizim çalışmamızda kaynak teşkil etmemiştir.

Yoldaşlar

Cengiz Dağcı'nın 1991 yılında basılan *Yoldaşlar*²¹⁰ romanı II. Dünya Savaşı sırasında Rus cephesinde bulunan Kırımlı Hasan, Kazanlı Kasım ve Kazak Cumay adlarındaki karakterlerin yaşadıkları anlatılır. Rus cephesinde Almanlara karşı savaşmak zorunda kalan Türk kökenli bu karakterlerin savaş esnasında hissettikleri ve romanın sonunda birlikte ölmeleri Dağcı'nın Rus topraklarında yaşayan Türk azınlıklar için yakıştırdığı sonun yansımasıdır. Türk birliğinin bir sembolü olarak karakterler ölüme de birlikte gitmişlerdir.²¹¹

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu

Cengiz Dağcı'nın eşi Regina hastalandıktan sonra yaşadığı sürecin otobiyografik bir romanı sayılabilecek *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* 1996'da Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır. Anlatıcı karakter İsmail Tavlı'nın yer yer geçmişe dönüp anlattığı hayat hikâyesi, II. Dünya Savaşı yıllarında yaşadıkları, eşi Ramila ile tanışıp evlenişi, Londra'da geçen günleri Dağcı'nın hayat öyküsüyle örtüşmektedir. Cengiz Dağcı'nın eşi Regina'nın geçirdiği kalp rahatsızlığından sonra onla olan hayat hikâyelerini ölümsüzleştirmek isteğiyle kaleme aldığı bu eseri aynı zamanda kuvvetli bir aşkın da hikâyesidir.²¹²

Bay Markus Burton'un Köpeği, Bay John Marple'in Son Yolculuğu ve Oy Markus Oy

Cengiz Dağcı'nın bu 3 eseri *Bir İngiliz Öyküsü* alt başlığında, ömrünün son yıllarında kaleme aldığı uzun öyküleridir. Bir İngiliz ailesinin 3 kuşak hikâyesini

²⁰⁹ Metin Savaş, "Hatıralar Mezarlığı: Cengiz Dağcı'nın Benim Gibi Biri Adlı Romanının Tahlili", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 136; Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 123.

²¹⁰ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018).

²¹¹ Kemiksiz, *Arafta*, 39.

²¹² Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 132.

anlatan bu öyküler Londra’da geçmektedir. Dağcı, *Bay Markus Burton’un Köpeğine Bay John Murple’in Son Yolculuğu* kitaplarını eşi Regina ölmeden önce, *Oy Markus Oy* kitabını ise eşinin vefatından sonra kaleme almıştır.²¹³ Bay John Murple’in Son Yolculuğu kitabının girişinde Cengiz Dağcı eşi Regina için şu satırları yazmıştır; “*Senin son bir yıl içinde halsizliğini biliyor ve gözlerini yaşama kapatmadan önce öyküyü tamamlayacağımı umuyordum. Eserin son bölümü yazılırken benim kollarımın arasında kapattın gözlerini yaşama. Bu öykü senin öykündür.*”²¹⁴

Haluk’un Defterinden ve Londra Mektupları

*Haluk’un Defterinden ve Londra Günlükleri*²¹⁵ kitabı MEB Yayınları tarafından Cengiz Dağcı’nın Varlık dergisinde Eylül 1973-Ekim 1980 yılları arasında yayınlanan hikâye, günlük ve mektupları toplanarak basılmıştır. Cengiz Dağcı’nın *Badem Dalına Asılı Bebekler* ve *Üşüyen Sokak* romanlarında karşımıza çıkan Haluk karakteri bu hikâyelerde de başrolüdür.

Kitabın ikinci kısmında ise Dağcı’nın İngiltere’deki hayatına ait mektuplar yer almaktadır. Bu mektuplar ışığında Dağcı’nın Türkiye ile kurduğu iletişimi takip etmek mümkündür.²¹⁶

Cengiz Dağcı’nın belki de en önemli karakterleri Sadık Turan ve Haluk’tur. Sadık Turan Dağcı’nın savaş ve esaret yıllarındaki ilk yol arkadaşı iken Haluk Cengiz Dağcı’nın her anında gölgesi gibi onu izlemiş, kendisine en yakın bulduğu karakterdir. Cengiz Dağcı üretkenliğinin tıkanıdığı bazı zamanlar Haluk’u bir dostu bekler gibi masa başında oturup saatlerce beklemiştir. Dağcı bu bekleyişi Londra mektuplarında şu şekilde dile getirmiştir: “*Daralıyor dünyam Haluksuz, yılların ağırlığı çöküyor üstüme. Yıkılsam kalkamayacağım, gel Haluk diyorum içimden, gel...*”²¹⁷

²¹³ Nurcan Şen, “Kuğunun Son Şarkıları; Cengiz Dağcı’nın Son Eserleri”, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017) 108; Kocakaplan, *Kırım’ın Ebedi Sesi*, 132-149.

²¹⁴ Dağcı, *Bay John Murple’in Son Yolculuğu*, 5.

²¹⁵ Dağcı, *Haluk’un Defterinden ve Londra Mektupları*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996)

²¹⁶ Kocakaplan, *Kırım’ın Ebedi Sesi*, 158.

²¹⁷ Dağcı, *Haluk’un Defterinden*, 203.

1.2.3.2. Hatıraları

Yansılar 1-2-3-4, Ben ve İçimdeki Ben (Yansılardan Kalan-5), Hatıralarda Cengiz Dağcı ve Regina

Bu başlık altındaki kitaplar Cengiz Dağcı'nın kurgu dışı eserleridir. *Yansılar*²¹⁸ serisi 4 ciltten oluşur. Eser; Cengiz Dağcı'nın 1985-1992 yılları arasında yazdığı, kendi hayatına dair detaylar, iç dünyasının yankıları ve günlük dünya gündemiyle ilgili denemelerini ihtiva eder. Sonradan yayınlanan *Ben ve İçimdeki Ben*²¹⁹ ise *Yansılar*'ın devamı niteliğindedir. Dağcı'nın 1994'de yayınlanan *Ben ve İçimdeki Ben* kitabı “Sürgünün 50. yılında Kırım'ın uzağında ölenlerin aziz hatıralarına” notu ile basılmıştır.²²⁰ Dağcı bu günlük-hatıra tarzı eserlerinde Londra yaşamını, kendi hayat öyküsünün birçok detayını ve dünya gündemine dair yorumlarını kaleme almıştır. Eserler aynı zamanda Kırım Türklerinin Kırım'a dönüş mücadelesinin izlerini sürmek adına da kıymet teşkil etmektedir. Dağcı Londra'da yaşadığı süreçte Kırım Türklerinin sürdürdüğü bu haklı mücadeleyi sıkı takip etmiş ve bu konudaki yorumlarını, düşüncelerini, notlarını *Yansılar* eserlerine aktarmıştır. Bu bağlamda *Yansılar* Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelelerini Londra'da bir Kırım Tatarı'nın gözünden okuyabilmek adına da kıymetlidir.²²¹

*Hatıralarda Cengiz Dağcı*²²² eseri Dağcı'nın kendi hayat öyküsünü anlattığı eseridir. Daha önce bazı bölümleri Türk Edebiyatı dergisinde de yayınlanmıştır. Dağcı bu kitap vesilesiyle Kırım'da geçen günlerinden savaş yıllarında yaşadıklarına, Londra'ya geldikten sonraki yerleşme sürecinden eserlerinin Türkiye'de basılmasına kadar birçok bilinmeyenin açıklığa çıkarmıştır. Hatıralarda Cengiz Dağcı Dağcı'nın eşi Regina'nın tavsiyesi üzerine kaleme alınmıştır.²²³

²¹⁸ Cengiz Dağcı *Yansılar-I*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988); *Yansılar-II*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1990); *Yansılar-III*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012); *Yansılar-IV*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1993).

²¹⁹ Dağcı, *Ben ve İçimdeki Ben*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997).

²²⁰ Dağcı, *Ben ve İçimdeki Ben*, 5.

²²¹ Emel Kefeli, “Cengiz Dağcı'nın Okumaları: Yansılar'dan Yansıyanlar”, *Vatani Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 226; Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 167.

²²² Dağcı, *Hatıralarda*, 1998.

²²³ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi* 169.; Dağcı, *Regina*, 39.

*Regina*²²⁴ kitabı ise Cengiz Dağcı'nın 53 yıllık hayat arkadaşı Regina'nın anısına kaleme aldığı günlüklerinden oluşmaktadır. 20 Ocak 1998'de başlayan ve 35 bölüm olan eser 14 Ocak 1999'da sana erer. Cengiz Dağcı için eşi Regina kaybettiği vatani, ailesi yerine koyarak sevdiği bir eştir. Dağcı eşinin hasta ve bakıma muhtaç olduğu hayatının son 10 yılında onunla bizzat kendisi ilgilenmiştir. Daha sonra bu süreci ömrünün en güzel yılları olarak nitelendirmiştir. Dağcı'nın adeta kendi kendine konuşur gibi yazdığı Regina ihtiyar bir adamın eşinin vefatından sonra tuttuğu yasin en yalın ve en gerçek haliyle yazıya yansımastır.²²⁵

Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan

2001 yılında yayınlanan *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*²²⁶ kitabı Cengiz Dağcı'nın son eseridir. *Ana ve Küçük Alimcan* olarak iki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde bir rüya halinde hatırlanan Kırım anıları masalsi bir üslupla yazılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan Küçük Alimcan ise Bir Kırım Öyküsü alt başlığını taşımaktadır. 19. yy.'da Kırım'ın Kefe şehrinde yaşamış bir halk kahramanı olan Alim Aydamak karakterinin de anlatıldığı bu hikâyede efsanevi unsurlarla gerçeklik iç içe geçmiştir.²²⁷

İhtiyar Savaşçı

*İhtiyar Savaşçı*²²⁸ *Yansılar* serisinin sonlarındaki hikâyelerin Ötüken Neşriyat tarafından birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kitapta Kırım halkının sürgün ve sürgün sonrası yılları ve vatana geri dönüş süreci Melek Hanım ve İhtiyar Savaşçı karakterleri üzerinden incelenmiştir.²²⁹

Romandaki *İhtiyar Savaşçı* II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kırım'a döner ve 1944'de Kırımlılarla birlikte sürgün edilir. Aradan yıllar geçtikten sonra ise Kırım'ı ziyareti için izin verildiğinde uçakla değil geldiği gibi trenle Kırım'a geri dönecektir.

²²⁴ Dağcı, *Regina*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000)

²²⁵ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 174.

²²⁶ Cengiz Dağcı, *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001).

²²⁷ Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi*, 156.

²²⁸ Cengiz Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013).

²²⁹ Buket Kemiksiz, *Arafta*, 44; Hilmi Özden, "İki Eser Bir Kader İhtiyar Savaşçı ve İki Kasım 1943", *Vatani Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 156-158.

Kırım'a bu ziyareti sırasında son nefesini veren İhtiyar Savaşçı Dağcı'nın hatıralarında özlemle andığı Gurzuf'un Ayı Dağı'na, Gelinkayası'na, Memişin Bayırına bakan bir mezarlığa defnedilecektir. Bu bağlamda İhtiyar Savaşçı romanı için Cengiz Dağcı'nın kendi hayat serüvenine yazdığı alternatif bir kader olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Cengiz Dağcı İhtiyar Savaşçı romanını yazdıktan birkaç yıl sonra romanındaki İhtiyar Savaşçı gibi son nefesini Kırım'da veremese de bir ömür özlemle andığı vatanı Kırım'a defnedilecek, o vuslata erişecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDEKİ İSLAMİ MOTİFLER

Cengiz Dağcı'nın romanları birer edebi ürün olarak görünseler de özelde Kırım toplumunu yansıtan ayna niteliğinde eserlerdir. Dağcı, konusu Kırım'da geçen yahut Kırımlı karakterler etrafında geçen eserlerinde Kırım Tatarlarının sadece I. ve II. Dünya Savaşları sürecindeki hazin hikâyelerini anlatmaz; bu eserler aynı zamanda halkın günlük hayatı yaşayışlarını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal hayatlarını, dini inanışlarını, ibadetlerini ve İslam'ı nasıl yaşadıklarını da okuyabilmek adına kıymetlidir. Dağcı'nın hafızasından yansımalarla oluşan bu eserler Kırım Tatarlarının sadece yaşadıklarını değil kültürlerini de içerir.²³⁰

Bu bağlamda Cengiz Dağcı'nın eserleri Kırım halkının dini hayatını anlama ve yorumlama adına kaynak olarak kullanılabilir eserlerdir. Ayrıca Cengiz Dağcı'nın eserlerinden yola çıkarak değişen Rus yönetimi altında Müslüman Kırım Tatarlarının İslam'ı yaşayış şekillerinin nasıl etkilendiğini de okumak mümkündür. Kırım Tatarlarının sürgün öncesi yıllarını anlatan ve sosyolojik olarak bu tarz çıkarımlarda bulabileceğimiz eserler kısıtlı olduğundan Dağcı'nın gerçekçi bir üslupla kaleme aldığı romanları bize geniş bir okuma alanı sunar.

SSCB hükümetinin 1930'lu yıllarda Kırım'da izlediği politika sadece ekonomik sistem değişikliği değildir. Bu dönem aynı zamanda Rusya'nın esareti altında yaşayan Türk azınlıkları asimile etme politikalarını yürürlüğe koyduğu yıllardır.²³¹ Burada SSCB iki temel amaçla asimilasyon politikasını yönetmiştir. İlki Kırım Tatarlarını kendi tarihlerinden uzaklaştırmak ve geçmişle olan bağlantılarını sağlayan her türlü somut ve soyut eseri değersizleştirmektir. Bu amaçla Kırım

²³⁰ İbrahim Şahin, "Düşünerek Anlatmak, Dağcı'nın Edebi Dili Üzerine", 250.

²³¹ Bahtiyar Aslan, "Anti-Emperyalist Bir Kalem: Cengiz Dağcı", *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 257; Cemile Şahin, "Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türkleri Sürgünü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/ 29, (Ağustos, 2015), 331.

Hanlığı'nın yönetim yeri olan Hansaray kapatılmış, bu dönemleri anlatan tarih kitapları toplatılmıştır.²³²

Rus Yönetimi'nin bir diğer asimilasyon yöntemi ise Kırım Tatarlarının İslam dinine ait yaşayışlarına müdahale etmek olmuştur. 1930lu yıllarda kolhoz yönetimi başladıktan sonra Kırım'da camiler kapatılmış, minareler yıkılmış, sünnet nikâh gibi dini törenler yasaklanmıştır. Ayrıca Kırım tatarlarının kullandıkları Arap alfabesi kaldırılmış, önce Latin sonra Kiril alfabesine geçilmiştir.²³³ “*Din halk için afyondur*” yanılığı ile yönetilen Kırım'da okulların duvarlarında dahi bu sözün yazılı olduğunu Dağcı'nın eserlerinde okumak mümkündür.²³⁴

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde geçen İslamî motifleri kategorize etmek istediğimizde en sık karşılaştığımız motif evlerde Kur'ân-ı Kerîm'in okunması, okutulması, dinlenmesi; bir diğeri ise Kırım'da kapatılan camiler, yıkılan minarelerin halk üzerindeki etkisidir. Bu iki unsurun aynı sıklıkta tekrarı tesadüf sayılamayacak kadar anlamlıdır. Halkın dini hayatını kısıtlamayı amaçlayan Rus yönetiminin öncelikli yapabildiği şey camileri kapatmak olmuş, bu şekilde Kırım Müslümanlarını dinden uzaklaştırmayı ummuşlardır.²³⁵ Ancak Dağcı'nın eserlerinde gördüğümüz ve ilerleyen bölümlerde örneklerle bahsedeceğimiz üzere Müslüman halk camilerde toplu ibadetini yapamasa da kendi evinde her zorlukta Kur'ân-ı Kerîm'e tutunmuş, sürgün için askerler kapıya dayandığında dahi yanına ilk Kur'ân-ı Kerîm'i almıştır.

Bu aşamada Cengiz Dağcı'nın kişisel olarak din hakkında ne düşündüğü ve ne hissettiği de önemli bir mevhumdur. Türkiye'ye yolladığı ilk mektuplarda kendisini “*Elhamdülillah Türk'üm, Müslüman'ım ve bu notlarımda yazdıklarımın hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim*”²³⁶ şeklinde ifade eden Dağcı Türk ve Müslüman kimliğini hiçbir zaman gizlememiştir. Ancak hatıralarında Kırım'da dinî hayattan bahsederken inançlı bir insan olmadığını yine kendisi dile getirmiştir.

²³² Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 253; Bahtiyar Aslan, “Anti-Emperyalist Bir Kalem: Cengiz Dağcı”, 259.

²³³ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 253-254; Kireççi - Tezcan. *Kırım'ın Kısa Tarihi*, 47; Fatma Tombak, “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası'nda Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies- International Journal of History*, 3/2, (2011), 362-364.

²³⁴ Dağcı, *Üşüyen Sokak*, 87.

²³⁵ Kırımlı, “Kırım-Rus İdaresi”, 25: 461

²³⁶ Yaşar Nabi Nayır, “Önsöz”, 5

Cengiz Dağcı'nın *Yansılar*'da annesine seslenerek yazdığı şu satırlar onu inançlılık noktasında daha objektif tanımamız adına kıymetlidir: *“Yukarı ve aşağı mahallelerin camileri dibinden geçemeyeceğime üzülüyorum tuhaf değil mi? Biliyorsun, bildiğini tahmin ediyorum, babam gibi ben de inançlı biri olmadım, değilim. Gene de Kızıltaş'ın camilerini silip atamıyorum gözümden ve gönlümden.”*

Dağcı aynı bölüme şu şekilde devam eder: *“Temiz bir yürekle yaşadım. Çiçeği, kuşu, böceği, insanı sevdim. İnançsızım dediğime bakma, duasız bir günüm geçmedi, güçsüze elimi uzattım, yoksulla ekmeğimi paylaştım, hastanın ve sakatın başını okşadım ve karşılığında kimseden hayır duası beklemedim.”*²³⁷

Cengiz Dağcı'nın kendisini inançsız olarak tanıttığı halde bu durum onun halkını ve ülkesini anlattığı eserlerinde Kırım'ın Müslüman kimliğini yansıtmada bir engel oluşturmamıştır. Dağcı için Kırım'ın camileri, Müslüman mezarlıkları nasıl ki her zaman vatani bütünselleştiren unsurlar olmuşsa evde annesinin bir köşede başörtüsünü örtüp Kur'ân-ı Kerîm okuması da aile hayatının yansımasıdır. Çalışmamızda incelediğimiz motiflerin yoğunluğu ve sıklığı da Dağcı'nın eserlerini yazarken kendi inançlarından bağımsız, gerçekçi bir üslup kullandığının bir diğer göstergesidir.

Bu veriler ışığında Cengiz Dağcı'nın eserlerinde geçen İslamî motifleri çeşitli başlıklar altında kategorize etmek incelemeyi kolaylaştırmıştır. Eserlerde geçen motifler; Allah(cc) lafzı, Hz. Muhammed (sav), Kuran-ı Kerim ve Arapça ifadeler, ibadetlerle ilgili motifler, İslam mimarisi ile ilgili motifler, İslam ahlâkı ve toplumsal hayat ile ilgili motifler olmak üzere 6 ana başlıkta incelenmiştir.

²³⁷ Dağcı, *Yansılar*-4, 59.

2.1. ALLAH(CC) LAFZI

2.1.1. Allah'a İman

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Allah sevgisi ve Allah inancı Dağcı'nın karakterlerinde sıklıkla rastladığımız bir İslamî motiftir.²³⁸ Allah'a imanı hatırlatan motifler karakterlerin zor anlarda andıkları dualarda, kendi kendilerine konuşmalarında karşımıza çıkmaktadır.

Dağcı'nın kendi hayatıyla büyük benzerlikler taşıyan otobiyografik karakteri Sadık Turan II. Dünya Savaşı sırasında cephede en zor günlerinde *“Allah'ım günahlarımız yüzünden önümüze hayatın ve ölümün en korkunç perdesini indirdiğin dakikalarda bile biz seni sevecek, sana inanacak ve senden imdat bekleyeceğiz.”*²³⁹ diyerek Allah'a sığınmış, iman etmiştir.

Dağcı'nın *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan* kitabının Küçük Alimcan öyküsünde ise Allah'a iman motifi şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

*“(...) Allahın verdiği imanı her zaman kalbinde taşıyan bir adamdı Bektar.”*²⁴⁰

*“Arabasında uzaklaşa uzaklaşa Bekir gözden kaybolunca “Allah var, her şeyi gören ve halleden bir tek Allah var. Er geç bulanık sular arınır ve hakikat yüze çıkar” dedi Alimcan ve dönüp evin içerisine girdi.”*²⁴¹

Ayrıca Dağcı'nın Allah'a imandan bahsettiği cümleleri tam teslimiyetle bir inancı çağrıştırmalarının yanı sıra okuru rahatlatan ve maneviyatı kuvvetlendiren ifadelerdir. Bunun en güzel örneği *Onlar da İnsandı* romanındaki şu satırlardır: *“Dünya ve ötesi... Her şey O'nun elinde, her şey O'ndan, her şeyi O yapar, her şeyi*

²³⁸ Özkul Çobanoğlu, “Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde Din Olgusu”, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 335.

²³⁹ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 166.

²⁴⁰ Dağcı, *Rüyalarda*, 46.

²⁴¹ Dağcı, *Rüyalarda*, 47.

O çevirir. Göz açtıran, göz kapatan O'dur. Yakan, söndüren, yaşatan, dirilten odur. Hep o dur."²⁴²

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Allah'a iman etmek, teslim olmak motifi eserlerin konuları bakımından karşımıza daha çok felaketleri kabullenmek, iyi ve kötü her şeyin Allah'tan geldiğine inanarak sabretmek veya şükretmek şeklinde çıkmıştır. Kırım'ın toplumsal sorunlarını, değişen Rus yönetiminin artan baskılarını ve II. Dünya Savaşı'nı konu alan romanlarında sabretmek ve iman etmek motifleri iç içe geçen unsurlardır. *Yurdunu Kaybeden Adam*'da Sadık Turan karakteri cepheden arkadaşı Ahmet Akın'dan bahsederken: "*Dindardı. Esirlikten canını kurtarmış olmayı, Allah'ın inayeti sayıyor ve bundan dolayı artık canını yalnız Tanrı ve millet uğruna feda edeceğini gözyaşlarıyla söylüyordu.*"²⁴³

Ayrıca iman motifi sadece felaketlere ve zorluklara iman etmek olarak değil, iyi gelişmelerin de Allah'ın lütfu olduğu ifade edilerek de kullanılmıştır. Bunun örneğini *Korkunç Yıllar*'da Sadık Turan'ın dilinden okumak mümkündür. Sadık Turan cephede başına gelen korkunç şeylerden sonra esir kampında kendisine yardımcı olan Kırimlı bir aşçı ile tanışmasını "*Her şey Allah'tan olduğu gibi İskender'le karşılaşmam da Allah'tandı*"²⁴⁴ diye tarif edip, iyi ya da kötü başına gelenleri bu iman ile kabul etmiştir.

2.1.2. Şükür ve Dualarda Geçen Allah(cc) Lafzı

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Allah(cc) lafzı ayrıca karakterlerin gündelik konuşmalarında şükrederken, dua ederken, birbirlerine iyi dileklerde bulunurken ve beddua ederken de karşımıza çıkmıştır. Günlük hayata yayılmış bu motifler kültürel belleğin en önemli parçası olan dilin dini unsurlardan nasıl etkilendiğinin örneğidir.

Dağcı'nın eserlerinde geçen şükür ile ilgili motiflerden bazıları şu şekildedir:

²⁴² Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 231.

²⁴³ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 33.

²⁴⁴ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 159.

“Yemeğinizi yiyin de Allah’ın verdiğiine şükredin. Toprağımız var, suyumuz var. Ne lazım daha bize?”²⁴⁵

“Allah’ım, beni bu millette yarattığın için bin şükran sana!”²⁴⁶

Ayrıca Cengiz Dağcı, romanlarındaki Müslüman karakterleri sık sık dua ederken tasvir etmiştir. Zor zamanlarda Allah’a yakarış ve teslimiyet Dağcı’nın edebi dünyasındaki karakterlerin belirgin özelliğidir. Romanlardaki karakterler kolaylığı, huzuru, selameti, sağlığı, parayı ve bereketi yine Allah’tan diler, kaybettiklerinde ise Allah için sabır gösterirler. Bu konuyla ilgili eserlerde geçen motiflerden bazıları şunlardır:

“Allah yardımcınız olsun, demekten başka ne yapabiliirdi?”²⁴⁷

“Allah’ım Süleyman’ı koru, sen vatandaşlarımı koru, Allah’ım sen sadık kullarımı gözet.”²⁴⁸

“Allah’ım kolaylaştır hayatı benim için hayatımın bu son günlerinde.”²⁴⁹

2.2. HZ. MUHAMMED (SAV)

Cengiz Dağcı’nın eserlerinde İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav) ile ilgili motifler *peygambere iman etmek* şeklinde geçmemekte, başka konular arasında bahsedilmektedir. Hatta çalışmamızın tamamı düşünüldüğünde Dağcı’nın eserlerindeki İslamî motifler incelenirken en seyrek karşılaştığımız unsurlardan birinin peygamberlere iman ve Hz. Muhammed (sav) ismi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hz. Muhammed (sav) ve Peygamber motifi birkaç yerde kullanılmıştır.

Cengiz Dağcı’nın eserlerinde Hz. Muhammed (sav) ismi direkt olarak sık geçmese de *Korkunç Yıllar* romanında karakterin babasının çocuklarına Hz.

²⁴⁵ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 34.

²⁴⁶ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 101.

²⁴⁷ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 14.

²⁴⁸ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 60.

²⁴⁹ Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, 371.

Muhammed'in (sav) hayatını anlatan *Siyer-i Nebi* kitapları okuması şeklinde karşımıza çıkmıştır:

“ (...) Mektuplarında babama bana eski destanlarımızdan birkaç satır gönder diye yazacak olsam bana *Siyer-i Nebi*'yi, *Çora Batır*'ı bu harflerle mi gönderecek? ”²⁵⁰

“Çok iyi hatırlarım, sıcak sıkıntılı bir yaz akşamıydı. O akşam babamız bize *Siyer-i Nebi* okuduğundan yatağa geç girmiştik.”²⁵¹

Cengiz Dağcı'nın Hz. Muhammed'den (sav) bahsettiği bir diğer eser ise *Genç Temuçin*'dir. Tarihi bir roman olan bu eserde Hz. Muhammed (sav) eski bir savaşı olarak anlatılmaktadır:

“Ya *Semerkant* denilen bir kentte yaşayan ve oradan *Nayman* ve *Uygur* çadırlarına *ipek*, *halı*, *şamanlar* için de *kâğıt* getirip *değiştiren*; biz *Göktengri*'ye inandığımız gibi onlar da *Muhammed* denen eski bir savaşıya inanın *tüccarların* sözlerini dinledin mi hiç? ”²⁵²

Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında ise Hz. Muhammed (sav) adı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Tatar genci anlattı:

-*Kolhoz* kurulunca köylüler aralarında eşit olacaklar, ortada zengin fakir kalmayacak, birlik olacak. *Muhabbet*, *müsavat*...

İhtiyar sopasını çekti, yere vurdu, aksakalını sopasında ellerinin üstüne dayadı, hayli düşündü, gayet sakin: “Hz *Peygamber* lafı gibi bir laf. Hay maşallah!” dedi, birden gözlerini gencin yüzüne kaldırdı. ”²⁵³

²⁵⁰ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 37.

²⁵¹ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 68.

²⁵² Dağcı, *Genç Temuçin*, 42.

²⁵³ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 421.

2.3. KUR'ÂN-I KERÎM VE ARAPÇA İFADELER

2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

Cengiz Dağcı'nın romanlarında en sık karşılaştığımız İslami motif Kur'ân-ı Kerîm okunmasıdır. Dağcı'nın romanlarının yazıldığı dönemde Kırım'da Müslüman halkın dinî hayatı üzerine yasakların, kısıtlamaların olduğu malumdur. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm okumak belki de devletin kontrol edip yasaklayamadığı bir ibadet olduğu için Dağcı'nın eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkmıştır.

Eserlerde özellikle kadın karakterler sık sık evde, Kur'ân okurken tasvir edilmiştir. Ana karakterin annesi, eşi, teyzesi, anne yerine koyduğu başka kadınlar Dağcı'nın tasviriyle huşu içinde Kur'ân-ı Kerîm okurlar. Bu okumalar bazen Allah'tan bir şey niyaz etmek, bazen bir cenazenin ardından ölenin ruhunu ferahlatmak, bazen dar günlerde kolaylık dilemek için olsa da bazen de sadece günlük hayatın sıradan bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu motiflerin ışığında Dağcı'nın zihninde kadın karakterlerin evdeki imajının İslam ile nasıl bağdaştığını görmek de mümkündür. Kadın karakterlerin betimlenmesinde daha sık kullanılan bu motif Dağcı'nın anlattığı Kırım'da aile hayatının şekli hakkında da fikir vermektedir.²⁵⁴

Cengiz Dağcı'nın çeşitli romanlarda geçen Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili bu motiflerden bazıları şunlardır:

*“Esmâ kerevete çömelmiş, Kur'ân'ı dizlerine açmış, sallana sallana durmadan okuyor, Bekir ise pencere kenarlarını tutmuş, kalbi çarparak, dışarıdaki korkunç karanlığa bakıyordu.”*²⁵⁵

*“Akşamları gaz lambasının ışığında Kur'ân-ı Kerîm okudum, namaz kıldım, seni doğurdum, yurdun suyunu içtim, meyvesini yedim, havasını soludum...”*²⁵⁶

²⁵⁴ Çobanoğlu, “Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde Din Olgusu”, 336.

²⁵⁵ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 256.

²⁵⁶ Dağcı, *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*, 30.

“ (...) Ama duacıyım. Şimdi bu satırları yazarken de, sedire oturmuş, Kur’ân-ı Kerîm’i okuduğun son akşamımızda başından ince omuzlarının üzerine sarkan tülün gün ışığı gibi geliyor bana barakanın karanlığı içinde... ”²⁵⁷

“Molla Rüstem Efendi masadan Kur’ân’ı aldı, göğsü ile iki eli arasında tutarak dargın bir tavırla evine doğru yürüdü. ”²⁵⁸

Kur’ân-ı Kerîm ayrıca saygı duyulan ve kıymet verilen bir kutsal nesne olarak da Cengiz Dağcı’nın romanlarında karşımıza çıkmaktadır. *Yurdunu Kaybeden Adam*’da Sadık Turan’ın annesi oğlunun cepheden yanlışlıkla gelen ölüm haberini Arap harfleriyle yazılmamış olduğu için Kur’ân-ı Kerîm’in içinde saklamaya çekinmiş ve tüm mektubu Arap harflerine çevirdikten sonra saklamıştır. Dağcı bu olayı Sadık Turan’ın dilinden şöyle anlatmıştır:

“Meğer zavallı anam gâvur eliyle yazılmış kâğıdı, Mukaddes Kitap’ın sayfaları arasında saklamaya korkmuş, evladının kahramanca ölümünü anlatan mektubun da hiçbir kelimesini unutmamak istediğinden, bütün metni bir Müslüman’a Arap harfleriyle yazdırmış, ondan sonra Kur’ân’ın sayfaları arasına saklamış. ”²⁵⁹

Bir başka bölümde ise Sadık Turan’ın annesi savaş sırasında Kırım’a ziyarete gelen oğluna Alman işgalini anlatırken “Sonra Çingenelelere geldi sıra. Biçareler ellerinde yeşil bayraklar, göğüslerinde Kur’ânları Tatar mahallelerinde imdat diye koştular.” diyecektir. Dağcı’nın eserlerinde Kur’ân-ı Kerîm Müslüman halkın her türlü sıkıntısında yanında tutmaya çalıştığı bir sembol olarak kullanılmıştır. ²⁶⁰

Cengiz Dağcı’nın *İhtiyar Savaşçı* eserinde Kırım’dan sürgün edilen İhtiyar Savaşçı yıllar sonra geri döndüğünde Rusların işgal ettiği bir eve girer. Ev işgalden sonra olduğu gibi durmaktadır. Dağcı’nın evde harap olmuş çeşitli detaylarla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’den de bahsetmesi Rus işgalinin Müslümanların dinlerini de hedef aldığını göstermektedir. Bu bölümler kitapta şu şekilde geçer:

²⁵⁷ Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, 164.

²⁵⁸ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 364.

²⁵⁹ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 102.

²⁶⁰ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 105.

“(…) Çemberli sandıkların içinden çıkarılıp dört bir yana savrulmuş gömlekler, entariler, pullu gelin fesleri; yer tahtaları üzerinde ise Kur’ân-ı Kerîm’den yırtılmış sayfalar yatıyordu.”²⁶¹

(…) Köşede yan üstü devrilmiş kuşsuz bir kuş kafesi, yerdeyse pencerenin kırık camları arasında Kur’ân-ı Kerîm’i buldu. Kur’ân’ı kaldırıp sedire koydu. (...) Kur’ân’ı kaldırdı, asker gömleğinin düğmelerini çözdü, Kur’ân’ı gömleğinin üstüne koydu, gömleğini düğmeleme düğmeleme terasa çıkıyordu ki kendisinden fazla Dede Soytar’ın Kur’ân-ı Kerîm’e ihtiyacı olduğunu düşünerek, tekrar odaya döndü, Kur’ân’ı gömleğinden çıkarıp Dede Soytar’ın göğsü üstüne yerleştirdi ve terasa çıktı.²⁶²

Ayrıca yine Dağcı’nın anlatımıyla Kırım’da, özellikle ihtiyar insanların ölmeden önce yahut kendilerini ölüme yakın hissettikleri sıralarda Kur’ân-ı Kerîm’i yakınlarında tutma ihtiyacı duyduklarını okumak mümkündür. *İhtiyar Savaşçı* romanında Melek Hanım karakteri üzerinden bunun örnekleri şu şekildedir:

“(…) Sonra aylardır kefenlik için sakladığı kar akı bezi sandıktan çıkarıp, kerevetin başucundaki kürsü üzerine koydu, duvara asılı yeşil kadife çantadan Kur’ân-ı Kerîm’i çıkardı, kerevete uzandı. Kur’ân’ı göğsü üstüne bastırdı, yüzünü Kible’den yana çevirdi ve gözlerinde Kızıltaş bir süre öyle sessizce yattı; sonra da bu akşam onun yaşamında en mutlu bir akşam olmuşçasına ‘Allah’ım, çok şükür sana dedi içinden ve gözlerini yumdu.”²⁶³

“Melek hanım ölmeden önce ikisi de susuyordu. Uzunca bir süre kapı dibinde durarak Melek hanıma baktılar: Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân-ı Kerîm’in üstünde duran Melek hanımın sağlam eli, sevgi ve bağlılığın kiblesinden geçip Resul’ün rahmetine kavuştuğunu belirler gibiydi.”²⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in benzer şekilde geçtiği bir diğer roman ise *Dönüş*’tür. Burada ise karakterin dedesi ölüm döşeğindedir ve Kur’ân-ı Kerîm’in yakınlarında olmasını istemektedir.

²⁶¹ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 22.

²⁶² Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 24.

²⁶³ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 162.

²⁶⁴ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 189.

“Yattığı odaya ağabeyim girdiği zaman başı ucunda duran Kelam-ı Kadim’e el uzatıyor, yüzüne gözlerine sürüyordu. Ağabeyimden kendisini kibleye çevirmesini istedikten sonra son duasını da etmişti. Fakat ertesi günün sabahında odasına girdiğimiz zaman yüzü kiblede yana dönük, eli başının altında, horul horul uyuduğunu gördük. Hacı hocaların evde toplanmaları, Yasin-i Şerif okumaları, elini başının altına koyup yüzünü kiblede yana çevirmeler her üç beş yılda bir tekrarlandı.”²⁶⁵

2.3.2. Yasin-i Şerif

Cengiz Dağcı’nın eserlerinde Kur’ân- Kerim’den sonra sıklıkla rastladığımız bir diğer motifte Yasin-i Şerif’tir. Anadolu’da da yaygın kullanılan bu ölünün ardından veya hasta yatağında yatanlara Yasin okuma geleneği Dağcı’nın romanlarında da karşımıza çıkmıştır.²⁶⁶

Yurdunu Kaybeden Adam’da savaş sırasında şehit olan Müslüman Kırımlılara yine ordudaki diğer Müslümanlar Yasin okuyacaklardır. Bu konu romanda şu şekilde geçmektedir:

“Birkaç ay sonra Ukrayna ovalarında şehit düşmüş gençlerimizin taşsız mezarlarının ayakta durmasında diz çökerek, kafaları üstünde vızıldayan kurşunlara, patlayan şarapnelere aldırmadan, Yasin okurken bunu bize iyiden iyiye ispat ettiler.”²⁶⁷

Yasin okuma motifinin geçtiği bir başka roman ise *Dönüş*’tür. Bu kitapta da karakterlerin dedeleri kendini hasta hissedip öleceğinden endişe ederek köydeki hocalardan kendisine Yasin okumalarını istemektedir. Bölüm romanda şu şekilde geçmektedir:

“Henüz sekiz yaşındaydım. Yakın köylerin bütün imam ve hocaları seferber edilmiş, iki ağabeyimi de yanların almış kendileriyle uzun uzun konuştuktan sonra

²⁶⁵ Dağcı, *Dönüş*, 19.

²⁶⁶ Çobanoğlu, “Cengiz Dağcı’nın Eserlerinde Din Olgusu”, 336.

²⁶⁷ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, s. 15.

Yasin-i Şerif okutturmuştur. Gurzuf imamları sofada Yasin okurken kapı aralığında gizli gizli ölüm döşeginde yatan dedemi gözetliyordum”²⁶⁸

Dağcı'nın eserlerinden anladığımız kadarıyla Kırım halkı Yasin-i Şerif'i bir dertlerini savmak veya Allah'tan bir şey dilemek için de okumaktadırlar. *Onlar da İnsandı* romanında Bekir'le Esmâ'nın inekleri Macit'in öleyazdığı bölümde şu satırları okuyoruz:

*“Gün boyu Esmâ birkaç defa daha Macit'in ağzına su döktü, birkaç defa okuyup üfledi, sonra eve girdi, abdest aldı, kerevet oturup Yasin okudu.”*²⁶⁹

Onlar da İnsandı romanının bir başka yerinde ise Esmâ karakterinin günlük hayatın bir parçası olarak işini gücünü bitirdiğinde Yasin-i Şerif okuduğunu görüyoruz:

*“Fakat Esmanın bu son zamanlarda biricik işi, sabahleyin evi silip süpürmek, hayvanlara baktıktan sonra abdest alıp Yasin okumaktı.”*²⁷⁰

2.3.3. Arapça İfadeler

Cengiz Dağcı'nın eserleri değerlendirildiğinde karakterlerin gündelik hayatta bazı durumlarda Arapça ifadeler kullandıklarına rastlanmaktadır. Bu ifadelerin bazıları ayet, bazıları dua niteliğindedir.

Onlar da İnsandı romanında Bekir kızı Ayşe'ye kendileri gibi köylü olan insanların çalışıp çabalamaktan başka çarelerinin olmadığını anlattığı bölümde “Yedullah leyse li'l-insani illa ma sea!”²⁷¹ İfadesini kullanmıştır. Bölüm şu şekildedir:

(...) “Biz zengin değiliz, elimizde ne var?” diyerek peşinden Molla Recep'in sözlerini ekledi:

²⁶⁸ Dağcı, *Dönüş*, 18.

²⁶⁹ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 120.

²⁷⁰ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 223.

²⁷¹ “İnsan için ancak çalıştığı vardır” (Necm/39)

-Yed-ullah leyse lil-insani illa ma sea!

Babasının, anlamadığı bu sözleri, Ayşe'nin çok hoşuna gitti. Dirseklerine kadar sıvanmış ağır, kalın ve çalışkan ellerine ibrikten su dökerken sordu:

-Manasını söyler misin, babacığım?

-Yed-ullah, yani Allah'ın kudreti. Biz köylülerin çalışıp çabalamaktan başka çaremiz yoktur, kazandığımıza şükretmeliyiz.²⁷²

Aynı bölümün devamında ise “Ellezi hâlaka'l-mevte ve'l-hayate”²⁷³ ayeti şu şekilde karşımıza çıkmıştır:

Bu arada Esmâ da söze karıştı:

-Dünya kadar yeni şeyler öğrendi bizim Ayşe! Bak, seni bile susturdu Kala Mala'nın²⁷⁴ ne olduğunu bilir misin sen? Bilmezsin elbet!

-Bilirim.

-Ne bilirsin?

-Bilirim dedim sana.

-“Ellezi halak –al- mevte ve-l hayate...” Sen bunu bilirsin, ama Kala Mala'yı bilmezsin.²⁷⁵

O Topraklar Bizimdi romanında ise Hz. Peygamber (sav)'in bir veba ile ilgili bir hadisinin bir bölümü şu şekilde geçmektedir:

“Taz Kamil de “iza sem'-tüm bit-tauni” ayetini hatırlar hatırlamaz arabasını geri Manay'a çevirmiş.”²⁷⁶ Dağcı burada ifadeye ayet demiş olsa da bu bir şehirde veba hastalığı varsa o şehre girmeyiniz mealine gelen bir hadistir.²⁷⁷

²⁷² Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 33.

²⁷³ “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Mülk/2).

²⁷⁴ Karl Marks.

²⁷⁵ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 34.

²⁷⁶ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 211

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde geçen diğer Arapça ifadeler işe şu şekildedir:

Masmavi gökyüzünde yıldırım çakmıştı dersin-gözlerini yumdu ve uzunca bir süre olduğu yerde kaldı Savaşçı. Sonra 'illallah'²⁷⁸ dedi ve peykeye oturdu. Ne düşüneceğini bilmiyordu. Düşünecek durumda değildi de. İçinden "illallah, illallah" diye tekrarlıyordu yalnızca.²⁷⁹

Gerisin geri arabaya yaklaşmış, arabanın tahtasını tutmuş, rabbi yessir²⁸⁰ üzerine rabbi yessir... Sonra usulcacık arabasına tırmanmış ve atının yularlarını eline almış.²⁸¹

Fakat uyuyamıyordu. Yavaş yavaş kalkıyor, masada karanlıkta tütün kesesini arıyor, buluyor. Bir sigara sarıyor, pencere yanında sigarasını içiyor, yavaşça: la ilahe illallah²⁸² diyerek yatağa giriyor, ama gözlerinin kapar kapamaz yine İvan'ı düşünüyordu.²⁸³

Genç gelinlerimiz saçlarını yolup ağlaşırken kağınlarda veya yaya Mekke yoluna koyuldu sofu babalarımız. La İlahe İllallah²⁸⁴ ah ne güzeldi dualarımız.²⁸⁵

2.3.4. Besmele

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde besmele motifi *İhtiyar Savaşçı* eserinin başlangıcında şu şekilde kullanılmıştır:

"Bismillahirrahmanirrahim. Bizim Savaşçı'nın öyküsü de burada başlıyor işte."²⁸⁶

²⁷⁷ Buhari, "Kitabu-t Tıbb", 45.

²⁷⁸ Ancak Allah vardır.

²⁷⁹ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 75.

²⁸⁰ "Rabbim işimi kolaylaştır" anlamına gelen bu dua Müslüman halk arasında çok yaygın olarak bilinip kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de farklı ayetlerde şu şekilde geçmektedir: "Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez." (Bakara, 186); "İşimi bana kolaylaştır." (Taha, 26).

²⁸¹ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 211.

²⁸² Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.

²⁸³ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 231.

²⁸⁴ Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.

²⁸⁵ Dağcı, *Üşüyen Sokak*, 63.

Besmele'nin geçtiği bir diğer eser ise Dağcı'nın eşinin vefatından sonra yazdığı Regina adlı hatıra türündeki eseridir. Dağcı bu bölümde Kırım'ı ömrünün her günü andığını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Senden daha iyi hiç kimse, Kıyımlılar bile bilemezler; yurdumun uzağında her sabah yataktan kalkarken ve işime başlamadan önce bismillahıma Kırım'ı eklerdim.”*²⁸⁷

2.4. İBADETLERLE İLGİLİ MOTİFLER

İslam dinine inanan her mümin ibadet etmekle mükelleftir. Etimolojik olarak itaat etmek, kulluk etmek anlamlarına gelen ibadet; İslam'da kulun Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve davranışlar olarak ifade edilebilir.²⁸⁸ Hz. Muhammed (sav)'in de ilk çağrısı *“Allah'a ibadet edin, sizin ondan başka hiçbir ilahınız yoktur”* olmuştur.²⁸⁹

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde İslam'ın emirlerinden olan ibadetlerle ilgili motifler de kullanılmıştır. Bu motiflerin yoğunluğuna bakacak olursak en sık namaz, Cuma namazı, cemaatle kılınan namazlara rastladığımızı söylemek mümkündür. Özellikle Dağcı'nın Kırım'da geçen romanlarında daha sık rastladığımız bir diğer ibadet ise oruç tutmak iken kurban kesmek, hacca gitmek, oruç tutmak gibi ibadetler diğerlerine göre daha seyrek kullanılmıştır.

2.4.1. Namaz

Cengiz Dağcı'nın çeşitli eserlerinde geçen namaz motifi Sadık Turan'ın Türkistan lejyonu yıllarını anlattığı *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında karşımıza daha çok Cuma namazı veya cemaatle kılınan namazlar olarak çıkmaktadır.

²⁸⁶ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 11.

²⁸⁷ Dağcı, *Regina*, 30.

²⁸⁸ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 233.

²⁸⁹ Yusuf el Kardavi, *İbadet: Anlamı- Psikolojisi- Hikmetleri*, (İstanbul: Çığır Yayınları, 1974), 31.

Almanların esir aldığı Müslüman Türk tebaasına lejyon yönetimi bu konuda kolaylık sağlamış, hatta lejyonlarda askerleri eğitirken dini motivasyon oluşturmak adına vaazlar veren imamlar dahi bulunmuştur. Bu lejyonlarda her taburun bir imamı vardır ve imamlar her sabah tabur eğitime çıkmadan önce vaazlar vermektedir. Bu vaazlar daha çok askerlerin İslam birliği için savaşmaları ve Rusya'dan haklarını geri almaları üzerinedir.

Dağcı *Yurdunu Kaybeden Adam*'da Türkistan lejyonundaki bu imamları “*bu hocalar diğer hocalara benzemiyorlardı, otuz beş yaşlarında tıraşlı, üniformalı, bizler gibi ateşe girip çıkmış din adamlarıydı*” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁰

Yurdunu Kaybeden Adam'da Sadık Turan lejyon kumandanı Alman Binbaşı Ernick'ten bahsederken “*Bazen Cuma namazımıza gelip meydanın kenarından bizi seyrederdi. Bir yıl sonra mollaların arasında kumandan Müslüman olacak diye bir rivayet de çıkmıştı, ama çok sürmeden unutulmuştu.*” der.²⁹¹

Yine aynı romanda namaz motifinin geçtiği diğer bölümler şu şekildedir:

“*-Siz de eşek gibisiniz. Haydi, defolun hepiniz. Cuma diye sizi izinli çıkardım. Camiye gidin, yoksa hepinizi içeri atarım! Ya namaza, ya da atlara...*”²⁹²

“*Mirza Seyfüddin'in etrafında bir koyun sürüsü gibi toplanıp meydanda gezinmeye başladılar. Birçoğu odalarda, çam ağaçlarının gölgesinde namaz kılıyordu.*”²⁹³

Korkunç Yıllar romanında ise Türkistan lejyonunun ilk günlerinde Almanlar henüz ibadetlere izin vermemiştir. Buharalı bir Özbek Müslümanlara imamlık etmekte ve Almanlardan gizli çalıların arkasında Cuma namazı kıldırılmaktadır. Dağcı bu bölümü romanında şöyle anlatmıştır:

“*-Bugün Cuma ya ağay diyor. Bizim Aksalak cephe mephe demez fırsat buldu mu namaz kıldırır. Burada bekleyelim mi? Yere oturuyorum ve Kılıçbay'a soruyorum:*

²⁹⁰ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 14.

²⁹¹ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 31.

²⁹² Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 114.

²⁹³ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 43.

-Aksakal dediğin kim?

-İşte orada o uzun boylu Buharalı Özbek, baba bir adam ama...

Onların dualarında bir kuvvet var, o kuvvet bana da geçiyor. Onlar Allah'la yaşıyorlar, Allah'la yaşarken dağ gibi kuvvetli görünüyorlar. Ben de her nefesimde Allah'ın adını anarak yaşamak istiyorum..."²⁹⁴

Dağcı'nın kısa romanlarından olan Küçük Alimcan'da ise namaz motifi şu şekillerde karşımıza çıkmıştır:

*"Camide bir tek Cuma namazını kaçırmayacaksın ve taksiratını bağışlamasını dileyeceksin Tanrı'dan."*²⁹⁵

*"İkindiyin namaz kıldı. Namaz kılariken hayattan henüz kopmadığını, fazlası Tanrı'ya yakın olduğunu hisseder gibi oldu."*²⁹⁶

Cengiz Dağcı'nın Kırım'da geçen ve kolhoz yıllarını anlattığı romanı *O Topraklar Bizimdi* de ise namaz motifi yine şu şekilde işlenmiştir:

*"Yarım saat sonra Selim Camii avlusu kenarında durdu. Çukurca tamamen boşalmıştı. Çukurca'nın bütün halkı camiye doldurmuştu. Çeşitli boyda, çeşitli boyada ayakkabılar camiinin eşikinden dışarıya taşıyordu. İçerde camiye dolduran kalpaklı kafalara uzun uzun baktı Selim; onların fısıltılı seslerini dinledi. Sonra yürüdü, ağır adımlarla avluyu geçti, eşikte ayakkabılarını çıkardı. Ayakkabıları eşikteki ayakkabılara karışınca kalbinde kendini öteki insanlar arasında kaybetmiş gibi bir his uyandı içinde ve başını göğsüne eğerek içeriye girdi ve kimsenin dikkatini üzerine çekmeksizin köylüler arasında yer aldı..."*²⁹⁷

²⁹⁴ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 75.

²⁹⁵ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 112.

²⁹⁶ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 102.

²⁹⁷ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 402.

2.4.2. Oruç

Cengiz Dağcı eserlerinde yer yer Kırım'da geçen Ramazan aylarından da bahsedilmiştir. Dağcı anılarını anlattığı *Yansılar* serisinde hasretle andığı Kırım günlerinde Ramazan gecelerinden de söz eder: *“hele ramazanın rastladığı Kızıldaş kış akşamları! Minarelerde okunan ezanın hayata hayat soluğu katan akşamlar; katlama, çiğbörek, kurabiye kokulu akşamlar..!”* Ve tarifine şu satırlarla devam eder; *“evde annemden başka oruç tutan olmazdı. Gene de iftar sofrasının özlemle beklerdim her akşam. Ve her akşam sofrada anne ben de oruç tutacağım bu ramazan derdim...”*²⁹⁸

Yurdunu Kaybeden Adam'da Sadık Turan çocukluk anılarından bahsederken ise oruç motifi şu şekilde geçecektir:

*“Şu köşe başını çok iyi hatırlarım. Ramazan akşamları bu köşe başında toplanır, ezanı bu köşe başında beklerdik. Damların üstünden Tokal Camisinin minaresi göğe yükselirdi. Uzakta, minarede müezzinin sesini işitir işitmez birdenbire kanatlarını açıp uçan kuşlar gibi: okudu, okudu, katlamalar kokudu! Diye bağıra çağıra, evlerimize hazır sofralara koşardık.”*²⁹⁹

Oruç tutmak *O Topraklar Bizimdi* romanında Kırım halkının icra etmek için en çok direndikleri ibadetleri olarak karşımıza çıkmıştır. SSCB yönetiminin dini yasaklarına rağmen devlet zoruyla kapatılan camiiler yüzünden cemaatle namaz kılamayan, nikâhlarını, düğünlerini, cenazelerini Müslüman gelenekleriyle icra edemeyen halk gizli gizli oruç tutmaktadır. Dağcı *O Topraklar Bizimdi*'de birkaç yerde bu oruç motifi komünizmin yıkamadığı bir İslami kale olarak tasvir edilmiştir:

*“Bilir misin bunlar hala oruç tutarlar oğlum, oruç! Tarar bunlar! Komünizm dediğin şey öyle kolay kolay girmez bunların kafalarına!”*³⁰⁰

*“Yeniköylüler temiz, namuslu insanlar. Onların komünistleri bile oruç tutarlar.”*³⁰¹

²⁹⁸ Dağcı, *Yansılar-2*, 168.

²⁹⁹ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 99.

³⁰⁰ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 91.

2.4.3. Hacc

İslam ibadetlerinin en önemlilerinden biri olan Hacc ibadeti Cengiz Dağcı'nın eserlerinde sadece *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanının bir yerinde bir ihtiyarın yaşında bahsederken şu şekilde karşımıza çıkmıştır:

“- *Kimse bilmiyor yaşını. Ama yaşlıydı. Yüzün üstündeydi diyenler var.*

- *Yaşlıydı yaşlı. Benim çocukluğumda hacca gitmişti.*”³⁰²

2.4.4. Kurban

Kurban ibadeti de Dağcı'nın çok sık kullandığı bir motif değildir. Belli bir zenginlik gerektiren bu ibadet Cengiz Dağcı'nın eserlerinde anlattığı yıllardaki Kırım için eda edilmesinin kolay olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu motife rastladığımız tek bölüm şu şekildedir:

“*Kurbanlık koyun değil bir tek tavuğunu kesmeye eli varmadı. Namaz kılarken kurban kesmediğinden Yaratıcı'nın Alimcan'ı kendisinden uzaklaştırmak şöyle dursun Alimcan'ı anlayacağına inanıyordu. Bazı bayramlar kurban keseyim diye düşündüğü olmuyor değildi. Ne ki kendinde cesaret bulup elini bıçağa uzattığı zaman göğüs kafesinin içerisinde çarpan yüreği yerinden kopup Alimcan'ın ayakları dibine düşüyordu.*”³⁰³

³⁰¹ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 66.

³⁰² Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, 90.

³⁰³ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 62.

2.5. İSLAM MİMARİSİ İLE İLGİLİ MOTİFLER

2.5.1. Camiler

Cengiz Dağcı'nın Kırım'da yaşadığı yıllarda Kırım SSCB'nin Stalin yönetimi sonrası dini yapıların harap edildiği, camilerin kullanımının yasaklandığı, minarelerin yıkıldığı yıllardır. Özellikle 1930'lardaki Ruslaştırma siyaseti Türk halkı İslam dininden uzaklaştırmayı amaçlamış; bu kapsamda halkın geçmişle bağlarını sağlayan tarihi bina ve yapılar yıkılmış veya kapatılmış, camiler minareleri yıkılarak kamu binası haline getirilmiştir.³⁰⁴

SSCB yönetiminin Tatarlara ait bu dini ve tarihi binalarla ilgili harap etme, kapatma, kullanımını yasaklama gibi kurallarının toplumsal hayata etkileri Cengiz Dağcı'nın romanlarında çeşitli yerlerde karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁵ Bu konuda Dağcı'nın en sık tekrarladığı mimari motif Akmescit'teki Tokal Camii'sidir.

Dağcı'nın otobiyografik romanı *Korkunç Yıllar*'da Sadık Turan karakteri Kırım'daki ilk gençlik yıllarında okuduğu okulda sınıfın penceresinden gördüğü Tokal Camisi'nin minaresi için “*Sınıfımızın pencerelerinden Tokal camisini, etrafındaki bütün damarın sırlarını saklar gibi göğe yükselen nazlı minaresi görünürdü. Sebebini bilmiyorum fakat sınıf arkadaşların arasında en çok bu minareden hoşlanan bendim galiba. Bazen ders sırasında minareye bakar, daldım; bazen hocanın sualini bile duymazdım, o zaman yanımda oturan Süleyman dirseğiyle dürterdi beni. Minareye baktıkça içime iman dolardı, hayat onun etrafında, evlerdeydi. Derslerimiz dine karşı olmasına, mektepte dinsizliği, komünizm ideallerini öğrenmemize rağmen ben ruhumla o minarenin bir parçasıydım.*”³⁰⁶ der.

Dağcı Sadık Turan'ın ağzından kendi çocukluğunda böylesine önem verdiği bu Tokal camisinin yıkılışını ise şu şekilde anlatmıştır:

³⁰⁴ Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları*, 255; Hakan Kırımlı, “Kırım-Rus İdaresi”, 25: 461.

³⁰⁵ Naciye Yıldız, “Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Halk Kültürü”, Haz. Emel Kefeli- Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 162.

³⁰⁶ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 17.

“Uzakta, bahçenin yeşillikleri arasından göğe sivri bir iğne gibi uzanan Tokal Camisinin minaresine baktım. Süleyman haklıydı, minarede iki kişi vardı. Üç beş dakika sonra ikisi de gözden kayboldular. Süleyman’a dönerek:

-Akmescit minarelerinde ilk defa insan görüyorum, dedim. Köylerde hala ezan okur, ama Akmescit...

-Korkma; onlar minareye ezan okumak için çıkmadılar... dedi.

-Ya ne için?

-Camiyi yıkacaklar...

“Yıkacaklar” sözü kalbime bıçak gibi saplandı. Bütün vücudum titriyordu. İçime, kalbime ansızın dolan bu korkudan sıyrılmak ister gibi arkamı pencereye çevirdim.

-Hadi be... Hiç cami yıkılır mı?

-Yıkılır ya, bu sabah ben mektebe gelirken onlar da minareye zincir bağlıyorlardı. Caminin bahçesinde bir de makine vardı.

-Kimler zincir bağlıyordu?

-Ruslar...

(...)

-Bak Sadık! Minare devriliyor!..

Baktım. Minare şöyle bir sallandı. Beni yaşatan bir şeydi bu sallanan... Titreyen ellerimle Süleyman’ı yakaladım. O beni anlamıyordu. Bana bakmıyordu bile. Gözleri minarede, olanı hoş bulmuş bir çocuk heyecanıyla bağııyordu:

-Devriliyor! Devriliyor!

Bir daha baktım. Tokal Camisinin minaresi gözümde kayboldu. Minareyle birlikte bahçenin güzelliği de söndü.”³⁰⁷.

Yine *Korkunç Yıllar* romanında Sadık Turan çocukluk anılarını hatırlarken babasının kendisini Tokal Camisinin harabesine götürdüğünü ve “*Bak Sadık, harçlarına atalarımızın alın teri karışmış din ocaklarımız düşmanlarımızın ayakları altında.*” dediğini anlatır.³⁰⁸ Rus yönetimi her ne kadar Kırım’ı kimliksizleştirmeye çalışsa da Kırım halkı yüzlerce yıl Müslüman olarak yaşadıkları vatanlarının tarihini unutmamışlar, çocuklarını torunlarını bu hatıralarla büyütmüşlerdir.

Tokal Camisi Dağcı’nın eserlerinde özellikle karakterlerin çocukluk anılarından bahsettikleri bölümlerde geçmektedir. Cengiz Dağcı’nın kendi çocukluğundan zihninde kalan bir motif olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı bu Tokal Camisi anısı Dağcı’nın *Anneme Mektuplar* eserinde de şu şekilde karşımıza çıkacaktır:

*“Sokağa saptım. Caminin demir parmaklıklı alçak taş duvarı üstünde üç-beş çocuk gözüme ilişince ferahladım. Yaz ve kış; kar, tipi ve yağmur içinde, camiin çevresi günün bu saatlerinde çocuksuz olmazdı hiç. Çelik oynarlardı, aşık oynarlardı, tahta kılıçları ve tahta tüfekleriyle Kızıl-Beyaz savaşları yaparlardı. Eskiden Ramazan akşamları minarede ezanın okunmasının beklerlerdi: minarede ezan okununca ‘okudu okudu, çiğbörekler kokudu’ çığlıklarıyla evlerine koşarlardı. Hoş zaman değişti. Caminin kapısına asılı demir kilit paslanmıştı çoktan; değişen zamanla dizeler de değişmişti...”*³⁰⁹

Cengiz Dağcı’nın Kırım’da geçen ve sürgün öncesi yılları anlatan romanlarında ise cami motifi günlük hayatın bir parçası olarak geçmektedir. *O Topraklar Bizimdi* romanında cami, Kırımlıların mütalaa yapmak için toplandıkları bir yer olarak kullanılmıştır:

³⁰⁷ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 18.

³⁰⁸ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 19.

³⁰⁹ Dağcı, *Anneme Mektuplar*, 379.

*“Hepimizin evi, tarlası tam takır, kızıl bakır. Hepimiz aynıyız. Bugün salı mı? Cuma günü ben fikrimi camide ötekilere söylerim: sen konuşursun...”*³¹⁰

Yine sürgün öncesi yıllarda geçen ve cami motifinin günlük hayatın olağan bir parçası olarak kullanıldığı bir diğer eser ise *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*'dır. Romanda camii kışın kar yolları kapattığında Kırimlıların yolunu ilk açtıkları yer olarak şu şekilde kullanılmıştır:

*“Küçükyanköy'ün her insanı gibi Küçük Alimcan da küreğiyle camii yolunu açmaya koyulmuştu. Biricik kurtuluşu karlar altında kalmış camii yolundaydı. Tedirginlikle ve adım adım cami yolunu açıyordu Küçükyanköylüler.”*³¹¹

Cami motifi Cengiz Dağcı'nın *Yoldaşlar* romanında ise Rus yönetiminin Kırimlıların dini hayatlarına olan müdahalesinin anlatıldığı bir bölümde geçmektedir. Dağcı burada komünist sistemin Kırim halkı üzerindeki dini inanç özgürlüğünü kısıtlamalarını şu şekilde ifade eder:

*“Buna ihtimal vermiyordu ama bilinmezdi. Savaştan sonra din, inanç, vicdan özgürlüğü başlardı belki memlekette. Camiler açılırdı. Camide, Akmescit'in Tokal camisinde kıyılırdı belki nikâhları.”*³¹²

Cengiz Dağcı'nın sürgünden sonra Kırim'a geri dönen bir karakteri anlattığı romanı olan *İhtiyar Savaşçı*'da ise İslam mimarisine ait motifler bu sefer sürgünün acı izlerini taşımaktadır. Camilerin minareleri eksik, Müslüman mezarlıkları terk edilmiş ve otlar içinde kalmış bir haldedir. Romanda camilerin minaresiz hallerinden bahseden bölüm şu şekildedir:

*“Buradan her iki mahallenin evlerini görebiliyordu. Camileri kolladı, iki mahallenin iki camisi eski yerlerindeydi; yalnız minareleri eksikti. İnsan duygularını çoktan yitirmiş olmasına rağmen camilere bakarken, içi burkuldu. Minaresiz cami olur muydu? Olurdu tabii. Köy insansız bir köy oluyordu da, neden minaresiz cami olmasındı?”*³¹³

³¹⁰ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 370.

³¹¹ Dağcı, *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*, 53.

³¹² Dağcı, *Yoldaşlar*, 130.

³¹³ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 27.

Dağcı yıllar sonra Kırım'a geri dönen İhtiyar Savaşçı'nın gözünden Gurzuf'taki Müslüman mezarlıklarının ve mezarlıktaki bir türbenin durumunu ise şöyle anlatmıştır:

*“Arada bir uzun otlar arasında saklı mezar taşları çarpıyordu ayaklarına. Ama ne otlar, ne de zaman örtebilmişti eskiden Gurzuf mezarlığının orta yerinde duran türbenin taşlarını -türbeyi yıkanlar korkunç bir olayla yüz yüze gelip kaçmışlardı sanki- türbenin kalın ve boz kalıp taşları rastgele yatıyorlardı bayırda.”*³¹⁴

Cengiz Dağcı bu romanında İhtiyar Savaşçı'nın Kırım'dan hiç sürgün edilmediği hayalini ise şu şekilde kaleme almıştır:

*“Gurbet nedir, yoksulluk nedir, bırakılmışlık nedir bilmezdi: mutlucu yaşar mutlucu ölürdü- Gurzuf'un yüksek bayırı üstündeki beyaz camiin gölgesinde ömrünü tüketen bir insanın hayatı başka türlü olamazdı da.”*³¹⁵

Dağcı'nın romanlarında kullandığı bu İslam mimarisine ait motifler Kırım halkı için hem geçmişle bir köprü hem de dini kimliklerinin simgesi oldukları için ayrı bir ehemmiyete sahiptirler. Bu konuda Dağcı'nın *Dönüş* romanında yazdığı şu satırlar İslam mimarisinin geçmişle köprü kurma ve toplumun Müslüman kimliğini oluşturma adına nasıl önemli olduğunun güzel bir tarifidir:

*“Gurzuf eski bir kasabaydı. Benim büyükbabamdan çok daha yaşlıydı Gurzuf ve Muhammed ümmetinden olan Gurzufular da Gurzuf gibi eski, sessiz sakin bir hayat yaşıyorlardı. Denizin kıyısında duran Ceneviz kalesi, bayırdaki beyaz caminin göğe yükselen nazlı minaresi birbirlerine bakarak kurumuş duvar çeşmelerinin yosunlarında saklı Gurzuf'un geçmiş yıllarında oturuyorlar, sonra geri soğuk ülkelere dönüp orda Gurzuf'un güzelliğine balladlar yazıyorlardı.”*³¹⁶

Dağcı'nın *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında ise İslam'ın şehrin havasını nasıl etkilediği ve değiştirdiğiyle ilgili şöyle bir bölüm geçmektedir:

³¹⁴ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 148.

³¹⁵ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 209.

³¹⁶ Dağcı, *Dönüş*, 27.

“Evlere kiliselere bakıp bizim evleri düşündüm. Bu karşılaştırmada belki doğru belki yanlış bilmiyorum Müslüman diniyle Hıristiyan dini arasındaki fark kadar bir fark gördüm. Şimdi bütün varlığımla beni doğuran ve besleyen topraklardayım. Bir an dağ eteklerindeki köylerde, beyaz minareli caminin etrafında evler; birbirine bitişik bahçeler; havlayan, kişneyen, meleyen hayvanlar; bağırsan gülüşen insan kalabalığı arasında kalbim hayatın en tatlı lezzetini aldı.”³¹⁷

2.5.2. Hansaray

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde rastladığımız bir diğer mimari yapı ise Kırım'ın Bahçesaray şehrinde bulunan ve Kırım Hanlığı zamanında devletin yönetildiği yer olan Hansaray'dır. *Anneme Mektuplar* romanında ana karakter Bahçesaray'ı ziyaretini şu şekilde anlatmıştır:

“Trenden inmiş kasabaya doğru uzayan geniş toprak yolda yürüyorduk; alçakta kalan Hansaray Camisi'nin çift minaresi gözüme ilişince duraladım. Tılsımlı bir gücün beni geçmiş bir zamanın içine emip aldığını hisseder gibi oldum bir an ve sarsıntıyla Akimova'nın kolunu tuttum. Ama sarsıntım uzun sürmedi. Hansaray'ın çift minareli camisine bağlı yöre o denli yüce ve o denli sessizdi ki gerçeği düşünle sarmalayıp uzak geçmişi bütün görkemiyle gözler önüne seriyordu.”³¹⁸

Bahçesaray ve Hansaray'la ilgili motifler Dağcı için bilhassa kıymetlidir. Dağcı halkının köklerinin kuvvetine inanan, tarihi bilen biri olarak Kırım'ın geçmişle bağlantısını ispatlayan bu yapılara büyük saygı duyar.³¹⁹ *Korkunç Yıllar*' da bu konu yine Sadık Turan'ın dilinden şu şekilde anlatılmıştır:

³¹⁷ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 53.

³¹⁸ Dağcı, *Anneme Mektuplar*, 173.

³¹⁹ Dinçer Atay, “Sadık Turan'dan Sadık Kemal'e Cengiz Dağcı'nın İki Romanında Ortak Türk Dünyası Kimliğinin Yaratımı”, *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Nurcan Ankay, Deniz Depe, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016), 54-55; Yıldız, “Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Halk Kültürü”, 173.

“Karşıdaki hanlar mezarlığına doğru yürüdüm, işte sarıklı taşların altında yatan giraylar. Daha dün yurdu halkı şerefi için İdil'den Tuna kıyılarına kadar yolları, stepleri düşman cesetleriyle geçilmez hale getiren Giraylar...”³²⁰

Sovyetler Birliği yönetimi Türk kökenli yer isimlerini değiştirirken Kırım Hanlığı'na yıllarca başkentlik yapmış Bahçesaray şehri tek istisna olarak kalmıştır. Ünlü Rus yazar Puşkin 1820'de Bahçesaray'da Hansaray'ı bir ziyaretinden sonra Kırım hanlarından Kırım Giray'ın 1763'de hanımı Dilara Bikeç için yaptırdığı Gözyaşı Çeşmesi'nden etkilenerek *Bahçesaray Çeşmesi* adlı şiirini kaleme almıştır. Aynı isimde bir de bale uyarlaması yapılan şiir vesilesiyle Bahçesaray şehrinin Rus topraklarında ünü artmış ve Rus yönetimi Rus kültürel mirasında böyle bir yeri alan şehrin adını değiştirmekten çekinmiştir.³²¹

2.6. İSLAM AHLÂKİ VE TOPLUMSAL HAYAT İLE İLGİLİ MOTİFLER

Ahlâk insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlarının tamamı olarak tanımlanabilir.³²²

İslam dini ahlâkî temeller üzerine kurulmuş ve şekillenmiş bir dindir. Hz. Muhammed (sav) kendi peygamberliğini dahi “*Ben ahlâkî fazileti tamamlamak için gönderildim*”³²³ diyerek ahlâka dayandırmıştır. İslam Kur'ân ve sünnete dayalı, kişiye ve topluma fayda sağlayan bir ahlâk anlayışı emreder. Bu bağlamda Müslüman toplumların inanç ve ibadetten sonra dini kimliklerinin en önemli göstergesi İslam ahlâkıdır.³²⁴

³²⁰ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 21.

³²¹ Akif Emre, *İz'ler*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001), 54; Zafer Karatay, “Bahçesaray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 482.

³²² Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 2: 10.

³²³ Muvatta, “Husnül' Halk”, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 381.

³²⁴ A. Hamdi Akseki, *İslam Dini İtikat-İbadet- Ahlâk*, 21 (Ankara: Baskı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 227.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Müslüman toplumları diğer toplumlardan ayıran geleneklerden ve toplumun yapısını etkileyen ahlâkî değerlerden de bahsedilmiştir. Bunlar eserlerin genel atmosferine yayılmış, zaten olması gereken şeylermiş gibi yüceltilmeden anlatılmıştır.

Cengiz Dağcı'nın Kırım'da geçen eserlerinde Kırım Tatarlarının günlük hayatta, aile içinde, birbirleriyle olan ilişkilerinde ve Müslüman olmayan Rus tebaasıyla olan ilişkilerinde İslam ahlâkının yansımalarını görmek mümkündür. Bu bölümde değerlendireceğimiz ilk başlıklar Cengiz Dağcı'nın eserlerinde rastladığımız, toplumun dinî kimliğine göre değişen sünnet olma, nikâh akdi, cenaze merasimleri konularıdır. Ayrıca bir şehirde Müslüman bir halkın yaşadığının bir işareti olarak ezan motifi de bu bölümde incelenmiştir.

Bunlar dışında Dağcı'nın eserlerinde Kırım Tatarlarının Türklük ve Müslümanlık kimliklerinin toplumsal ve gündelik hayata yansıyan motifleri de kıymetlidir. Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Türklük ve Müslümanlık kimliği her zaman bir arada anılan, birbiriyle iç içe geçmiş kimliklerdir. Eserlerinde geçen bu motifler ışığında Kırım halkının Türk ve Müslüman olmak kimliğini nasıl yaşadığını ve nasıl yorumladığını görmek mümkündür.

2.6.1. Sünnet Olmak

Sünnet olmak İslam toplumunda Hz. İbrahim zamanına dayandırılan bir gelenektir. Hz. Muhammed'in (sav) hadislerinde ise fitrat gereği yapılması gereken bir eylem olarak sayılmıştır.³²⁵

Cengiz Dağcı'nın *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında Dağcı ile otobiyografik yakınlığı da olan İsmail karakteri çocukluğunda kendi sünnet merasimini şu şekilde hatırlar:

³²⁵ Nebi Bozkurt, "Sünnet-İslamda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 38: 157.

“Sünnet olduğu gün elinden tutup başka çocuklarla birlikte camiye götürmüştü İsmail’i teyzesi. Sonra oturdukları evin bahçesinde şarkılar söylemişlerdi.”³²⁶

“Sünnet merasimlerinde çocuklarımıza oyuncak, evlilik çapına gelmiş kızlarımıza dantelli entari alırdık; ipek şal, ipek yağlık alırdık.”³²⁷

Dağcı’nın *Korkunç Yıllar* romanında Sadık Turan’ın Alman esaretinin anlatıldığı bölümlerde ise sünnet motifi Almanların Yahudileri tespit etmek için kullandıkları bir motif olarak geçer.³²⁸ Bu bölümde esir kampında sünnetli erkeklerin Yahudi oldukları gerekçesiyle ayrılıp öldürüldüğü, Müslümanların ise Yahudi olmadıklarını beyan edip Almanları ikna etmeleri gerektiği anlatılmıştır:

“Allah’ım, ya o adam Müslümansa! Yahudi olmadığını nasıl ispat edebilir? Ben şahit olsam? Almanlar inanmazlar buna... Beni de çukurun kenarına çekip vururlar. Esirin hala Yahudi değilim diye ağlayışını işitiyorum. Müslümansa Yahudi olmadığını nasıl ispat edecek? İspat edemeyince göz göre göre öldürülecek! Onun Yahudi olmadığını ispata kalkışayım ama ya Yahudiyse? Müslümanlardan bahsetsem bu sefer de İskender’i, Azerbaycanlıyı, hepimizi Yahudi diye kurşuna dizmeye kalkarlarsa?”³²⁹

2.6.2. Nikâh

Dinin toplum hayatında etkilediği bir diğer önemli unsur da nikâh, evlilik akdidir. Her dinde olduğu gibi Müslüman toplumlarda da din, evlilik akdinin nasıl olması gerektiğini belirlemiştir. Cengiz Dağcı’nın eserlerinden *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında İslam’da nikâh ile ilgili geçen bölüm Dağcı’nın kendi evliliğinin başında yaşadığı bir olaydır.

³²⁶ Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, 28.

³²⁷ Dağcı, *Rüyalarda*, 21.

³²⁸ Seyit Battal Uğurlu, “Cengiz Dağcı’da Yahudi İmgesi”, *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Nurcan Ankay, Deniz Depe, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016), 389.

³²⁹ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 163.

Romanda İsmail Tavlı ve eşi Ramila Dağcı ve Regina'ya benzer şekilde nikâh kıyarlar. Evlenmeye karar verdiklerinde Ramila kilisede nikâh kıyılmasını isteyince İsmail Tavlı ama ben Müslüman'ım ben kilisede evlenemem der. Bunun üzerine kilisenin rahibi başpiskoposa ulaşır ve durumu izah eder. Piskopos İsmail Tavlı'nın Müslüman olduğu halde kilisede evlenebileceğini söyleyince nikâh kıyılır. Dağcı'nın hayatında ise önce İslam'a uygun bir nikâh ardından kilise nikâhı kıyıldığı anlatılmıştır.³³⁰

Cengiz Dağcı'nın Kırım'da geçen ve kolhoz yıllarını konu alan *O Topraklar Bizimdi* romanında ise nikâh ve evlilik motifi Kırımlıların her şeye rağmen kendi din ve geleneklerine göre eda etmekte direndikleri birer konu olarak işlenmiştir. Romanda Çukurca köyündeki kolhoz yönetimini yürüten Ruslar kendi aralarında köy halkından bahsederken şu cümleleri kuracaklardır:

“(...) Cevap gayet basit: Çünkü Çukurcalılar kolhoz işlerinden çok kendi işlerine önem veriyorlar. (...)

Çukurca'da din, eski adetler, gelenekler ve milliyetçi duyguların kökten silinmediği bildiriliyor.

Mesela: Hasan Berber adında bir şahsın evinde kaynatasının ölümü şerefine dualar okundu. Bir tane de koyun kesildi. Nişanlanma ve evlenmelerde de eski adetler hala sürüp gidiyor.”³³¹

2.6.3. Ölüm ve Cenaze Merasimi

Toplumların birbirinden farklılaştığı bir diğer konu ise ölüm ve cenaze merasimleridir. İslam toplumu için ölüm bir son değildir. Vefat edenler cenaze namazları kılındıktan sonra toprağa defnedilirler.³³² Cengiz Dağcı'nın eserlerinde ölümden, cenaze namazından, cenaze sonrası yapılan dualardan bahsedilmiştir.

³³⁰ Dağcı, *Hatıralarda*, 183; Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, 334.

³³¹ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 41.

³³² Hayreddin Karaman, v.dğr., *İlmihal-I: İman ve İbadetler* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 354.

Cengiz Dağcı'nın, eserlerinde ölümü tarif ederken sık kullandığı motif "Allah'ın rahmetine kavuşmak" ifadesidir. *İhtiyar Savaşçı* romanında;

*"En sonunda bizim İhtiyar Savaşçı da Allah'ın rahmetine kavuştu."*³³³
Şeklinde geçen bu ifade *Korkunç Yıllar*'da;

*"Orman işlerinde çalışan Sadık Turan adlı Kırım Tatarı Allah'ın rahmetine kavuşmuş, tanıdığım bildiğim değilse de el diyarında da olsa toprağı bol olsun."*³³⁴
cümlesinde kullanılmıştır.

Cengiz Dağcı'nın romanlarında vefat eden kimselerin arkasından Fatiha okunması, dua edilmesi motifine de rastlamak mümkündür. *İhtiyar Savaşçı* romanında bu motif şu şekilde geçmiştir:

Kucak dolusu dal kopardı. Her ölünün yüzünü yeşil bir dalla örttü usulca. Sonra cesetlerin başları ucuna dikildi, başını göğsüne eğdi, köyünde cenaze merasimlerinde okunan Fatihalar misali bir Fatiha, bir dua okumak istedi. Bilmiyordu. Ne bir dua, ne bir Fatiha... Öğrenmemişti. Öğretmemişlerdi ki öğrensin.
335

Bu motif Dağcı'nın *Benim Gibi Biri* romanında ise şöyle kullanılmıştır:

*Çocukluğumun geçtiği evin az uzağında bir mezarlık vardı. Cenaze merasimlerine katılırdım; ölünün başı ucunda okunan Fatihaları dinlerdim ilgiyle. Gömücüler ölüyü mezara indirdikleri zaman- ölümün ne olduğunu bilmediğim içindi belki- ölünün gerçekten ölü olduğundan kuşku uyanırdı içimde.*³³⁶

Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı anlattığı *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında ise Sadık Turan ve arkadaşları aralarında vefat eden Müslüman arkadaşlarının arkasından savaş şartlarında bir cenaze merasimi düzenlemişlerdir. Bu bölüm kitapta şu şekilde geçmektedir:

³³³ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 80.

³³⁴ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 9.

³³⁵ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 60.

³³⁶ Dağcı, *Benim Gibi Biri*, 90.

Sabahleyin hastaneden aldığımız ölüsünü arabada otların üstüne yatırarak demiryolun kenarına götürdük. Üç kardeşimizin mezarı yanında taze bir mezar daha kazıp Aksakal Huşnud'u da gömdük. Dört mezarın ayaktaçlarında, bölük, saf halinde dizildi, Semerkantlı Molla Seyfüddin söyledi, biz ağladık. Bir ara başımı kaldırıp etrafımdakilere baktım. Hüngür hüngür ağlayan bu yiğitlerin hepsi askerdi; hem de dünyanın en korkusuz, en sağlam askerleri!..³³⁷

Ölünün mezarı başında dua etmek motifi *Onlar da İnsandı* romanında da geçmektedir. Romandaki karakterlerden Enver, vefat eden oğlu Niyazi'nin cenazesi defnedildikten sonra mezar taşı olarak ay yıldızlı bir tahtayı kullanır ve mezarın başında dua eder. Bu ay yıldızlı mezar taşı motifi Türk İslam geleneği adına da anlamlı bir motiftir:

Enver gözden kaybolana kadar imanın arkasından baktı. Gözlerinin içinde ateşler yavaş yavaş söndü, dudakları sarktı, sonra Niyaziciğin mezarına gitti, geceleyin yonttuğu ayyıldızlı tahtayı çocuğun başucuna dikti oturdu dua etti ağladı, kalbi kırık gözlerini kızarmış evine döndü.³³⁸

Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanında ise ölünün arkasından ruhunu rahatlatmak için ahaliye bir şeyler dağıtmak motifi kullanılmıştır. Bu motif Anadolu'da da cenaze merasimlerinde rastlanan bir motiftir:

(...) Hatim duası yapılsın, birazıyla da ufak tefek bir şeyler al. Belki biraz da helva... Lokma uydurursun bir yerde. Anladın mı? Rahmetlinin ruhu birazcık da olsa rahat eder. Ama unutma...³³⁹

Cengiz Dağcı'nın *Dönüş* romanında ise mirasla ilgili bir motif mevcuttur. Romanın bu bölümü şu şekildedir:

Dedem ölmeden önce bıraktığı paranın hepsinin Gurzuf ve Gurzuf'a yakın köylerin imamları arasında üleştirilmesini istemiş olacak ki, küçük amcam bu para imamlar arasında üleştirilmeden önce üstünden ayrılan bir miktarıyla Gurzuf

³³⁷ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 153.

³³⁸ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 26.

³³⁹ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 14.

mezarlığının birkaç yerinde çökük duvarını ve kapısını tamir ettirmek gerektiğini ısrarla anlatıyor, öbür amcam ise böyle bir teşebbüse yanaşmak istemiyordu. ³⁴⁰

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde ölümle ilgili bölümlerde rastladığımız bir diğer İslami motif de vefat eden kişinin ardından Mevlid okunmasıdır.

Sözlük anlamı doğum yeri ve zamanı anlamına gelen Mevlid, İslam geleneğinde başta Hz. Muhammed(sav) olmak üzere âlimlerin, din büyüklerinin doğumunu anmak için yapılan dini merasimleri karşılar. Osmanlı toplumunda bu gelenek Hz. Peygamber(sav)'in doğum günü kabul edilen 12 Rebülevvel'de kutlanmaya devam etmiştir. Bu törenlerde Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan Mevlid metinleri okunur. Bu metinlerin en meşhuru Süleyman Çelebi'nin 1409'da yazdığı *Vesiletü-n Necat* adlı eseridir.³⁴¹ Kırım Tatarları da yine Anadolu kültürüyle benzer olarak bu merasimlerde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini okumaktadırlar.³⁴² Mevlid okuma geleneğinin yansımasını Dağcı'nın eserlerinde görmek mümkündür. Konuyla ilgili geçen bölümler ise şu şekildedir:

*“Dört çocuğun küçük mezarları çevresinde taşlar dizildi, başuçlarına, üzerlerine çocukların ve doğdukları yerin isimleri yazılı tahta parçalarını dikti ve Melek Hanım'ı ve Savaşçı'yı evlerinde ziyaret eden yaşlı kadınlar çocukların ruhlarına mevlid okudular.”*³⁴³

“Hasan bir yandan Eşref Efendi'yle buluşup merhuma Mevlid okuttuğunda candan seviniyor, öte yandan Kanrar'daki kalabalık sıklaştıkça Köyevi'nde bıraktığı atını ve arabasını endişeyle düşünüyordu.” ³⁴⁴

³⁴⁰ Dağcı, *Dönüş*, 33.

³⁴¹ A. Necla Pekolcay, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 485-486.

³⁴² Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Toplumunda Hz.Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları”, *İstem* 6/11 (Kasım 2008), 54.

³⁴³ Dağcı, *İhtiyar Savaşçı*, 71.

³⁴⁴ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 29.

2.6.4. Ezan

Ezan Müslüman toplumların günlük hayatının en önemli parçasından biridir. Hem dini bir çağrı hem de bir şehrin Müslüman şehri olduğunun sembollerinden olan ezan, Dağcı'nın eserlerinde de rastladığımız İslami bir motiftir.

Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan eserinde ezan motifi şehrin gündelik telaşını anlatırken şu şekilde kullanılmıştır:

*Hamsi taze hamsi diye seslenişini, yaz akşamları ezan seslerini, güz akşamları komşu evlerde yüzük oynayan kızların ve delikanlıların türkülerini dinliyor...*³⁴⁵

O Topraklar Bizimdi romanında ise akşam vakti şehri tasvir ederken ezan ve müezzin motiflerini şöyle kullanmıştır:

*Akşam tarlaları... Her yer sessiz, her yer sakin, hayat boş... Akşam oluyor. Bir köylü keçisinin ipini tutmuş eve dönüyor. Ötede bir evin bacası tütüyor. Daha öteelerde evlerin arasında gökyüzüne uzanmış minarede müezzin ezan okuyor. Bir ihtiyar, elinde tespihi ağır adımlarıyla camiye doğru gidiyor. Bir anne... Bir yavru... Bir gelin... Bir baba... Bütün bu birler bir araya gelmiş, hayatı sarmaş dolaş öylesine güzel örmüşler ki!*³⁴⁶

2.6.5. Türk-Müslüman Kimliği

Cengiz Dağcı yazdığı ilk eserden itibaren kendisini Türk ve Müslüman olarak tanıtmıştır. Hatta onun kaleminde Türk olmak ve Müslüman olmak zaten bir arada yaşayan kimlikler olarak gösterilmiştir. Bu inanış Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nde de vardır. Müslüman olmayı Türk olmak olarak sayan bu bakış açısının

³⁴⁵ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 17.

³⁴⁶ Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, 86.

Kırım için de bu durumun geçerli olduğunu Dağcı'nın eserlerine bakarak söylemek mümkündür.³⁴⁷

Dağcı'nın *Korkunç Yıllar* romanında Sadık Turan'ın henüz Rus cephesinde askerken yazdığı satırlar Türk ve Müslüman kimliğinin Kırım halkı için nasıl iç içe geçmiş kimlikler olduğunun kanıtıdır. Romanda Sadık Turan ve arkadaşı Süleyman cephedeki gizli Tatar bağının kuvvetini ölçmek amacıyla bir bahse tutuşurlar. O gece Sadık Turan nöbetçi olan bir Tatar gencine parolayı söylemeden Tatarca selam verir. Tatar genci parolayı söylemediği halde Sadık Turan'a müdahale etmez, selamını alır. Bunun üzerine Sadık Turan'ın arkadaşı Süleyman ve nöbetçi er Kerim arasında şu diyalog geçer.

“-Parolaya cevap almadan teğmeni niçin bıraktın Kerim?

Kerim susuyor, Süleyman sert ve emredici bir sesle tekrar:

-Niçin? Emri bilmiyor musun? Diye soruyor.

*-Müslümanca konuştu Süleyman Ağa. Ateş edemezdim”.*³⁴⁸

Korkunç Yıllar'ın bu bölümünde görüldüğü üzere Türkçe- Tatarca konuşmak halk arasında *Müslümanca konuşmak* olarak geçmektedir. Burada kullanılan ifade kültür birliğinde din ve dil ilişkisine güzel bir örnektir.³⁴⁹

Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında ise Bekir ve Ayşe karakterleri arasında Kırım halkının bağımsızlığını savunan bazı tarihi şahsiyetlerin anıldığı şöyle bir bölüm geçmektedir:

“-Ama öyle demeyin baba, size şimdi bir şey söyleyeceğim ki kani olacaksınız.

-Hadi söyle bakalım.

-Gaspıralı İsmail Bey Müslüman mıydı?

-Ah ah hem de nasıl Müslüman'dı gözünü seveyim.

³⁴⁷ Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi* (Konya: Salon Yayınları, 2018), 187.

³⁴⁸ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 42.

³⁴⁹ Yıldız, “Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Halk Kültürü”, 71.

-Ya Çelebican?

-o Allah 'ın nimetine erenler yolundan gitti.

-Cafer Seyd Ahmet gibiler?

-Allah onların kuvvet ve sıhhatini eksiltmesin.

-Gördünüz mü babacığım! Bunlar hep bizim aziz adamlarımız, değil mi?

-Evet, evet!

-Ama hepsi de Hıristiyan mekteplerinde okudular. Mademki Hıristiyan mekteplerinde okudular demek ki Hıristiyan talebelerle bir çatı altında yaşadılar, bir kazandan çorba içtiler. Ama onlar Müslüman değildiler diyebilir misin?''³⁵⁰

Bu bölümden anlaşılacağı üzere Kırım halkı Hıristiyan mekteplerinde okunması konusunda önyargılara sahiptir. Bu önyargıları yıkmaya çalışırken ortaya çıkan bu konuşma ise yine Kırım halkının İsmail Gaspıralı gibi Kırım'ın tam bağımsızlığı ve fikri ilerlemesi için çabalayan şahısları aynı zamanda Müslümanlıkta da lider olarak görmekte olduklarının kanıtıdır.

Onlar da İnsandı romanının bir başka bölümünde ise yine Müslümanlığın Türklükle bir kimlik olarak görüldüğüne işaret eden şöyle bir konuşma geçmektedir:

“-Yanına gidip biraz konuşsam... Ne dersin?

-Moskovalıyla ne konuşacaksın?

-Bizim dille konuşuyormuş.

-Konuşsun!

-Ne bileyim belki Müslümandır.

-Sen öyle her gördüğün sakallıyı baban sanırsan atsız, arabasız kaldığın gibi topraksız, evsiz de kalırsın!''³⁵¹

³⁵⁰ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 82.

Dil birliğiyle ilgili *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında ise Öyle bir bölüm mevcuttur:

*“Allah her millete bir dil verdiği gibi biz Trkistanlılara da bir dil vermiŐ”, derlerdi.*³⁵²

Yine aynı eserde Dağcı Türkistan lejyonundan bahsederken *“niformalarımızın kol yenlerinde üç beyaz Semerkant camisi, çevresinde de ‘Allah bizimledir’ cümlesi iŐlenmiŐti”*³⁵³ der. Alman ordusuna esir düşen Türk kökenli askerlerden oluşan bu lejyonlar Almanların dini savaş için kullanma politikasının bir parçası olarak lejyondaki askerlerin üniformalarını dahi düŐünmüŐlerdir.³⁵⁴

Yurdunu Kaybeden Adam’ın bir başka yerinde ise Sadık Turan emrindeki Türk askerleri zapt etmeye çalışırken onları İslam ahlākına uygun davranmaları konusunda Şu Şekilde uyardı: *“Söz dinlemeyenin kafasına kurŐun sıkacağım! Kadınlara, çoluk çocuğa el kaldırmak siz Müslümanlara yakıŐır mı?”*³⁵⁵

Ayrıca Cengiz Dağcı’nın romanlarında Tatar kimliğinden bütün bir Türk kimliği daha ön planda tutulmuŐtur. Rusya kendi topraklarında yaşayan Türk kökenli halkları birbirlerinden farklı uluslarmıŐ gibi gösterme çabasıyla bir politika yürütmektedir. Bu konuda *Korkunç Yıllar* romanında Sadık Turan karakterinin babasından naklettiği Şu satırlar kayda değer öneme sahiptir:

*“Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, zbek diyorlar, Azer diyorlar, Karakalpak, een, Uygur, Kabardı, BaŐkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar yalan. Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız. Bunu senin kalbinin bildiği gibi her BaŐkırt, her Kırgız, her Kazak’ın kalbi de bilir. Kalbinin hisleriyle hareket et. Dünyanın boş hırslarına kapılma.”*³⁵⁶

Yine aynı romanda Sadık Turan’a arkadaşı Mehmet’in yazdığı mektupta Şu satırlar mevcuttur:

³⁵¹ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 318.

³⁵² Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 15.

³⁵³ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 15.

³⁵⁴ Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında*, 64.

³⁵⁵ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 216.

³⁵⁶ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 20.

“Kendini kuvvetsiz mi duyuyorsun? İnanmıyorum buna. Her işine Türk’üm onun için yaşıyorum, onun için yapıyorum diye başlarsan sana lüzumlu kuvveti, kabiliyeti damarlarındaki kanda bulursun. Şimdilik bu kadar...”³⁵⁷ Bu bölümde Türklük motifi hem bir kudret hem de sabır gösteresi olarak kullanılmıştır.

Yurdunu kaybeden Adam’da ise II. Dünya Savaşı yıllarında yaşananların Rus topraklarındaki Türk kökenli halka etkisi şöyle anlatılmıştır:

“Bu fırtına yalnız bizim için. Kırım’ım, Kafkasya’m, Türkistan’ım! Bizim köylerimize şehirlerimize çullanacak; annelerimizi çocuklarımızı boğacak, bin senelik medeniyetimizi yeryüzünden silecek...”³⁵⁸

Bu motifler ışığında yüzlerce yıl Kırım’da Türk ve Müslüman olarak yaşamış Kırım halkının 20. Yüzyılda değişen Rus politikalarından nasıl etkilendiklerini ve kendi kimliklerini korumak konusunda nasıl sınavlardan geçtiklerini okumak mümkündür.

2.6.6. İslam ve Toplum İlişkisi

Din Eğitimi:

1917 yılında Rusya’da yaşanan Bolşevik İhtilali’nden sonraki yıllar Kırimlıların çocuklarını okutmak için büyük çaba gösterdikleri, eğitime önem verdiği yıllardır. Bunda kıymetli fikir adamı İsmail Gaspıralı’nın etkisi büyüktür. Rus topraklarında yaşayan azınlık Türkleri eğitim konusunda bilinçlendiren İsmail Gaspıralı’nın etkisi Cengiz Dağcı’nın eserlerinde de görülmektedir.³⁵⁹

Dağcı’nın *Küçük Alimcan* adlı uzun öyküsünde Kırimlı çocukların eğitimleriyle ilgili şöyle bir bölüm geçmektedir:

Okulun sözü sıkça tekrarlanmaya başlamıştı. Bu yüzden belki gelecek yılın sonlarına doğru camiye bitişik bir okul inşa edilmesini öne sürenler oluyordu.

³⁵⁷ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 131.

³⁵⁸ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 165.

³⁵⁹ Kocakaplan, *Kırım’ın Ebedi Sesi*, 28.

Camiye bitişik okulda din dersleri okutulacaktı elbet, öneriye karşı çıkamazdı Alimcan. Ne ki din dindi bilim bilimdi ve ikisi belki yan yana ama ayrı yollarda yürümeleleri gerekiyordu. Yok din adamlarının kendileri Küçükyanıköy'ün kız ve oğlan çocuklarına din dışında hesap, coğrafya, tıp, fizik dersleri de okutabilirlerse tüm sorunlar çözümlenir, Küçükyanıköy'ün hayatı ve geleceği daha bir dengeli ve güvenceli olurdu.³⁶⁰

İslam'a Uygun İsim Koyma Geleneği:

Cengiz Dağcı'nın *Küçük Alimcan* öyküsünde geçen şu bölüm Kırım halkının çocuklarına isim koyarken İslamî geleneğe uygun şekilde davrandıklarını göstermektedir:

Ne yazık ki Ramazan gecesini gelmemişti dünyaya. Ramazan gecesinde doğmuş olsaydı adı Alimcan değil de Ramazan olur ve Alimcan da bütün Ramazanlar gibi sessiz ve sakin bir hayat yaşardı.³⁶¹

Müslüman'ın Müslüman'a Güvenmesi:

Kırım halkı yıllarca İslam'ın getirdiği güven ortamı içinde yaşamış bir toplumdur. Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında tasvir ettiği bu toplumsal ortam dikkate değerdir. Romanda halk öyle sağlam bir güven ortamında yaşamaktadır ki mallarına herhangi bir zarar gelmesi ihtimali karşı evlerini, ahırlarını kilitlemeyi birbirlerine karşı ayıp sayarlar. Bu konuyla ilgili geçen bölüm ise romandaki ana karakterlerden olan Bekir'in dilinden anlatılmıştır. Bekir köye gelen yabancı Ruslardan sonra duyulan birkaç hırsızlık vakasının ardından ahırını kilitlemeyi istese de konu komşunun ayıplamasından çekinecektir. Bu bölüm Kırım'daki toplumsal yapı adına kıymetlidir:

"Enver de gâvur gibi konuşur. Evine mandal uyduracak, ahırını kilitleyecekmiş. Ben yapmam, Enver Allah'ın bayırınca oturur, evinin önünden gelip geçen yok. Tavuk kümesine kilit taksa bile kimse görmez. Bense yol kenarındayım,

³⁶⁰ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 96.

³⁶¹ Dağcı, *Rüyalarda: Ana*, 99.

ahıra kilit taksam bile gelen geçen görür, âleme maskara olurum. Gâvur mu oldum ahırını kilitleyeceğim?”³⁶²

Cengiz Dağcı'nın romanlarında Kırım halkının toplumsal yapısını incelerken bahsetmemiz gerek bir diğer önemli konu ise halkın karşılaştıkları güçlükler karşısında Allah'a ve duaya sığınıp sabretme konusundaki sağlam duruşlarıdır. Bu konu özellikle SSCB'nin yönetim şeklinin değiştiği yıllarda geçen *Onlar da İnsandı* ve *O Topraklar Bizimdi* romanlarında daha belirgin şekilde işlenmiştir.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde toplumun genelindeki bu sabır ve tevekkülün yansımaları daha gündelik konularda dahi okumak mümkündür. *Onlar da İnsandı* romanında Bekir'in dilinden nakledilen şu bölüm bunun örneğidir:

Allah'ın işi bu, karışılmaz. İnek dersin boğa çıkar boğa dersin inek. Bizim elimizde ne var? Allah'ın emriyle olur her şey. On beş sene evvelsi oğlan olsun diye can atardım ama kız çıktı. Gene de dua etmeliyiz, Tanrı dinler, dinler, sonra nasıl doğru görürse öyle yapar, onun emri...”³⁶³

Misafirperverlik

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Kırım halkının Türk ve Müslüman geleneklerine uygun olarak kapılarına gelen herhangi birini Allah'ın misafiri kabul edip ona göre muamele ettiklerinin örneğini okumak mümkündür. *Onlar da İnsandı* romanında Bekir ve Esmâ'nın evine gecenin bir vakti gelen Rus misafirlerden sonra karakterlerin aralarında şöyle bir diyalog geçmektedir:

“-Ayşe, Ayşe! Söyle annene sofrayı hazırlasın. Vah, vah, vah, vah! Esmâ buraya gel! Hayır, gir içeri, sofrayı hazırla.

Sofranın yanından Esmâ seslendi:

-Kimmişler?

³⁶² Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 200.

³⁶³ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 17.

-Durma orda, kimmişler diye. Kim olurlarsa olsunlar, Allah'ın kulları işte, görmüyor musun? Yiyecek, içecek çıkar evden."³⁶⁴

Helal-Haram Hassasiyeti

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde karşımıza çıkan bir başka motif ise yeme içmede bahsedilen helal-haram konularıdır. Müslüman olmayan halklarda bir arada yaşayan Kırım halkının eserlerin bazı bölümlerinde alkol tükettiği görülmekteyken bazı bölümlerde ise yine Müslüman karakterlerin birbirleri bu konuyla ilgili uyardıkları görülmektedir.

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Sadık Turan karakteri Almanların kurduğu Türkistan lejyonu için savaştıkları günlerden bahsederken; "*Arabanın bir yanında Battal, Tahtagül, Akın ve ben biraz ısınmak için rakı içiyoruz*"³⁶⁵ der. Sadık Turan'ın II. Dünya Savaşı anılarının anlatıldığı *Korkunç Yıllar* romanında ise "*A a a! Rakı! Sen Müslüman, rakı içmez a! Ben bilir, ben bilir.*"³⁶⁶ ifadesi kullanılmıştır.

Korkunç Yıllar romanının bir başka bölümünde ise askerlerin kendi aralarında konuştukları bir bölüm yine helal-haram motifi olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde Müslüman askerlerden biri çok fazla çiğ kabak yediği için rahatsızlanır ve arkadaşlarıyla arasında şu konuşma geçer:

-Herkes yedi ben de yedimmiş! Lafa bak! Gâvur midesiyle Müslüman midesi bir olur mu?

-Ne bileyim mide mide değil mi?

-Gâvur midesi domuz midesi gibi kalın ve kaba olur. Helali haramdan ayıramaz ne bulursa yer. Gâvur suratı da bundan domuza benzer ya. Sense Müslümansın."³⁶⁷

³⁶⁴ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 78.

³⁶⁵ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 162.

³⁶⁶ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 62.

³⁶⁷ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 107.

Bu bölümde hem yeme içme konusunda helal haram motifini hem de Müslüman ahlâkı bakımından fazla yemenin hoş karşılanmadığını okumak mümkündür.

Cengiz Dağcı'nın *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında geçen “yediği yemekler, içtiği içkiler mekruh değil haramdı.³⁶⁸” bölümü halkın yeme içme konusunda helal-haram bakışı açısını görebileceğimiz bir bölümdür. Yurdunu kaybeden Adam romanında geçen “*Askerler domuz vurunca, neden günah olsun Aksakal? Haram hayvanı öldürmek neden günah olsun? Diye söze karıştı.*” Bölümü ise bu konuda değerlendirebileceğimiz bir başka motiftir.³⁶⁹

Hurafeler

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde İslam'ın topluma etkilerini incelerken rastladığımız diğer bir başlık ise hurafelerdir. Hurafe sözlükte “dine sonradan girmiş aldatıcı söz” anlamına gelmektedir.³⁷⁰ Hurafelerin genellikle geçmiş kavimlere ait bâtil inançların yeni dine taşınması yoluyla oluştuğu kabul edilir. İslâm'ın ana kaynağı her ne kadar bizzat Peygamber Efendimiz (sav) tarafından kendisine nakledilmiş ayetlerin yazıya geçirilmesiyle oluşan Kur'an-ı Kerim olsa da İslam dinine de hurafeler karıştırılmıştır.³⁷¹

Bu hurafelerden bazılarına Cengiz Dağcı'nın eserlerinde de rastlamak mümkündür. Bunlardan ilki muska motifidir. İslam toplumlarında yaygın olan bu geleneğe göre içine çeşitli duaların ve ayetlerin yazıldığı, bez, deri vs. maddelere sarılıp kişni üzerinde taşıması için hazırlanan muskaların kişiyi kötülüklerden ve belalardan koruduğuna inanılmaktadır.³⁷² Muska motifi Dağcı'nın Korkunç Yıllar romanında Sadık Turan karakteri savaşa gitmeden önce annesinin kendisine muska taktığı şeklinde geçmektedir.

³⁶⁸ Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, 95.

³⁶⁹ Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, 26.

³⁷⁰ “hurafe”, <http://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi:06.08.2019)

³⁷¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Hurafe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 18: 382.

³⁷² İlyas Çelebi, “Muska”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 31: 267; Yıldız, “Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Halk Kültürü”, 162 - 163.

“Annem yamalı bezlere sarılı bir şey koydu, muskadır sanırım.”³⁷³

Cengiz Dağcı'nın önemli karakterlerinden biri olan Haluk'un çocukluk yıllarını anlattığı romanı *Badem Dalına Asılı Bebekler*'de ise Haluk, geceleri tuvaletini yatağa kaçırdığı için Molla Recep'e okutulmaya götürülür. Bu bölüm kitapta Haluk'un ağzından şu şekilde nakledilmiştir.

“Gerçi annem bana o adamın Molla Recep olduğunu söylemişti. Ama niçin beni odada onunla yalnız başıma bırakmıştı? Niçin Molla Recep yüzüme üflemişti? Niçin fısıltılı sesiyle bana anlamadığım o acayip duaları okumuştun? Bunlar ve bunun gibi birçok şeyler hep karanlıkta kalıyordu benim için. Fakat pek derinliğine inmeden, hatta anlamını açıklamaya bir gereksinme duymadan o akşam annem bana sünnet olacağımı söylemişti.”³⁷⁴

Cengiz Dağcı'nın romanlarında ayrıca cinlerle ilgili hurafelere de rastlamak mümkündür. *Onlar da İnsandı* romanında Dağcı, Bekir karakterinin evine sığınan Rus misafirlerini evde yatırmaya çekinmesini anlatırken cin motifini şu şekilde kullanır:

“(…) En önemli mesele de evin neresinde yatacakları idi. Çünkü ne de olsa Müslüman değildiler. Bekirlerle aynı çatı altında yatarlarsa gâvur nefesleri Müslüman nefesine karışır, ola ki Molla Recep'in söylediği cinler mezarlıklardan çıkar, memleketlilerinin Bekir'in evinde uyduklarını anlayarak evin etrafına toplanırlardı.”³⁷⁵

Cin motifi, *Onlar da İnsandı* romanının bir başka yerinde ise yine Bekir'in kendisine cinlerin musallat olmasından korktuğundan bahsettiği bir bölümde şu şekilde geçmektedir:

“(…) Çünkü korkak değildi, korktuğu tek şey cinlerdi. Ama Molla Recep'in dediğine göre cinler, gâvur memleketlerinden gelir, göze de pek görünmezlerdi. Görüldüler mi hemen kaçıp saklanırlar, Müslümanlardan korktukları için geceyi

³⁷³ Dağcı, *Korkunç Yıllar*, 26.

³⁷⁴ Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler*, 16.

³⁷⁵ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 80.

bekler, karanlık basınca da gizlendikleri yerlerden çıkıp mezarlıklara gider Müslüman ölümlere sataşırlardı.”³⁷⁶

Bu iki bölümde de cinler ve Müslüman olmayan toplumlar arasında bir ilişki kurulmuştur. İlk bölümde Hıristiyan misafirlerinin nefesleri Müslümanların nefesine karışında cinlerin geleceği, ikinci bölümde ise cinlerin *gâvur* memleketlerden geldiği söylenmiştir. Bu hurafelerin Kırım Tatarlarının gayrimüslimlerle bir arada yaşamalarından doğan bir batıl inanış olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.³⁷⁷

³⁷⁶ Dağcı, *Onlar da İnsandı*, 59.

³⁷⁷ Özkul Çobanoğlu, “Cengiz Dağcı’nın Eserlerinde Din Olgusu”, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, 337; Yıldız, “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Halk Kültürü”, 172.

SONUÇ

Kırım, 1783'te uğradığı ilhâktan sonra Rus yönetiminin himayesine geçmiş, bağımsızlığını kaybettikten sonra giderek kötüleşen şartlarla yönetilmiş ve en zor günlerini 20. yüzyılda yaşamış bir coğrafyadır. Nitekim bu yüzyıl Kırım'daki Müslüman Tatar halkın bir gecede apar topar evlerinden çıkarılıp hayvan vagonlarıyla sürgün edildikleri, binlerce Kırım Tatarının bu sürgünde hayatını kaybettiği *Kara Mayıs* felaketini de içinde barındırır.

Cengiz Dağcı Kırım Tatarlarının tarih boyunca yaşadıkları en zorlu yıllarda doğmuş ve hayatını gurbette sürdürmek zorunda kalmış bir yazardır. II. Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde askerlik yapmak üzere henüz 20li yaşlarında ayrıldığı vatanını bir daha dünya gözüyle görmesi nasip olmamış, ancak vefatından sonra naaşı Kırım'a getirilip defnedilebilmiştir.

Cengiz Dağcı'nın yaşadığı yıllar Kırım Tatarlarının açlık, yoksulluk, savaş, devlet zorbalığı ve sürgünlerle dolu zorlu yıllarıdır. Dağcı, asker olarak başladığı II. Dünya Savaşı'nda esaret ve mülteciliği yaşamış, nihayetindeyse Londra'da kendine yeni bir hayat kurmuş bir Kııımlı olarak, halkının yaşadığı bu sıkıntıları eserlerinde Türkiye Türkçesi ile anlatmıştır. Londra'dan Türkiye'ye posta yoluyla yollayıp bastırıldığı bu eserler Kırım halkının en acı yüzyılına ayna tutan, hem tarihi hem edebi hem de toplumsal anlamda çok kıymetli eserlerdir.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde gerçeklik her zaman ön plandadır. Romandaki karakterler Dağcı'nın hayatından yansımış, onu etkilemiş karakterlerdir. Bazı romanlarında ise ana karakter bizzat Dağcı'nın kendisidir. Cengiz Dağcı'nın eserleri bu bakış açısı ile incelendiğinde romanlardaki olaylarla tarihi gerçekliklerin örtüştüğü görülmektedir. Dağcı bu konuda gerçekliği her zaman kurgudan önce tutmuştur. İşte Cengiz Dağcı'nın gerçeği olduğunu gibi anlatmadaki bu titizliği, yazarın eserlerini sadece birer edebi ürün olmaktan çıkarmış tarihi olarak da değer kazanmalarını sağlamıştır.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinin bir diğer önemli yönü ise çalışmaların; Kırım halkının hayatını, sosyolojik değerlerini, kültürel ve dini yapısını da gerçeğe sağdık kalma titizliğiyle yansıtıyor olmalarıdır. Cengiz Dağcı Kırım'da geçen eserlerinde

Kırım Tatarlarını olduğu gibi yansıtmaya çalışmıştır. Dağcı bu romanlarında Tatar övücülüğü yahut milliyetçiliği yapmadığı gibi Rus düşmanlığı da yapmamıştır. Evet, eserler vesilesiyle Tatar halkın milli ve dini değerlerine sahip çıktığını yahut Rus yönetiminin Kırımlılara yaptığı zorbalıkları okumak mümkündür ancak bunlar Dağcı'nın eserlerinde hiçbir zaman propaganda seviyesine ulaşmamıştır. Tatar halk sadece olumlu özellikleriyle yüceltilmediği gibi Rus yönetimi de sadece olumsuzlukları anlatılarak yerilmemiştir.

İşte Cengiz Dağcı'nın bu objektif ve gerçekçi bakış açısı, onun eserlerinden yola çıkarak Kırım'da Müslüman Tatar halkın 20.yy Rus yönetimi altında İslam'ı nasıl yaşadıklarının izini sürmeyi ve yorumunu yapabilmeyi de mümkün kılmıştır. Cengiz Dağcı'nın Kırım'da geçen veya Kırımlı bir karakteri konu alan romanları İslam dinine ait itikat, ibadet, ahlâk, mimari gibi konularda önemli motifler bulundurmaktadır.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Tatar halkının en zor anlarında dahi sabırla sığındıkları Allah (cc) inançlarını okumak mümkündür. Eserlerin geçtiği yıllar Kırım halkının savaş, sürgün ve Rus baskısı yaşadığı zorlu yıllardır. Bu olaylar Dağcı'nın romanlarına da yansımış ve işlenmiştir. Romanlarda geçen karakterlerin sıklıkla Allah'tan gelene sabretmek ve her hâllerine şükretmek motifleri muhakkak ki Kırım halkının yaşadığı zorlu yılların yansımasıdır.

Dağcı'nın romanlarında bir diğer önemli İslamî motifler dini yapılar, ibadethanelerle ilgili motiflerdir. Bir şehrin dini kimliğinin en önemli göstergesi dini mimarisidir. Müslüman şehirler için bu mimari unsurların başında camiler, minareler ve mezarlıklar gelmektedir. Cengiz Dağcı'nın eserlerinin geçtiği yıllar ise komünist SSCB yönetiminin Kırım'da Müslüman ibadethanelerini kapattıkları yıllardır. Camilerin önce kapılarına kilit vurulmuş, sonra minareleri yıkılmış sonra da bu binalar devletin başka alanlarında kullanılmak üzere kamulaştırılmıştır. Cengiz Dağcı'nın farklı farklı eserlerinde bu süreç işlenmiştir. Dağcı bu sürecin Rus yönetiminin Kırım Tatarları üzerinde kasıtlı yürüttüğü bir süreç olduğunun farkındadır. SSCB yönetimi halkın dini kimliğini ve ibadetleri bu şekilde engellediği gibi ayrıca yüzlerce yıllık Kırım Hanlığı zamanından kalma binaları kullanıma kapatarak Kırım Tatarlarının tarih bilinçlerine de zarar vermeyi amaçlamıştır. Dini ve kültürel değerlere yapılan bu baskı ve engeller Kırım halkının geçmişle olan

köklerini zayıflatmayı hedef alan kasıtlı politiklardır ve Cengiz Dağcı'nın eserlerinde bu asimile edici yönetimin izlerini okumak mümkündür.

Cengiz Dağcı'nın romanlarına baktığımızda sıklıkla kullanılmış bir diğer İslami motif ise Kur'an-ı Kerim okunmasıdır. Dağcı'nın romanlarında özellikle kadın karakterler evlerinde bir köşede Kuran-ı Kerim okurken tasvir edilmektedir. Bu okumalar dua, yakarış, şükür gibi amaçlarla olduğu gibi bazen de günlük hayatın rutin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Bu motif ışığında Kur'an-ı Kerim okumanın Kırım halkının günlük dini hayatının önemli bir parçasını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu yıllar Rus idaresinin Müslüman Kırım Tatarlarına aleni ibadet etmeyi yasakladığı yıllardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde aile fertlerinin evde dış dünyadan bağımsız yapabildikleri bir ibadet olması sebebiyle de Kuran-ı Kerim motifinin sık geçtiğini söylemek mümkündür.

Kırım halkı yüzlerce yıl Osmanlı Devleti himayesinde dinlerini özgürce yaşayabilmişken, Rus İlhakı ile başlayan ve giderek ağırlaşan son üç yüz yılda milli ve dini kimliklerini korumak için büyük çaba harcamak zorunda kalmışlardır. Maruz kaldıkları baskılara, yasalara ve ağır cezalara rağmen Cengiz Dağcı gibi değerler Kırım halkının kültürel, milli ve dini mirasının gönüllü koruyucularıdır. Cengiz Dağcı'nın 82 yıllık ömründen geriye kalan kıymetli eserleri, 20. yüzyılın Rus zulmünü birebir yaşamış Müslüman soydaşlarımız Kırım Tatarları ile aramızda kıymetli bir köprü olarak kalacak ve Kırım Tatarlarının tarihinin gelecek kuşaklara aktarımında görevini her çağda koruyacaktır.

KAYNAKÇA

A) Cengiz Dağcı'nın Eserleri

Dağcı, Cengiz. *Bay John Murple'in Son Yolculuğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Dağcı, Cengiz. *Anneme Mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.

Dağcı, Cengiz. *Badem Dalına Asılı Bebekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Dağcı, Cengiz. *Bay Markus Burton'un Köpeği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Dağcı, Cengiz. *Ben ve İçimdeki Ben*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.

Dağcı, Cengiz. *Benim Gibi Biri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Dağcı, Cengiz. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005.

Dağcı, Cengiz. *Dönüş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.

Dağcı, Cengiz. *Genç Temuçin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Dağcı, Cengiz. *Haluk'un Defterinden ve Londra Mektupları*. İstanbul: MEB Türk Edebiyatı Dizisi, 1996.

Dağcı, Cengiz. *Hatıralarda Cengiz Dağcı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Dağcı, Cengiz. *İhtiyar Savaşçı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Dağcı, Cengiz. *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1956.

Dağcı, Cengiz. *O Topraklar Bizimdi*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1972.

Dağcı, Cengiz. *Onlar da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Dağcı, Cengiz. *Oy Markus Oy*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

Dağcı, Cengiz. *Ölüm ve Korku Günleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995.

Dağcı, Cengiz. *Regina*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

Dağcı, Cengiz. *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.

Dağcı, Cengiz. *Üşüyen Sokak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Dağcı, Cengiz. *Yansılar-I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988.

Dağcı, Cengiz. *Yansılar-II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1990.

Dağcı, Cengiz. *Yansılar-III*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.

Dağcı, Cengiz. *Yansılar-IV*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1993.

Dağcı, Cengiz. *Yoldaşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

Dağcı, Cengiz. *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

B) Tezler

Engin, Muhammed Furkan. “Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu: Hayatı- Fikirleri”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014

Erdoğan, Meryem Kaçan. *II. Viyana Kuşatması*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Farsakoğlu, Ayşe. *Türk Ninnilerinde İslamî motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005.

Görgülü, Tuğba. *Türk Korku Filmlerinde İslamî motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2015.

Güneş, Mehmet Halim. *Elazığ Masallarında İslam Öncesi ve İslam Sonrası Dini Motiflerin Tespit ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.

Kemiksiz, Buket. *Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde XX. yüzyıl Kırım Tarihine Dair Yansımalar*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018.

Kirlenmez, Dilek. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet ve Ahlâk ile İlgili Dini Motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Özer, Gül. *Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sindeki Dini Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2002.

Şahin, İbrahim. *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1992.

Yavuz, Mahmut. *Muhadram Şairlerin Şiirlerinde İslamî motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.

C) Kitap ve Makaleler

Aça, Mehmet. “Onlar da İnsandı'da Zorunlu Kültür Değişmeleri ve Kolhoz”. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Haz. Nurcan Anay-Deniz Depe. 25-30. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Akpınar, Soner. “Sahih Bir Milliyetçilik Anlayışı: Dönüş”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 99-107. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Akseki, A. Hamdi. *İslam Dini İtikat-İbadet- Ahlâk*. Ankara: Baskı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980.

Aslan, Bahtiyar. “Anti-Emperyalist Bir Kalem: Cengiz Dağcı”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 254-264. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Atay, Dinçer. “Sadık Turan'dan Sadık Kemal'e Cengiz Dağcı'nın İki Romanında Ortak Türk Dünyası Kimliğinin Yaratımı”. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Haz. Nurcan Anay- Deniz Depe. 49-62. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Ayhün, Erşahin Ahmet. “Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2 / 2 (Haziran 2015): 91-112.

Ayhün, Erşahin Ahmet. *Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Beydilli, Kemal. “Rusya-II. Tarih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 253-265. İstanbul, TDV Yayınları, 2008.

Bozkurt, Nebi. “Sünnet-İslamda”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 157-159. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Carr, E.H. *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*. Çev. Levent Cinemre. İstanbul: Mer Yayınları, 1992.

Çağın, Sabahattin. “Badem Dalına Asılı Bebekler ve Üşüyen Sokak'ta Teknik”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 76-87. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Çağrı, Mustafa. “Ahlâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:1-9. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Çelebi, İlyas. “Muska”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 267-269. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Çetin, Mustafa. “Korkunç Yıllar'dan Kırımlı'ya, Yazardan Yönetmene”, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*, Haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Çobanoğlu, Özkul. “Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde Din Olgusu”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 331-341. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Devlet, Nadir. “Cengiz Dağcı'nın Yetiştirdiği Çevre ve 20. Yüzyılda Kırım Tatarları”. *Bellek-İnsan-Eser-Cengiz Dağcı*, Haz. Emel Kefeli- Nesrin Sarıahmetoğlu. 17-32. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

Devlet, Nadir. *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1905-1917*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

DİA (müellifler). “Kırım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 447-450. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

el Kardavi, Yusuf. *İbadet: Anlamı- Psikolojisi- Hikmetleri*. İstanbul: Çığır Yayınları, 1974.

Emre, Akif. *İz'ler*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001.

Gökçek, Fazıl. “Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam’da Gayri Türkler”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 88-97. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017

İnalcık, Halil. “Kırım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25:450-458. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Kaçalin, Mustafa S. “Numan Çelebi Cihan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kahraman, Alim. “Cengiz Dağcı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1: 302-303. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Kara, Abdulvahap. *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.

Karaman, Hayreddin, v.dğr. *İlmihal-I: İman ve İbadetler*. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Toplumunda Hz.Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları”. *İstem* 6/11 (Kasım 2008): 44-77.

Karatay, Neşe Sarısoy. “Cengiz Dağcı’nın Zamanı Durdurduğu Evi: Anılar, Hayaller ve Gerçeklik”. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Haz: Nurcan Anıy- Deniz Depe. 209-212. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Karatay, Zafer. “Bahçesaray”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 482-483. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Karatay, Zafer. “Cengiz Dağcı ile Kesişen Hayat Yolculuğum”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz: İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 214-224. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Karatay, Zafer. “Cengiz Dağcı, Belgeseli’ni Vatan Kırım’a Kavuşunca Tamamladı”. *Emel Dergisi*. 238/243 (Ocak-Aralık 2012): 24-31.

Kefeli, Emel - Sarıahmetoğlu, Nesrin. *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

Kefeli, Emel. “Cengiz Dağcı’nın Okumaları: Yansılar’dan Yansıyanlar”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 225-237. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Kemiksiz, Buket. *Sürgün Cengiz Dağcı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2019.

Kırımlı, Hakan “Gaspıralı İsmail Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 392-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kırımlı, Hakan. “Kırım-Rus İdaresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 458-465. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kırımlı, Hakan. *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Hareketler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Kireççi, M. Akif - Tezcan, Selim. *Kırım’ın Kısa Tarihi*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Yayıncılık, 2015.

Kocakaplan, İsa. “Londra’da Cengiz Dağcı ile Bir Ömrün Muhasebesi”. *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*. Emel Kefeli- Nesrin Sarıahmetoğlu. 73-89. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

Kocakaplan, İsa. *Cengiz Dağcı’nın Dört Romanı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.

Kocakaplan, İsa. *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.

Kocakaplan, İsa. *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*, 2. Baskı. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012.

Maksudoğlu, Mehmet. *Kırım Türkleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.

Maksudoğlu, Mehmet. *Osmanlı Tarihi*. Konya: Salon Yayınları, 2018.

Maylıba, Sabina. *Tolstoy'un Hikâyelerinde Dini Motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

Nayır Yaşar Nabi. “Önsöz”, *Korkunç Yıllar-Sadık Turan'ın Hatıraları 1*. Cengiz Dağcı. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1956.

O. Cûdi. *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Târihi*. İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1327.

Orhanoğlu, Hayrettin. “Yurdunu Kaybeden Adam'da Anlatmanın Gerçeklik Kaygısı”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 41-57. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Özcan, Recai. “Günlükleri Işığında Cengiz Dağcı'nın Kimlik Algısı Üzerine Düşünceler”. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, , Haz: Nurcan Ankey- Deniz Depe. 301-313. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Özden, Hilmi. “İki Eser Bir Kader İhtiyar Savaşçı ve İki Kasım 1943”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 156-165. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Pekolcay, A. Necla. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 485-486. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Savaş, Metin. “Hatıralar Mezarlığı: Cengiz Dağcı'nın Benim Gibi Biri Adlı Romanının Tahlili”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 135-155. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Sel, Ünver. *Kırım ve Kırım Türkleri*. Ankara: Kırım Dergisi, 1997.

Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Şahin, Cemile. “Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türkleri Sürgünü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8/ 29 (Ağustos, 2015): 326-339.

Şahin, İbrahim - Çonoğlu, Salim. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Şahin, İbrahim. “Düşünerek Anlatmak, Dağcı’nın Edebi Dili Üzerine”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. Haz. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu. 238-253. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Şahin, İbrahim. *Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Şen, Nurcan. “Kuğunun Son Şarkıları; Cengiz Dağcı’nın Son Eserleri”. *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İbrahim Şahin- Salim Çonoğlu.108-134. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Tombak, Fatma. “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası’nda Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”. *History Studies- International Journal of History*. 3/2 (2011): 362-364.

Türkoğlu, İsmail. “Bekir Sıtkı Çobanzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1: 296-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Uğurlu, Seyit Battal. “Cengiz Dağcı’da Yahudi İmgesi”. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 379-392. Haz. Nurcan Ankay- Deniz Depe. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Uzuncarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi I-IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi ,1995.

Ülküsal, Müstecip. *Kırım Türk Tatarları Dünü-Bugünü-Yarını*. İstanbul: Baha Matbaası, 1980.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Hurafe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 382-384. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yıldız, Naciye. “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Halk Kültürü”. *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*. Haz. Emel Kefeli- Nesrin Sarıahmetoğlu. 158-179. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

D) İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “hurafe”. Erişim: 06.08.2019. <http://sozluk.gov.tr/>

International Movies Data Bases. “Kirimli”. Erişim: 2 Eylül 2019. <https://www.imdb.com/title/tt3521192/>;

EKLER

EK-1. Kronolojik Tablo

1239	Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengizhan'ın torunu Batuhan Kırım'ı Altınorda Devleti'nin sınırlarına katmıştır.
1441	Hacı Giray Han tarafından Kırım Hanlığı kuruldu.
1453	Fatih Sultan Mehmet Han İstanbul'u fethetti.
1454	Osmanlı Devleti ve Kırım orduları birlikte Kefe'yi kuşatarak Cenevizlileri vergiye bağlamışlardır
1475	Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Kefe'yi ve Kırım sahillerindeki diğer Cenova limanlarını ele geçirdi ve Osmanlı Karadeniz'de tam hâkimiyet kurdu.
1475	Osmanlı Devleti Kırım Hanlığı'nın tahtına Mengli Giray'ı geçirerek, Kırım Hanlığı üzerinde hükümranlığını kurdu.
1736-38	Kırım'da ilk kez Rus orduları tarafından işgal edildi.
1683	Osmanlı'nın Kara Mustafa Paşa komutanlığında ordusu II. Viyana Kuşatmasında başarısız oldu.
26 Aralık 1699	Osmanlı Devleti başarısız olduğu Viyana Kuşatmasından sonra Karlofça Antlaşması imzalandı.
1768-1774	Osmanlı-Rus Savaşları Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlandı.

21 Temmuz 1774	Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Küçük kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Kırım üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmek zorunda kaldı.
21 Mart 1779	Rus taraftarı Şahin Giray'a karşı yapılan ayaklanmanın bastırılması üzerine Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, Kırım'ın bağımsızlığını teyit eden Aynalıkavak Tenkîhnâmesi imzalandı.
1783	Şahin Giray karşıtı ikinci bir ayaklanmanın bastırılması üzerine Rusya, Kırım'ı işgal ve ilhak etti. Bunu izleyen yirmi yıl içinde on binlerce Tatar, Kırım'dan göç etti.
1784	Rus yönetimi Kırım'da mahalli bir idare kurarak Kırım'ın kontrolünü tamamen ele geçirdi.
10 Ocak 1792	Osmanlı'nın Kırım'ı tekrar ele geçirmek için başarısız bir girişiminden sonra Yaş Antlaşmasıyla, Kırım'ı daimi olarak kaybetti.
21 Mart 1851	Kırım'da fikirleriyle eğitim reformunu başlatacak olan İsmail Gaspıralı doğdu.
22 Ocak 1905	Rusya'da binlerce işçinin ölümüyle sonuçlanan Kanlı Pazar olayı yaşandı.
1912	Bolşevik Partisi kuruldu.
7 Kasım 1917	Rusya'da Çarlık sistemin yıkıldığı Bolşevik Devrimi
26 Aralık 1917	Numan Çelebi Cihan liderliğinde, bağımsız Kırım Demokratik Cumhuriyeti kuruldu.
23 Şubat 1918	Kırım Demokratik Cumhuriyeti, Bolşevikler tarafından dağıtıldı.

3 Mart 1918	Rusya Brest-Litovsk Anlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekildi.
30 Ekim 1918	Osmanlı Mondros Mütarekesinin imzaladı.
28 Aralık 1918	Türk Ordusu Kafkaslardan geri çekildi.
9 Mart 1919	Cengiz Dağcı Kırım'ın Gurzuf kasabasında dünyaya geldi.
18 Ekim 1921	Kırım'da Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC) kuruldu.
1921-1923	Rusya genelinde büyük bir açlık felaketi yaşandı, Kırım en çok etkilenen bölgelerdendi.
1923	Veli İbrahim Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Merkezi İcra Komitesi başkanı olarak getirildi.
1926-1928	Arap alfabesinden bir tür Latin alfabesine geçildi.
1926-1929	Lenin'in NEP (Yeni Ekonomi Politikası) Rusya genelinde yürürlüğe girdi.
9 Mayıs 1928	Veli İbrahim milliyetçilikle suçlanarak kurşuna dizildi.
1929	Stalin NEP sistemini ortadan kaldırdı. Yerine kolektif bir ekonomi sistemi olan kolhozlaşma sistemi kuruldu.
1931	Cengiz Dağcı'nın babası tutuklandı.
1933-1934	Akmescit'te büyük bir kıtlık yaşanmıştır.

7 Ağustos 1932	Sovyet hükümetinin kararı gereğince bütün kolhoz ve kooperatiflerin mal ve mülkleri (Tarlalarda ekinler, hayvanlar, kooperatif malları, ambarlar, depolar, mağazalar v.s.) hükümetin mal ve mülkü sayıldı.
1936	Cengiz Dağcı'nın ilk şiiri <i>Kış</i> yayınlandı.
1937	Cengiz Dağcı Kırım Pedagoji Enstitüsü'nde Tarih bölümüne başladı.
1938	Cengiz Dağcı "Söyleyin Duvarlar" isimli şiirini yazdı.
1939	Cengiz Dağcı'nın Edebiyat Mecmuası Dergisinde "Söyleyin Duvarlar" ve "Sevdiğim Yalta" şiirleri yayınlandı.
1936-1938	Bütün Sovyetler Birliği çapında yürütülen "büyük terör" döneminde Kırım Tatar milli aydın sınıfının ve din adamlarının büyük bir kısmı kurşuna dizildi veya sürüldükleri çalışma kamplarında öldü.
1938	Kırım'da Kiril alfabesi zorunlu hala getirildi.
1 Eylül 1939	II. Dünya Savaşı başladı.
22 Aralık 1940	Cengiz Dağcı Rus ordusu tarafından askere çağrıldı.
Mart 1941	Cengiz Dağcı Kişinev'de subay üniforması giydi ve 6 ay askeri tank eğitimi aldı.
9 Ağustos 1941	Cengiz Dağcı Bug Nehri kıyısında Almanlar tarafından esir alınır.
Ekim 1941	II. Dünya Savaşı sırasında Alman orduları Kırım'a girdi. Bütün Kırım'ın işgali Temmuz 1942'de tamamlanmıştır.

Nisan 1942	Cengiz Dağcı Alman ordusunda esaret günlerinden sonra Türkistan Lejyonuna alınmış ve subay olarak göreve başlamıştır.
1942	Cengiz Dağcı Türkistan Lejyonundan izin alarak Kırım'a ailesini görmeye gider bu Dağcı'nın Kırım'ı son kez görüşüdür.
1944	Cengiz Dağcı 1944 baharında Polonya'da Regina Kleszko ile tanıştı.
10 Nisan 1944	Kırım yeniden SSCB tarafından ele geçirildi. Kırım Tatarları hakkında savaşta Almanların yanında olmaktan ve vatana ihanet suçlarından sürgün kararı çıkarıldı.
18 Mayıs 1944	Stalin'in emriyle Kızıl Ordu Kırım'a girerek bütün Kırım Tatar halkını sürgün etti.
29 Mayıs 1944	Sürgün edilen Kırım Türklerinin Özbekistan'a geldi.
28 Temmuz 1946	SSCB Hükümeti Kırım'daki Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kapattı ve Kırım özerk bir bölge olmaktan çıkarıldı.
1 Ağustos 1944	Cengiz Dağcı Berlin'e geçerek Tatarların çıkardığı Yaş Türkistan gazetesinde çalışmaya başladı.
2 Şubat 1945	Rus uçakları Berlin'i bombalandı.
18 Haziran 1945	Cengiz Dağcı ile Regina Kleszko evlendi.
1945	Bu yılın sonbaharında Cengiz Dağcı ve Regina'nın kızları Arzu-Ursula dünyaya geldi.
Ocak 1946	Cengiz Dağcı ve Regina Kleszko İtalya'daki Barletta mülteci kampında 10 ay kaldılar.

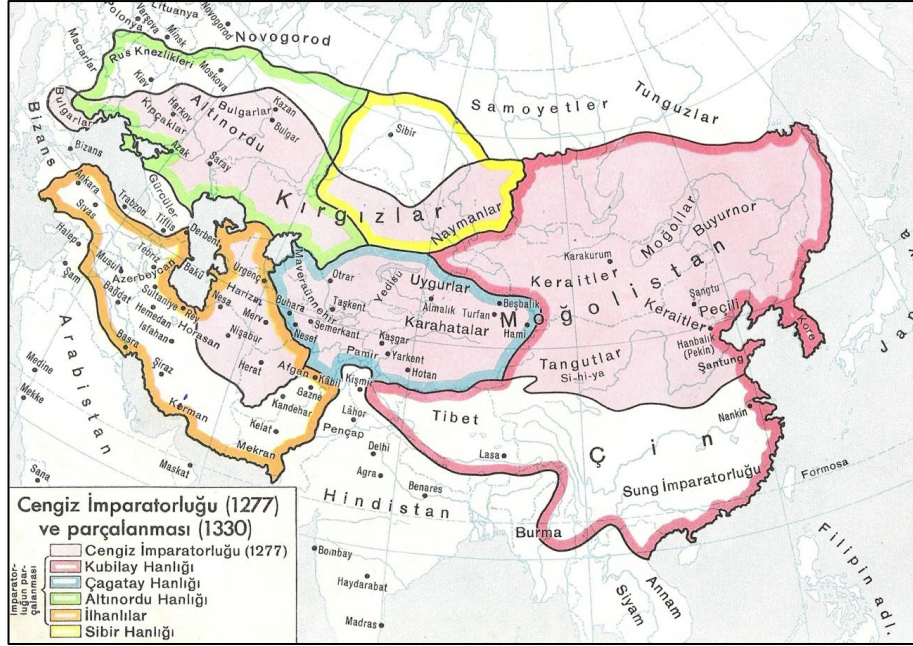
Ekim 1946	Cengiz Dağcı ve eşi Regina İtalya'dan İngiltere Edinburg mülteci kampına nakledildiler.
26 Kasım 1948	Sürgün edilen Kırım Türklerinin vatanlarından ebedî olarak çıkarıldıkları ve onların bir daha vatanlarına geri dönme haklarının olmadığını belirten kararnamenin çıkarıldı.
4 Mart 1953	Sovyet Devlet Başkanı Stalin'in öldü.
19 Şubat 1954	Kırım, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı.
1956	Cengiz Dağcı'nın ilk romanı Korkunç Yıllar Türkiye'de yayınlandı.
1957	Cengiz Dağcı'nın Korkunç Yıllar romanının devamı olan Yurdunu Kaybeden Adam adıyla kitabı yayınlandı.
1 Mayıs 1957	Sürülen Kırım Türkleri Özbekistan'da Lenin Bayrağı gazetesini çıkardı..
1958	Cengiz Dağcı'nın Onlar da İnsandı romanı yayınlandı.
1962	Cengiz Dağcı'nın Ölüm ve Korku Günleri romanı yayınlandı.
Şubat 1962	Kırım Türk Gençlik Birliği kurma teşebbüsleri.
Ağustos 1965	Kırım Tatarlarının Kırım'ı turist olarak ziyaret etmelerine izin verilmesi.
1966	Cengiz Dağcı'nın O Topraklar Bizimdi romanı yayınlandı.
1968	Cengiz Dağcı'nın Dönüş romanı yayınlandı.

21 Nisan 1968	Kırım Türklerinin ilk büyük protesto gösteri: Çirçik Mitingi yapıldı.
1969	Cengiz Dağcı'nın Genç Temuçin romanı yayınlandı.
20 Mayıs 1969	Aralarında Mustafa Kırımoğlu'nun da bulunduğu Sovyetler Birliği'nde İnsan Haklarını Savunma Teşebbüs Grubu'nu kuruldu.
1970	Cengiz Dağcı'nın Badem Dalına Asılı Bebekler romanı yayınlandı.
1971	Cengiz Dağcı'nın Annabel isimli torunu doğmuştur.
1972	Cengiz Dağcı'nın Üşüyen Sokak romanı yayınlandı.
15 Mart 1981	Cengiz Dağcı'nın eserlerinin Türkiye'ye baskılarıyla yakından ilgilenen Yaşar Nabi Nayır vefat etti.
14 Kasım 1986	Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, sürgüne ve çeşitli baskılara maruz kalan bütün toplulukların haklarını kısıtlayan bütün hükümlerin ortadan kaldırılarak, bu halklara haklarının ve itibarlarının iade edildiğini ve bütün bunların devlet garantisi altına alındığını açıklayan bildirgesini yayınladı.
21-29 Temmuz 1987	Kırım Türklerinin Mustafa Kırımoğlu önderliğinde Moskova'da çeşitli gösteriler yaparak dünya basınının dikkatini çekti.
1988	Cengiz Dağcı'nın Anneme Mektuplar ve Benim Gibi Biri eserleri yayınlandı.
1988	Cengiz Dağcı'nın Yansılar adlı eseri yayınlandı.
1989	Cengiz Dağcı'nın Anneme Mektuplar adlı eseri Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi romanı seçildi.

10-12 Haziran 1989	Kırım Türk Milli Hareketi Teşkilatı Mustafa Kırimoğlu başkanlığında Kırım'daki ilk toplantısını yaptı.
1990	Cengiz Dağcı'nın Yansılar-2 kitabı yayınlandı.
1991	Cengiz Dağcı'nın Yansılar-3 adlı eseri yayınlandı.
1991	Cengiz Dağcı'nın Yoldaşlar adlı romanı yayınlandı.
12 Şubat 1991	Ukrayna'ya bağlı Özerk bir Kırım Cumhuriyeti kuruldu.
26 -30 Haziran 1991	II. Kırım Tatar Milli Kurultayı Akmescit'te toplandı. Kurultay'da 33 kişilik Kırım Tatar Milli Meclisi seçildi ve başkanlığa Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu getirildi.
24 Temmuz 1991	SSCB Bakanlar Kurulu'nun "Kırım Türklerinin Kırım'a Düzenli Bir Şekilde Dönmeleri Ve Orada Kendileri İçin Gerekli Şartların Oluşturulmasının Devlet Garantisi Altına Alınması" hakkında kararname kabul edildi.
1993	Cengiz Dağcı'nın Yansılar-4 adlı eseri yayınlandı.
1994	Cengiz Dağcı'nın Ben ve İçimdeki Ben (Yansılardan Kalan5) eseri yayınlandı.
1966	Cengiz Dağcı'nın Biz Beraber Geçtik Bu Yolu eseri yayınlandı.
Ocak 1998	Cengiz Dağcı'nın eşi Regina'nın vefat etti.
1998	Cengiz Dağcı'nın Bay Markus Burton'un Köpeği ve Bay John Marple'in Son Yolculuğu adlı iki İngiliz öyküsü yayınlandı.

1998	Cengiz Dağcı'nın otobiyografik eseri Hatıralarda Cengiz Dağcı yayınlandı.
2000	Cengiz Dağcı'nın Oy Markus Oy adlı eseri yayınlandı.
2001	Cengiz Dağcı'nın Rüyalarda Ana ve Küçük Alimcan eseri yayınlandı.
2005	Cengiz Dağcı'nın İhtiyar Savaşçı eseri yayınlandı.
22 Eylül 2011	Cengiz Dağcı uzun süren rahatsızlığından sonra Londra'da vefat etti.
2 Ekim 2011	Cengiz Dağcı'nın cenazesi Kırım'a getirilerek Akmesic'e 100 kilometre uzaklıktaki Yalta bölgesine bağlı Kızıltaş köyünde defnedildi.

Ek-2. Haritalar

Harita 1: Cengiz Han İmparatorluğu'nun 731/1330'da parçalanmasıyla ortaya çıkan Devletler. (Ayhün, *Kırım Hanlığı*, s. 262.)

Harita 2: XVI. yy sonunda Kırım Hanlığı'nın toprakları. (Ayhün, *Kırım Hanlığı*, s. 265.)

Ek-3. Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Kırım Hanlığı'nın Başkenti Bahçesaray'da bulunan Hansaray. (Ayhün, *Kırım Hanlığı*, s. 273.)

Fotoğraf 2: Kırım'ın Yalta şehrinde 1930 yılında yıktırılan Tatar Camii'nden geriye kalan bir fotoğraf. (Ayhün, *Kırım Hanlığı*, s. 280.)